

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**NEBEVÎ TENKÎD
ÜSLÛBU VE USL**

Fatma ÇİMEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
NİSAN - 2017**

KAHRAMANMARAS SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

NEBEVÎ TENKİD
ÜSLÛBU VE USL

DANIŞMAN : Yrd. Doç. Dr. Fahri HOŞAB
JÜRİ : Doç. Dr. Veysel ÖZDEMİR
JÜRİ : Yrd. Doç. Dr. Necmettin ŞEKER

Fatma ÇİMEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAS
NİSAN - 2017

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

NEBEVÎ TENKÎD
ÜSLÛBU VE USÛLÜ

Fatma ÇİMEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

**Bu Tez/...../2017 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.**

BAŞKAN
Yrd. Doç. Dr.
Fahri HOŞAB

ÜYE
Doç. Dr.
Veysel ÖZDEMİR

ÜYE
Yrd. Doç. Dr.
Necmettin ŞEKER

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Abdullah SOYSAL
Enstitü Müdürü

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**NEBEVÎ TENKÎD
ÜSLÛBU VE USÛLÜ**

Fatma ÇİMEN

Danışman : Fahri HOŞAB
Yıl : 2017, Sayfa:72+6
Jüri : Yrd. Doç. Dr. Fahri HOŞAB
: Doç. Dr. Veysel ÖZDEMİR
: Yrd. Doç. Dr. Nemettin ŞEKER

Günümüz Türkçesi’nde “eleştiri” kelimesiyle karşılık bulan tenkîd; bir söz, fiil veya eserin olumlu veya kusurlu taraflarını ortaya çıkarıp onu tasvip etme veya düzeltme çabası olarak tanımlanabilir. Tenkîd insanlığın kendini geliştirmesi adına her alanda herkes için gerekli bir eylemdir. Ancak tenkîd hem yapılışı (yapıcı/yıkıcı) hem sonuçları (müspet/menfî) bakımından iki uçlu bir eylem olduğundan gelişigüzel yapılmaması gerekir. Bu çalışma da tenkîdde bir ölçü belirlemek adına, her alanda insanlığa örnek olan Hz. Muhammed’in (s.a.v) tenkîd konusunda da insanlara örnek olması gerektiği düşüncesinden hareketle ortaya çıkmıştır.

Araştırma kısaca şu safhalardan geçerek hazırlanmıştır: öncelikle tenkîd kelimesi sözlük ve ıstılah yönleriyle ilgili kaynaklardan incelenmiş, tenkîdin Kur’an’ın muhtevasında yer alan örnekleri kısaca tahlil edilmiştir. Daha sonra tenkîdle ilişkilendirilen hadisler temel kaynaklardan derlenerek elde edilen bu hadislerin temel kaynakların şerhlerinde nasıl yorumlandığı tesbit edilmiştir. Ardından hadisler kısımlarına ayrılarak sınıflandırma yapılmış ve ilgili başlıklar altında toplanmıştır. Son olarak elde edilen bu hadisler ilmî materyaller ışığında değerlendirilerek ulaşılan neticeler ortaya konmuştur.

Bu araştırma neticesinde kısaca şu sonuçlar ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) hayatın her alanında olduğu gibi tenkîd konusunda da insanlığa örnek olarak birtakım usûl ve ölçüler ortaya koymuştur. Buna göre tenkîd bir amaca yönelik ve Allah rızası gözetilerek yapılmalıdır. Tenkîdde hedef hiçbir zaman kişi değil davranışlar veya nesneler olmalıdır. Bir tenkîd yapılırken kendisine tenkîd yöneltilen kişinin akıl ve bilgi seviyesi göz önünde bulundurulmalıdır. Çözumsuz konularda gereksiz yere tenkîd yapılmamalı, çözümü mümkün konularda ise çözümüyle birlikte tenkîd yapılmalıdır. Ayrıca menfî tenkîdin yanı sıra yerine göre müspet tenkîd de yapılarak tenkîdin sadece olumsuz yönde bir faaliyet olmadığı unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Tenkîd, sünnet, üslûp, usûl.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

ABSTRACT

MA THESIS

**CRITICIZED THE METHOD AND
STYLE OF THE PROPHET**

Fatma ÇİMEN

Supervisor : Fahri HOŞAB
Year : 2017, Sayfa:72+6
Jury : Assist. Prof. Dr. Fahri HOŞAB
: Assoc. Prof. Dr. Veysel ÖZDEMİR
: Assist. Prof. Dr. Nemettin ŞEKER

Tenkîd in today's turkish language finds the corresponds criticism. The cristicism describe bad side of act, achivement by revealing it as better to direct the effort. The critism necessary for improve humanity. Critism is bipolar action. First way construction of the critism second way results of the topic. So reviewer must be careful. In this study in order to determine a measure of the criticisms, all areas of the Prophet an example to humanity. Muhammad (s.a.v) in the thought that it must be an example to people about criticisms emerged transaction.

Additionally, research has been prepared through the following steps briefly. The word first examined criticisms of the sources of the dictionary and terms related aspects, Located in Quran samples were analyzed in establishing the criticism. Hadith compiled on the subject of the main criticisms source determine how the commentary was compiled by scanning the main source of the interpretation of these hadiths are divided into sections and then the hadith was classified under their respective headings, compiled scientific material has been demonstrated by evaluating the results achieved.

Finally, This research result is briefly revealed the following results. Hz. The Prophet (s.a.v) concerning criticisms as in all areas of life as an example of humanity has revealed a number of procedures and measures. Accordingly, considering the criticisms should be made for a purpose and the approval of God. Target of critism is behavior and object, not people. The other important thing is criticisms directed at the person's mind and the knowledge of. Unresolved issues should not be made unnecessarily criticisms, criticisms solution should be made possible with the solution to the issue in.

Key Words : Criticise, tradition, wording, method.

ÖNSÖZ

“Tenkîd”; bir söz, fiil veya eserin olumlu veya kusurlu taraflarını ortaya çıkarıp onu tasvip etme veya düzeltme çabası olarak tanımlanabilir. Günlük hayatın bir parçası olan tenkîdin, gerçeğe ve doğruya ulaştırmanın yanında yapıcı olması da gerekir. Tenkîdin böyle bir vasıf kazanması ancak insanî ve ahlâkî bir usûl ve üslûb taşımasıyla mümkündür. Tenkîd için aranan bu vasıflar, “insaniyet-i kübrâ” olarak da vasıflandırılan İslâm’ı tebliğ ve neşreden Hz. Peygamber’in uygulamalarında fitrî ve ideal kıvamını bulmuştur.

Bu çalışmada Hz. Muhammed’in (s.a.v) İslâm’ı tebliğ ve teşriî çerçevesinde insanlara yönelik tenkîd faaaliyeti incelenerek ortaya koyduğu ideal tenkîd usûlü ve üslûbunun tahliller yoluyla tespiti amaçlanmıştır.

Çalışmada literatür taraması yöntemi esas alınmıştır. Öncelikle çalışmaya katkı sağlayacak kaynak eserler taranmış ve ulaşılan veriler içerik analizi ve değerlendirmesi yapıldıktan sonra uygun yerlerde kullanılmıştır. Kaynak taraması yapılırken mümkün oldukça birinci el kaynaklara başvurularak elde edilen bilgilerin aslına bağlı kalmaya çalışılmıştır.

Çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, “Tenkîd” kelimesinin lügavî ve ıstılah anlamı üzerinde durularak tenkîdin sosyal, ilmî ve İslâmî açılardan öneminin değerlendirmesi yapılmıştır. Ardından Kur’an’da tenkîd üzerinde durularak Allah tarafından tenkîd edilen zümreler hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, Hz. Peygamber’in tenkîd yapmaya söz sahibi oluşu, tenkîd üslubu, tenkîd mevzuları ve nebevî tenkîdin muhatapları konu edinilmiştir. Üçüncü bölümde, Hz. Peygamber’in tenkîd ederken kullandığı yöntemler tek tek ele alınarak bunların değerlendirmesi yapılmıştır. Dördüncü bölümde nebevî tenkîdin teşriî neticelerine yer verilmiştir. Sonuçta ise genel değerlendirme ve öneriler yer almaktadır.

Konuyla ilgili daha önce yapılmış bir çalışma bulunmadığından bu çalışmanın bu konuda yapılan ilk ve özgün bir çalışma olduğu söylenebilir. Her ne kadar tenkîd konusunda yapılmış birçok çalışma olsa da araştırmalar gösteriyor ki hepsi içerik olarak bu çalışmadan farklı bir mahiyettedir. Bu yüzden Kur’an-ı Kerim ve Kütüb-i Tis’a araştırma safhasında başlangıç noktasını oluşturan iki temel kaynak olmuştur. Öncelikle Kur’an-ı Kerim ve Kütüb-i Tis’a’dan konu ile ilgili âyet ve hadisler derlenip daha sonra farklı kaynaklara başvurularak bu çalışma oluşturulmuştur.

Öncelikle bu çalışmayı sonlandırıp bu satırları yazmayı bana nasip eden Yüce Rabb’ime sonsuz şükürler ediyorum. Ayrıca, bu zorlu tez hazırlama süresince bilgi, tecrübe ve kıymetli vakitlerini benimle paylaşan saygıdeğer danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Fahri HOŞAB’a, zengin kütüphaesiyle çalışmama büyük katkıları olan Marmara Üniversitesi İlahiyat Kütüphanesi’ne, fedakâr destekleriyle beni motive eden sevgili eşim İsmail ÇİMEN’E, hayatım boyunca maddi-manevi desteklerini benden esirgemeyerek dualarıyla yanımda olduğunu hissettiren canım anneciğime şükranlarımı sunmayı borç bilirim.

Fatma ÇİMEN

Kahramanmaraş, 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	VVI
1. GİRİŞ	1
1.1.Tenkîd Kelimesinin Lügat Anlamı.....	1
1.2.Tenkîd Kelimesinin İstılah Anlamı	2
1.3.Tenkîdin İlim ve Sosyal Hayat Açısından Önemi.....	3
1.4.İslâm'ın Tebliği ve Teşriinde Tenkîdin Gerekliği	4
1.5.Kur'an'da Tenkîd	4
1.5.1.Kur'an'da Hz. Peygamberi Tenkîd.....	5
1.5.2. Kur'an'da Müminleri Tenkîd	7
1.5.3. Kur'an'da Ehl-i Kitabı Tenkîd	8
1.5.4. Kur'an'da Münafıkları Tenkîd	10
1.5.5. Kur'an'da Müşrikleri Tenkîd	11
2. NEBEVÎ TENKÎD	13
2.1. Hz. Peygamber'in Münekkîd Vasfı.....	13
2.2. Nebevî Tenkîdin Muhatapları	13
2.2.1. Müşrikler	14
2.2.2. Ehl-i Kitap	15
2.2.3.Münafıklar	16
2.2.4. Müminler	18
2.3. Nebevî Tenkîde Zemin Hazırlayan Faktörler	21
2.3.1. Cahiliye Devri ve Bakiyesi.....	21
2.3.2. İlahî Dinlerdeki Tahrif.....	22
2.3.3. İslâm'ın Tatbiki ve Teşrii	25
2.4. Nebevî Tenkîdde Üslûp.....	27
2.4.1. Yapıcı Bir Dil	28
2.4.2. Kavı-i Leyyin.....	29
2.4.3. Güzel Söz.....	31
2.4.4. Sert Üslûp	32
3. HZ. PEYGAMBER'İN TENKÎDDE TAKİP ETTİĞİ USÛL.....	35
3.1. Bilgilendirme.....	35

3.2. Nasihat.....	37
3.3. İkaz.....	38
3.4. Takbih	40
3.5. Zemmetme.....	42
3.6. Tahzir	44
3.7. Tavır Koyma	45
3.8. Reddetme.....	48
3.9. Tasvib.....	50
3.10.Takdir	51
3.11. Terhib	52
3.12.Medh ve Taltif.....	54
3.13.Terğib	55
3.14. Farazî Tenkîd	56
3.15. Geçmiş Ümmetleri Tenkîd.....	58
4. NEBEVÎ TENKÎDİN TEŞRÎÎ NETİCELERİ	60
4.1. İrşad.....	60
4.2.Te'dib	61
4.3. Takrir.....	62
4.4. Ta'dil	63
4.5. İlga.....	65
5. SONUÇ.....	69
KAYNAKLAR	71
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.s	: Aleyhisselam
A.Ü.İ.F	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	: Bin
Bkz	: Bakınız
bnt.	: Bint
c.	: Cilt
Çev	: Çeviren
çğl.	: Çoğulu
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
İ.Ö.O	: İlköğretim Okulu
M.Ü.İ.F	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ö.	: Ölümü
r. a.	: Radyallahu Anh
r. anha	: Radyallahu Anha
r. anhüm	: Radyallahu Anhüm
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi Ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarihsiz
v.s	: Vesair
vd.	: Ve Diğerleri
Yay.	: Yayınları/Yayıncılık/Yayınevi

1. GİRİŞ

İnsan yaratılıştan eksik ve kusurlu bir varlıktır. Bu eksikliği ve kusurları İslâmî terbiye ile giderebilir. Fertler, eksiklikleri giderip tamamladığı ölçüde de mükemmelleşip olgunlaşır; olgunlaştığı ölçüde de bundan fayda görür.

İnsan kendi eksiklerini her zaman kendisi göremeyebilir ya da kendisini Yüce Allah'ın da “*Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder.*”¹ buyurduğu gibi yeterli görebilir. Bu yüzden bir başkasının tenkîdine ihtiyaç duyabilir. İşte bu noktada tenkîd faaliyetinin nasıl olması gerektiği hususu devreye girer. Çünkü tenkîd iki uçlu; yapıcı olduğunda olumlu, yıkıcı olduğunda olumsuz sonuçlar doğurabilen bir eylemdir. Bu yüzden tenkîdin bir usûl, üslûp ve ölçüsünün olması gerekir. Bu ölçü de elbette ki Müslümanlara her alanda yol gösterip örnek olan Hz. Muhammed'in (s.a.v) tenkîdlerinde saklıdır.

Bu çalışmada İslâmî tebliğ yapılırken insanların hata ve eksiklerinin Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından nasıl düzeltildiği incelenmiştir. Burada amaç, Müslümanların her konuda önderi olan Hz. Muhammed'in (s.a.v) tenkîd konusunda nasıl bir yöntem izlediğini emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münkerle mesul olan her Müslümana anlatabilmektir. Bu yüzden bu çalışma örnek bir tenkîd faaliyetinin modelini sunması açısından önemlidir.

1.1.Tenkîd Kelimesinin Lügat Anlamı

Arapça “ن-ق-د” fiilinin türevi olan “tenkîd” kelimesi tef'il babından mastardır. Söz konusu fiil “madenî paranın gerçeğini sahtesinden ayırmak, sözün güzel ve kusurlu yanlarını ortaya koyup açıklamak, bir şeyin iyisini kötüsünden ayırmak ve ayıklamak için gözden geçirmek, bir kimse ile münakaşa etmek, bir cevizin içini parmak ucu ile oymak, kuşun taneleri tek tek gagasıyla oyması” gibi anlamlara gelir.² Ancak Arap Dili ve Edebiyatında “tenkîd” kelimesi yerine daha çok “nakd”, “intikad” ve “tenakkud” kelimeleri kullanılmaktadır.³

Günümüz Türkçesi'nde “eleştiri” kelimesiyle karşılık bulan tenkîd, “iyiyi kötüden ayırma”, “bir eser, kişi veya olay hakkında hüküm yürütme” ve “iyi ve kötü taraflarını ortaya koyma”, “daha çok kötü taraflarını belirtme” şeklinde anlaşılmaktadır.⁴

Osmanlıca-Türkçe sözlüklerde, “bir şeyin fenasını atma, temizleme”,⁵ “bir konuya ait yazıyı veya eseri, değer bakımından gözden geçirme ve eleştirme”⁶ ve “edebî, fennî, sınıî, âsarı tetkik ile iyi ve fenâ cihetlerini bi'l-muhakeme gösterme”⁷ şeklinde tarif edilir.

Tenkîd kelimesi karşılığında Batı dillerinden Almanca'da “kritik”, Fransızca'da “critique”, İngilizce'de “critical” kelimeleri kullanılır. Kelime kök itibarıyla Yunanca

¹ Alak, 96/6-7.

² İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, “n-k-d” maddesi, s. 4517.

³ Er, Rahmi, “Tenkit”, DİA, XLI, 458.

⁴ Doğan, Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, s. 1080.

⁵ Yeğin, Abdullah vd. , Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, s. 2178; Özön, Mustafa Nihat Osmanlıca-Türkçe Sözlük, s. 744.

⁶ Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, s. 1296.

⁷ Muallim Naci, Lügat-i Naci, s. 290.

“hüküm vermek, yargılamak, karar vermek, ayırt etmek” anlamına gelen “kritikos” kelimesinden gelir.⁸

1.2.Tenkîd Kelimesinin İstilah Anlamı

Her kavramın ıstilahî veya terim anlamı bağlı olduğu ilim veya ilim dalına göre değişir. Bir ilim dalında kullanılan bir kavram, başka bir ilim dalında aynı anlam ve muhteva muhafaza edilerek kullanıldığında anlatılmak istenen şey anlaşılmaz hâle gelir ve anlam kargaşası ortaya çıkar. Aynı şekilde “tenkîd” kavramı da sosyal bilimlerin hangi dalında kullanılıyorsa o ilim dalıyla alakalı olarak belli bir ıstilahî anlama sahip olur. Örneğin edebî tenkîd, tarihî tenkîd, felsefî tenkîd, sosyolojik tenkîd, sanat tenkîdi, kültür tenkîdi kavramlarında geçen “tenkîd” kelimesinin her biri bağlı olduğu ilim dalına göre ayrı anlam taşır.

Türk Edebiyatı’nda tanzimattan sonra kullanılmaya başlayan “tenkîd” kelimesi Fransızca “critique”nin karşılığında kullanılmış olup bu anlamda daha çok “muhakeme” ve “muaheze” kelimeleri kullanılırken “kritik” için “ilm-i nakd” tabirine yer verilmiştir. Tâhir’ul-Mevlevî, nakdi “nazmın kusurlarını bildiren ilmin adı” olarak tarif etmiş; Muallim Naci de “ilm-i nakd ile meşgul olan nakkâd”, “ayıplı şiiri ayıpsızından ayırt eden kişi” olarak nitelendirmiştir.⁹

Tarih ilminde ise “tenkîd” kavramı şöyle tarif edilir: “Önümüzde bulunan bir kaynağın bir hadise hakkındaki şahadetinin ve bundan çıkarılan neticenin hakikate mutabık olup olmadığı meselesini incelemektir.”¹⁰ Bir başka tarif de şöyledir: “Tarih tenkîdi, tarihte doğruyu yanlıştan ayırt etmeye tahsis edilmiş bir metottur.”¹¹ veya “Asıl manasıyla tenkîd, vesika araştırma ve yorumlama arasında yer alır.”¹²

Felsefe’de “tenkîd”, “felsefî bilginin temelllerini, değerini (doğruluğunu) inceleme” özellikle Kant’ta “aklın, zihnin yani aklî kabiliyetin gücünün ve sınırlarının yargılanması ve eleştirisi”¹³ anlamında kullanılmaktadır.

Hadis ilminde ise “tenkîd” kelimesi kök anlamında kullanılmıştır. Hadislerin ister tek tek isterse grubu veya bütünü içinden çürük veya ilmî gerçekliği ve değeri olmayanların arasından sahih ve doğru olanlarını temyiz edip ayırma işlemi için kullanılmıştır. Bir başka ifadeyle sahihlerini zayıflarından ayırmak için hadisleri, hadis rivâyetindeki güvenilirlik derecelerini tespit etmek için sened ve metni incelemeye tâbi tutmaktır.¹⁴ Netice itibarıyla belli usûl ve kaidelerle bir hadis hakkında yapılan inceleme ve bu inceleme sonucunda hadis hakkında verilen “sahihtir, zayıftır, hasendir, mevzudur...” gibi bir hüküm nakd (tenkîd) faaliyetini oluşturur.¹⁵

Yukarıda da anlatıldığı gibi hadis ilminde de “nakd” kelimesi ayıklama, seçme işine verilen addır. Rivâyetlerin sahih olanlarını zayıf ve mevzularından ayırma yönüyle hadisçilerin de sarraflara benzetildiği görülür. Nitekim hadis ilminde mütehassıs olan ve zayıf olanlarla sahihleri birbirinden ayırabilen hadisçi için “nâkîd” (çğl.: nukkâd) ifadesi kullanılır.¹⁶ İbn Recep el-Hanbeli (ö. 795/1393) hadislerdeki illetler hususunda

⁸ Bolay, Süleyman Hayri, Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü, “Eleştiri” md., s. 136-137.

⁹ Uçman, Abdullah, “Tenkit”, DİA, XLI, 462.

¹⁰ Togan, Zeki Velidi, Târîhte Usûl, s. 75.

¹¹ Leon-E. Halkın, Târîh Tenkîdinin Unsurları, s. 23.

¹² a.g.e., s.23.

¹³ Bolay, a.g.e., “Eleştiri” md., s. 137.

¹⁴ Aydın, Abdullah, Hadis İstilahları Sözlüğü, s. 125.

¹⁵ Sakallı, Talat, Hadis Tenkîdi, s. 122.

¹⁶ Ertürk, Mustafa, Metin Tenkîdi, s. 33.

mütehassıs olan âlimleri sunarken şöyle der: “Resûlullah’ın sünnetlerini hakkıyla bilip tanıyan bu âlimler; maharetli sarrafın saf altınla saf olmayanı birbirinden ayırması, sarrafın sahte cevherle hakikî olanı tefrik etmesi gibi hadislerin sahih olanlarıyla olmayanlarını birbirlerinden ayıran maharetli sarraflar, nukkâddır.”¹⁷

Dilimizde “tenkîd” kelimesi çoğunlukla bir şeyi çürütmek, yermek, haksızlığını ortaya çıkarmak gibi menfî anlamda kullanılır. Oysa “tenkîd” mutlak olarak incelenen şeyde bir çürüklüğü ortaya çıkarmak, böyle bir şeyi tespit etmek değildir. Çünkü tenkîd ameliyesi aynı zamanda bir şeyin sıhhat durumunu da tespit etmek olduğundan tenkîd neticesinde incelenen şeyin gerçekten son derece muteber olduğu, sıhhatine zarar verici bir hususun bulunmadığı tespit edilebilir.¹⁸ Öyleyse tenkîd kelimesinin hem menfî hem müspet bir yönü vardır denilebilir. Bu çalışmada da Resûlullah’ın (s.a.v) hadiseler ve durumlar karşısındaki tenkîdî tutumu iki boyutta değerlendirilmiştir.

1.3.Tenkîdin İlim ve Sosyal Hayat Açısından Önemi

İçinde yaşadığımız dünyada daha mutlu olabilmek, ruhumuzun ve içinde bulunduğumuz şartların kemâlâtıyla doğru orantılıdır. Bu kemâl noktaya ulaşabilmek ise bizden daha tecrübeli, alanında uzmanlaşmış kişilerin bizlere eksiklerimizi göstermesi yani tenkîdiyle mümkündür.

Her ilmî yahut bilimsel çalışmanın ya da sanat eserinin daha mükemmel olabilmesi ona farklı açılardan bakan uzmanlaşmış kişilerin tenkîdine bağlıdır. Zira Allah (c.c), hiç kimseyi mükemmel yaratmamış; fakat her insana ayrı bir kabiliyet vermiş ve her birine farklı bir kader takdir ederek onlara hayatta farklı roller biçmiştir. Toplumda farklı kabiliyetler, farklı kültürler ve farklı eğitimler, farklı bakış açıları ortaya çıkarır. Olaylara, nesnelere farklı bakan insanların elbette ki farklı yorumları ve tenkîdleri olacaktır. Böylece olaylara farklı açılardan bakan kişilerin tenkîdlerini alan bir çalışma, eksikleri giderildiğinde mükemmel hâle gelebilecektir.

İnsanlar arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için iletişimin sağlıklı olması gerekir. Bunun için de insanların düşüncelerini birbirlerine açık ve dürüst bir biçimde ifade edebilmeleri gerekir. Bu ise hemen akla, “İnsanın olduğu yerde her zaman için hata ve eksiklik söz konusuysa bu nasıl mümkün olabilir?” sorusunu getirir. İnsanların eksikleri ve hataları onlara *zamana, mekâna ve kişiye* “uygun” bir dille anlatıldığı zaman bu hatalar düzelir ve sağlıklı ilişkiler kurulur. Aksi takdirde ilişkiler yüzeysel kalır ve içten içe muhalefet ve husumetler başlar. Eleştirmekten korkan insanlar bunun yerine arkadan çekiştirmeyi âdet edinir; eleştirilmekten korkanlar ise kendilerini gizleyerek girdikleri ortamlarda farklı kişiliklere bürünür ve kişilik çatışması yaşarlar.

Hakikati arayan insanlar eleştirilmekten korkmazlar. Böyle şahsiyetler, “Dost acı söyler.” atasözünde olduğu gibi, iyi niyetli her tenkîdi yapıcı bir tavsiye olarak anlar ve eksiklerini tamamlamada bunlardan istifade ederler.

Tenkîd kişiye ve kişiliğe saldırmak, suçlamak ve duygusal tacizde bulunmak üzere kullanılan bir silah - ne yazık ki eleştiri çoğunlukla bu maksatla yapılmaktadır- olarak kullanılmamalıdır. Bunun yanında gerek ilmî gerek sosyal alanda yapılan tenkîdler her zaman menfî yönde olmamalıdır. Zira menfî de olsa müspet de olsa tenkitte ulaşılmak istenen amaç aynıdır. Menfî tenkîd, doğruya ulaşmak; müspet tenkîd ise doğru olana teşvik etmek için yapılmalıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki, insanlara

¹⁷ İbn Receb, Şerhu İleli’t-Tirmizî, s. 894.

¹⁸ Yıldırım, Enbiya, Hadiste Metin Tenkîdi, s. 35.

doğrular ancak yeri geldiğinde insanları takdir ederek yeri geldiğinde de insanlara menfî tenkîdde bulunarak öğretilir.

1.4.İslâm'ın Tebliği ve Teşriinde Tenkîdin Gerekliliği

İslâm'ın tebliğ ve neşrinde, ileride de ayrıntılı olarak işleneceği üzere, gerek Hz. Peygamber (s.a.v) gerekse Müslümanlar ve gayr-i müslimler Yüce Allah tarafından pek çok kez tenkîde tâbi tutulmuştur.

Yüce Allah İslâm dinini kemâle erdirmeden evvel, üstleneceği ağır yüke hazır olması için ilk olarak Hz. Muhammed'i kemâle erdirmiş, O'na, ünlü psikologların insanın en olgun ve en verimli çağı olarak kabul ettiği¹⁹, 40 yaşında peygamberlik vazifesini vermiştir. Yine de bir beşer olan Hz. Peygamber, nübüvvet sürecinde, Yüce Allah tarafından gereken noktalarda tenkîde tâbi tutulmuş²⁰ ve bizim için her yönüyle mükemmel olan İnsan-ı Kâmil olmuştur.

Hz. Peygamber de vahyin iniş sürecinden vefatına kadar İslâm'ı tebliğ edip yayarken, bazı olay ve durumlara “nebî” sıfatıyla gerekli müdahaleyi sözlü, yazılı ve fiilî tenkîd şeklinde yapmıştır. Zira Hz. Peygamber'in gönderilmiş olduğu toplumda öyle şeyler vardı ki, nebevî tenkîd olmadan İslamiyet'i topluma yerleştirmek mümkün değildir. Çünkü toplumda İslâm'a aykırı olan pek çok inanç ve uygulama mevcuttu. Üstelik toplum bilimsel ve kültürel açıdan pek gelişmiş bir toplum değildi. Gerek müşrik toplumun asılsız inanç ve âdetleri gerekse farklı dinlerin bozulmuş hâlleri, adâb-ı muaşeretten yoksun Arap bedevîlerinin durumu, söz konusu nebevî müdahaleyi zorunlu kılmıştır. Hz. Peygamber de “yaşayan Kur'an”²¹ olması hasebiyle Yüce Allah'ın gözetiminde yukarıda sıralanan hususları “usûlünce” eleştirmiş ve yerine göre kendisi de eleştirilmiştir.

Yüce Allah'ın olumsuz gördüğü durumlara alternatif bir metod olan tenkîdle müdahale etmesi, Hz. Peygamber'in de aynı metodu uygulaması ve Hz. Peygamber'in olumsuz bir durum karşısında Müslümanın önce eliyle buna da gücü yetmiyorsa diliyle düzeltmesini istemesi²² tebliğ göreviyle memur her Müslüman ferd için bazı mesajlar içermektedir. Günümüzde de yanlışlıktan habersiz olarak yapılan pek çok İslâm'a aykırı davranış, düzelmek için tenkîd edilmeyi beklemektedir. Günümüzde “hoşgörü”, “özgürlük” ve “menfaat” adına susulan yanlışlar, Müslümanlara “emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker” görevini unutturmuş, hatırlanmayı beklemektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki: tenkîd Allah rızası niyetiyle yapıldığında diğer salih ameller gibi ibadet hükmündedir.

1.5.Kur'an'da Tenkîd

Kur'an-ı Kerim doğruyu yanlıştan ayırt etmemiz için gönderilmiş²³ yol gösterici bir rehberdir.²⁴ Kur'an'da Yüce Allah bir yandan insanların akledip eleştirel

¹⁹ Gürses, İbrahim-Kılavuz, M. Âkif, Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi, s. 158

²⁰ Bkz. Tevbe, 9/84; Enfal, 8/67-69; Tahrir, 66/1-2; Abese 80/1-11.

²¹ Müslim, Salâtü'l-müsafirîn, 139.

²² Tirmizî, Fiten 11.

²³ Bkz. Furkan, 25/1.

²⁴ Bkz. Bakara, 2/2.

düşünmesini isterken²⁵ diğer yandan müşrikleri, münafıkları, Ehl-i Kitap, mü'minleri ve yeri geldiğinde Peygamber'ini, kendilerine doğruyu göstermek için tenkîde tâbi tutmuştur. Bu tenkîdler kimi zaman olumsuz kimi zaman da olumlu olmuştur.²⁶ Bazen de olumlu ve olumsuz tenkîd aynı anda misâller üzerinden sembolik olarak yapılmıştır.²⁷ Kimi zaman genel ifadelerle şahıslar tenkîd edilmiş²⁸ kimi zaman da bir şahsın hatası üzerine inen âyette o ve onun gibi olan herkes eleştirilmiştir.²⁹ Bazen tenkîd muhtevalı âyet sâdece bir şahıs için³⁰ bazen de bir zümre için inmiştir.³¹ Böylece Kuran-ı Kerim “bir söz veya fiili daha iyiye yönlendirme çabası” olarak tarif edilen tenkîd faaliyetinin ilk örneklerine yer vererek insanlara hem rehber hem örnek olmuştur. Aşağıda Yüce Allah'ın Kur'an'da tenkîde tâbi tuttuğu zümreler ve niçin tenkîde tâbi tutuldukları konularına yer verilecektir.

1.5.1.Kur'an'da Hz. Peygamberi Tenkîd

Kur'an'da Hz. Peygamber'e yöneltilen tenkîdleri maddeler hâlinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Hz. Peygamber bir gün, münafıkların lideri Abdullah b. Übey'in cenaze namazına davet edilir. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in cenazeye katılma isteğini görünce bu duruma, “Ya Rasullah, siz nasıl olur da bir münafığın cenaze namazına katılırsınız?”, diye karşı çıkar. Hz. Peygamber, “Allah, bu namaza katılıp katılmama hususunda beni serbest bıraktı.”, diyerek şu âyeti okur: “(Habibim), onlar için ister istiğfar et, ister etme. Eğer onlar için yetmiş defa dahi istiğfar etsen, yine de Allah kendilerini kat'iyen mağfiret edecek değildir.”³² Hz. Peygamber bu âyeti okuyarak namaza katılmayı tercih eder ve münafığın namazını kıldırır. Fakat biraz sonra Hz. Peygamberi uyaran şu âyet iner: “Onlardan biri öldüğü vakit asla dua etme, (defin veya ziyaret için) kabrinin başında da durma.”³³ Görüldüğü gibi Allah (c.c) Hz. Peygamber (s.a.v)'in yaptığı fiili âyetle tenkîd ederek bir daha buna benzer bir olayla karşılaşır koymasına gereken tavrı belirtmiştir.

2. Bedir Savaşı sonrasında esirlere uygulanacak muamele hususunda Hz. Peygamber ashabıyla istişare edip Hz. Ömer'in “Öldürelim!” teklifini değil, Hz. Ebu Bekir'in “Fidye mukabili serbest bırakalım.” teklifini kabul eder. Bu tercihin peşinden gelen vahiy Hz. Peygamber'i ağırlatacak derecede şiddetle tenkîd eder: “... Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı aldığınız fidyede size herhalde büyük bir azap dokunurdu...”³⁴

3. Hz. Peygamber, hanımları arasında geçen bir olay üzerine bir daha bal yememeye yemin eder. Bunun üzerine hem Hz. Peygamber'in bu tutumunu ikaz eden, hem tutulamayan yeminlerin keffaret hükmünü teşriî eden hem de zarar getirecek bir yemin yapıldığı zaman ne yapılması gerektiğini v.s. tespit eden şu âyet iner: “Ey Peygamber, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi, zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak niçin

²⁵ Bkz. Bakara, 2/170-171; Hucurat, 49/6.

²⁶ Bkz. Tevbe, 9/108; Hacc, 22/34-35; Enbiya, 21/107; Kalem, 68/4; Ahzab, 33/21; Enbiya 21/85; Âl-i İmran, 3/113.

²⁷ Bkz. Nahl, 16/75-76; Kehf, 18/32.

²⁸ Bkz. Tevbe, 9/75-76-77; Hud, 11/ 9-10; Yasin, 36/47; Leyl, 92/5-7.

²⁹ Bkz. Kehf, 18/54; Meryem, 77-80.

³⁰ Bkz. Müddesir, 74/18-24; Alak, 96/9-19; Maun, 107/1-4; İsrâ 17/83; Casiye, 45/7-8; Hacc, 22/8-9.

³¹ Bkz. Hacc, 22/11; Şuara, 26/224-225-226; Hucurat, 49/14.

³² Tevbe, 9/80.

³³ Tevbe, 9/84; İbn Hişam, Sîretü'n-Nebevîyye, I, 979.

³⁴ Enfal, 8/67-69; İbn Hişam, a.g.e., I, 979.

kendine haram ediyorsun?... Allah yeminlerinizin (keffaretle) çözülmesini size farz kılmıştır...”³⁵

4. Hz. Peygamber bir gün Kureyş Kabilesi’nin ileri gelenlerine hitap etmek üzere onlarla bir araya gelir. Amacı, onları Allah’ın varlığına, birliğine inandırıp son din olan İslamiyet’e ısındırmaktır. Tam bu sırada daha önce Allah’a ve peygambere inanıp İslâm’ı kendine din olarak seçen âmâ (iki gözü arızalı) Abdullah b. Ümmü Mektum adındaki sahabi çıkagelir ve Hz. Peygamber’den bir şey sormak isteyerek, “Ya Resûlullah! Cenâb-ı Hakk’ın sana öğrettiğini bana da öğret” der. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v) karşısına aldığı kişilere Allah’ın dinini daha iyi anlatma ve açıklamada bulunma fırsatını kaçırmak istemediğinden -daha sonraları “Ey Rabbim’in beni ikazına sebep olan kardeşim!” diye iltifat edeceği³⁶- Abdullah b. Ümmü Mektum’a iltifat etmez. Abdullah b. Ümmü Mektum ısrar edip durunca Hz. Peygamber’in biraz canı sıkılır ve yüzünü biraz ekşitip ona ilgi göstermez. Fakat çok sürmeden ilâhî ikaz gelir:³⁷ “*Yanına kör bir kimse geldi diye (Peygamber) yüzünü asıp çevirdi. Ne bilirsin? Belki de o arınacak yahut öğüt alacaktı da bu öğüt kendisine fayda verecekti; ama sen, kendisini öğütten müstağni gören kimseyi karşına alıp ilgileniyorsun. Arınmak istememesinden sana ne? Sen, Allah’tan korkup sana koşarak gelen kimseye aldırmiyorsun. Dikkat et! Bu Kur’an bir öğüttür.*”³⁸

5. Müslümanlar Tebük Seferi için hazırlıklar yaparken münafıklardan bazıları savaşa katılmamak için Hz. Peygamber’e gelip izin isterler. Böylece mazeretli olarak savaşa katılmayacaklardır. Hz. Peygamber de izin isteyenlerin çoğuna müsaade eder. Bunun üzerine Yüce Allah, “Allah seni affetsin! Doğrular sana belli olup yalancıları bilmeden önce niçin onlara izin verdin?”³⁹ buyurarak yapılan yanlış yumuşak bir üslûpla tenkîd eder.

6. Hz. Peygamber’in tenkîd edilmesine sebep olan bir başka olay şu meşhur hadisedir:

Sakîf kabilesinden bir heyet, Hz. Peygamber’e şöyle dediler: “Bize üç değişik imtiyaz verdiğin takdirde sana biat ederiz.” Bunun üzerine Hz. Peygamber: “İstediğiniz üç imtiyaz nedir?” diye sorar. Onlar, “Namazda rükû ve secdeler için eğilmeyeceğiz. Putlarımızı kendi elimizle kırmayacağız ve Lât adındaki büyük puttan -ona tapmaksızın- bir yıl yararlanmamıza müsaade edeceksin.” derler. Hz. Peygamber onlara, “İçinde rükû ve secde bulunmayan bir dinde hayır yoktur. Putlarınızı ellerinizle kırmamanız mümkündür (başkalarına kırdırabilirsiniz). Lât ve Uzzâ adındaki putlara gelince elbette onlardan yararlanmanıza göz yumamayız.” der. Bu kesin cevap üzerine onlar şunu ilave ederler: “Bizim isteğimiz şu ki: Başkasına vermediğin imtiyazı bize verdiğini Araplara duyurmandır.” Bunun üzerine Hz. Peygamber susup cevap vermez. Derken şu âyetler iner:⁴⁰ “*Neredeyse onlar sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için seni bile fitneye düşürecek ve o takdirde seni samimi bir dost edineceklerdi. Eğer sana sebat vermemiş olsaydık neredeyse onlara az da olsa meyledecektin. Öyle olsaydı sana hayatın da ölümün de (acısını) kat kat tattırırdık. Sonra da kendine bize karşı bir yardımcı da bulamazdın.*”⁴¹

³⁵ Tahrim, 66/1-2; İbn Sa’d, Tabakâtü’l-Kübrâ, VIII, 59. Bu hadise hakkında geniş bilgi için bkz. Hamdi Yazır, Tefsîr, VI, 5084, 5122.

³⁶ Buhârî, Ezan, II; Savm, 17; Menakibü’l- Ensar, 46; Tefsîr, Abese 1.

³⁷ İbn Sa’d, a.g.e., IV, 206.

³⁸ Abese, 80/1-11

³⁹ Tevbe, 9/43; İbn Kesîr, Tefsîr, IV, 99.

⁴⁰ Bağdadî, Lübabu’t-Te’vîl, III, 173.

⁴¹ İsrâ, 17/73-74-75.

Sonuç olarak verilen örneklerde görüldüğü üzere Allah (c.c) vahyin iniş ve uygulanış sürecinde Hz. Peygamber'i sürekli kontrol altında tutarak gerektiği zaman ilahi müdahalede yani tenkîdde bulunmuştur. Yüce Allah'ın bu tenkîdleri Hz.Peygamber'e (s.a.v) daha sonraki uygulamalarında yol göstermiştir.Hz.Peygamber (sav)'in neticede bir beşer olduğunu düşünüldüğünde Yüce Allah'ın bu tenkîdlerinin İslamın tatbik sürecinin doğal bir sonucu olduğu anlaşılır.

1.5.2. Kur'an'da Müminleri Tenkîd

Kur'an'da müminler çeşitli hususlarda tenkîd edilmişlerdir. Müminlerin tenkîd edildiği âyetlerden bazıları şunlardır:

1. *"Size, (Bedir'de) onların başına iki katını getirdiğimiz bir musibet gelip çattınca mı 'Bu nereden geldi?' dediniz? De ki: 'O kendi katınızdandır.' Hiç şüphesiz Allah her şeye hakkıyla kadirdir."*⁴² Müminler, Uhud günü olunca Bedir'de esir ettikleri müşrikleri fidye karşılığında serbest bıraktıkları için Yüce Allah tarafından te'dib edilirler. Çünkü Bedir Gazvesi olduğunda henüz Hz. Peygamber ve Müslümanlara müşrikleri esir alma ve onları fidye karşılığında serbest bırakma izni verilmemiş hatta esir almaları o zaman Enfal 8/67 âyeti ile kınanmıştır.⁴³ Onlardan yetmiş şehit olur. Hz. Peygamber'in ashabı dağılarak kaçar. Hz. Peygamber'in ön yan dişi kırılır. Başındaki miğferi kırılarak başına batar. Yüzü kan içinde kalır. Bu olaydan sonra *"Size (Bedir'de) onların başına iki katını getirdiğimiz bir musibet gelip çattınca mı, 'Bu nereden geldi dediniz?'..."*⁴⁴ âyet-i kerimesini inzal buyurarak⁴⁵ müminleri tenkîd eder.

2. *"Ey iman edenler, size ne oldu ki Allah yolunda el birliği ile 'Savaşa çıkın!' denildiği zaman yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahireti bırakıp da dünya hayatına mı razı oldunuz? Halbuki dünya hayatının geçimliği ahiretinki yanında pek azdır."*⁴⁶ Bu âyet Tebuk Gazvesine teşvik ve bu gazveden geri kalanları, geri kalmalarından dolayı azarlamak için inmiştir. Hz. Peygamber Taif ve Huneyn Seferinden döndükten sonra Medine-i Münevvere'de kısa bir ikametinden ardından hicretin dokuzuncu senesi Recep ayında Rumlarla savaşmak üzere cihatla emrolunur ve seferberlik ilan eder. Ancak zaman, gazveye gitmek için en uygunsuz zamandır. Ülkede kıtlık ve kuraklık vardır, sıcaklar çok şiddetlidir, hurma ve meyveler olgunlaşmıştır ve insanlara gölgenin hoş geldiği bir mevsimdir. Bir de gidilecek mesafe çok uzak, düşmanlar ise çok kalabalıktır. Bu yüzden gazveye çıkmak insanların gözlerinde büyür. Gölgede, evlerinde çoluk çocuklarıyla kalmak daha sevimli, savaşa çıkmak ise zor gelir. Yüce Allah, müminlerin gazveye çıkmada isteksiz davrandıklarını görünce bu âyet-i kerimeyi indirerek⁴⁷ onları tenkîd eder.

3. *"Onu işittiğiniz vakit mümin erkek erkeklerle mümin kadınların kendilerinden hüsn-ü zanda bulunup 'Bu, apaçık bir iftirâdır.' Demeleri gerekmez miydi? Buna karşın dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Mademki onlar şahit getiremediler. O halde onlar Allah katında yalancıların ta kendileridir."*⁴⁸ Bu âyet de Hz. Âişe' ye atılan iftira üzerine bazı müminlerin olay karşındaki tutumunu tenkîd etmek için inmiştir.⁴⁹

⁴² Âl-i İmran, 3/165.

⁴³ Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 165.

⁴⁴ Âl-i İmran, 3/165.

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 333.

⁴⁶ Tevbe, 9/38.

⁴⁷ Vâhidî, a.g.e., s. 171; Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, X, 95.

⁴⁸ Nur, 24/12-13.

⁴⁹ Vâhidî, a.g.e., s. 227.

4. “*Elif lam mim. Yoksa insanlar, ‘İnandık.’ demeleriyle bırakıliverileceklerini ve kendilerinin denenmeyeceklerini mi zannettiler?*”⁵⁰ Âyet, İslâm’ı kabul edip de Mekke’de kalan birtakım Müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber’in Medine-i Münevvere’de bulunan ashabı Mekke’de kalan Müslümanlara, hicret etmedikçe ne ikrarlarının ne İslâmlarının kendilerinden kabul edilmeyeceğini yazarlar. Bunun üzerine onlar da hicret etmek için yola çıkarlar. Ancak müşrikler peşlerine düşerek onları yakalar ve onlara eziyet ederler. Onları yollarından geri çevirirler. Bu olay üzerine bu âyet-i kerime nazil olur.⁵¹

5. “*Ey iman etmiş olanlar, yapmayacağınız şeyleri niçin söylersiniz?*”⁵² Âyetin nüzul sebebi: Hz. Peygamber’in ashabından bazıları: “Allah’a en sevgili ve en faziletli amelin hangisi olduğunu bilsek de onu işlese.” derler. Bunun üzerine “*Ey iman edenler, size sizi elim bir azaptan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi?*”⁵³ âyeti nazil olur. Ancak böyle konuşanlardan bazıları bu âyetin inmesinden hoşlanmazlar. Yüce Allah da bunun üzerine “*Ey iman etmiş olanlar, yapmayacağınız şeyleri niçin söylersiniz?*” âyetini inzal buyurarak⁵⁴ müminleri tenkîd eder.

1.5.3. Kur’an’da Ehl-i Kitabı Tenkîd

Kur’an’da Ehl-i Kitaptan geçmiş peygamberlerine yaptıkları zulüm, içinde bulundukları taassup ve münafıklıkları sebebiyle en çok Yahudiler tenkîd edilmiştir. Hristiyanlar ise daha çok teslis düşüncesinden dolayı eleştirilmiştir. Her iki zümrenin de tenkîd edildiği ortak husus ise ilâhî kitaplarını tahrif etmeleridir. Ehl-i Kitabın tenkîd edildiği âyetlerden bazıları şunlardır.

1. “*Yahudiler: ‘Allah’ın eli bağlıdır.’ dediler. Böyle demelerinden dolayı kendi elleri bağlansın ve onlara lanet olsun. Hayır, Allah’ın iki eli de açıktır; nasıl dilerse öyle infak eder...*”⁵⁵ En-Nebbâş b. Kays adındaki bir Yahudi’nin Hz. Muhammed’e: “Senin Rabbin cimri. Baksana hiç infakta bulunmuyor.” demesi üzerine bu âyet inmiştir.⁵⁶

2. “*Şurası muhakkak ki o küfretmiş olanları uyarsan da uyarmasan da birdir. İman etmezler. Allah, onların kalplerini de kulaklarını da mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde de bir perde vardır. Büyük azap onlar içindir.*”⁵⁷ Bu âyet de Peygamber’i en iyi tanıyan kendileri olmasına rağmen ona inanmadıkları için Medine civarındaki Yahudiler hakkında inmiştir.⁵⁸

3. “*Sizler insanlara iyiliği emredersiniz de kendinizi unutur musunuz? Halbuki Kitabı da okuyorsunuz. Hâlâ akletmeyecek misiz?*”⁵⁹ Bu âyet ise Medine Yahudileri hakkında nazil olmuştur. Onlardan birisi, Müslüman hısım/akraba veya sütkardeşlerinden birine: “Üzerinde olduğun din ve Hz. Muhammed’in emrettiklerinde sebat et. Çünkü onun işi haktır.” der. Yani bu şahıs, insanlara emrettiği şeyi kendisi

⁵⁰ Ankebut, 29/1.

⁵¹ Taberî, Câmiu'l-Beyân, XX, s. 83; Vâhidî, a.g.e., s. 240.

⁵² Saf, 61/2.

⁵³ Saf, 61/10.

⁵⁴ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur’an, Saff, 61/1; Vâhidî, a.g.e., s. 305.

⁵⁵ Mâide, 5/64.

⁵⁶ Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, I, 141.

⁵⁷ Bakara, 2/6-7.

⁵⁸ Taberî, a.g.e., I, 84.

⁵⁹ Bakara, 2/44.

yapmaz.⁶⁰Bu yüzden de bu şahıs ve bunun gibi olan bütün şahıslar bu âyetle tenkîd edilirler.

4. “İman edenlere biraya geldiklerinde ‘İnandık.’ derler. Birbirleriyle yalnız kaldıklarında ise ‘Allah’ın size açtığı şeyi, müminler onunla rabbiniz katında kuvvetli delil getirsinler diye mi onlara söyleyip duruyorsunuz? Buna aklınız ermiyor mu?’ derler.”⁶¹ Yahudiler müminlere rastladıklarında “Biz de iman ettik. Arkadaşınız Muhammed Allah’ın elçisidir; ama sadece sizin nazarınızda!” derler, birbirleriyle yalnız kaldıklarında böyle diyenlere çıkışarak: “Araplara bunu söylemeyin. Unuttunuz mu, onlara karşı bu peygamberin hakkı için Allah’tan fetih ve zafer dileğinde bulunurdunuz? Meğer bu peygamber bizden değil onlardanmış.” derler. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirerek.⁶² Yahudilerin bu ikiyüzlü ve tutarsız tavırlarını tenkîd eder.

5. “Kitabı elleriyle yazıp sonra da onu az bir paha ile satabilmek için ‘Bu, Allah katındandır.’ diyenlere yuh olsun. Vay ellerinin yazdıklarından başlarına geleceklere, vay şu kazanmakta oldukları yüzünden onlara!”⁶³ Bu âyet de peygamberin vasıflarını gizleyen Yahudi hahamlarını tenkîd için inmiştir.⁶⁴

6. “ ‘Sayılı günlerden başka bize kat’iyen ateş dokunmayacak.’ dediler. De ki: Allah katından bir ahid mi elde ettiniz? Eğer öyleyse Allah vaadinden asla caymaz. Yoksa Allah’a karşı bilemeyeceğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?”⁶⁵ âyet, Yahudilerin “Ateş bize sayılı gün dokunacak.” demeleri üzerine onları tenkîd etmek için inmiştir.⁶⁶

7. “Sonra sizler, yine onlarsınız ki kendilerinizi öldürür; içinizden bir fırkayı, onları yurtlarından çıkarmak size haram kılınmış olduğu halde hem çıkarır hem de size esirler olarak geldiklerinde kendileriyle fidiyeleşir (esir mübadelesi yapar) yine onların yurtlarında kalmalarına müsaade etmezsiniz. Yoksa siz Kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?”⁶⁷ Âyetin nüzul sebebi Yahudilerden Beni Kaynuka, Beni Kureyza ve Beni Nadir kabileleridir. Beni Kaynuka Beni Kureyza ile düşmandır. Ensardan Evs kabilesi Beni Kaynuka ile antlaşmalı, Hazrec kabilesi de Beni Kureyza ile antlaşmalıdır. Nadiroğulları, Evs ve Hazrec ile kardeş iken Kureyzaoğulları ile de kardeşlerdir. Sonradan araları bozulur ve sonunda savaş çıkar. Savaş sonunda birbirlerine esir düşenler olur. Savaş bitince esirleri karşılıklı olarak fideye karşılığı serbest bırakırlar. Yüce Allah bundan dolayı onları kınama sadedinde bu âyeti indirir.⁶⁸

8. “Kendilerine Kitaptan bir pay verilmiş olanları görmedinmi ki aralarında hüküm vermesi için Allah’ın Kitabı’na çağırıyorlar da sonra onlardan bir zümre arkasını çevirip gidiyor. Onlar, böyle yüz çevirmeyi âdet edinmiş kimselerdir.”⁶⁹ Hz. Peygamber Yahudilerin Tevrat okudukları bir evde bir grup Yahudinin yanına girer ve onları Allah’ın hak dinine çağırır. İçlerinden Nuaym b. Amr ve Hâris b. Zeyd: “Ey Muhammed, sen hangi din üzeresin?” diye sorarlar. Hz. Peygamber: “İbrahim’in dini üzereyim.” buyurur. Onlar: “İbrahim Yahudi idi.” derler. Hz. Peygamber: “Haydi

⁶⁰ Suyûtî, a.g.e., I, 13; Vâhidî, a.g.e., s. 22.

⁶¹ Bakara, 2/76.

⁶² Taberî, a.g.e., I, 293.

⁶³ Bakara, 2/79.

⁶⁴ Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 14; Çetiner, Bedrettin, Esbâb-ı Nüzûl, I, 27.

⁶⁵ Bakara, 2/80.

⁶⁶ Vâhidî, a.g.e., s. 305.

⁶⁷ Bakara, 2/85.

⁶⁸ Kurtubî, Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, II, 16; Çetiner, a.g.e., I, 29.

⁶⁹ Âl-i İmran, 3/23.

Tevrat'a gelin, sizinle bizim aramızda hakem olsun!" deyince kabul etmezler.⁷⁰ Yüce Allah da bu âyet-i kerimeyle onları tenkîd eder.

Buraya kadar sayılan âyetlerin hepsinde Yahudi kavmi tenkîd edilmiştir. Şimdi sıralanacak olan âyetlerde ise Hristiyanlar tenkîd edilmiştir:

9. *"(Bu Kur'an) 'Allah çocuk edindi.' diyenleri uyarıp korkutur. Bu konuda ne kendilerinin ne atalarının hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından çıkan söz ne büyük! Onlar yalandan başkasını söylemiyorlar."*⁷¹

10. *"Andolsun, 'Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesih'tir.' diyenler küfre düşmüştür."*⁷²

11. *"Ehl-i Kitaptan öyle bir grup var ki dillerini Kitapa eğip bükerek -siz onu Kitaptan sanasınız diye- Halbuki o Kitaptan değildir. 'Bu Allah katındandır.' derler; Halbuki o Allah katından değildir. Allah'a karşı bile bile yalan söylerler."*⁷³ Bu âyet-i kerime ise hem Yahudiler hem Hristiyanlar hakkında nazil olmuştur; çünkü her ikisi de kitaplarını, Tevrat ve İncil'i, tahrif etmişler ve onlarda olmayanları ilhak etmişlerdir.⁷⁴

1.5.4. Kur'an'da Münafıkları Tenkîd

Kur'an'da münafıklar genellikle söyledikleriyle kalplerindeki farklı olması sebebiyle eleştirilmişlerdir. Aşağıda münafıkların tenkîd edildiği âyetlerden örnekler ve tenkîd sebeplerine yer verilecektir.

1. *"İnsanlardan öyleleri vardır ki iman etmedikleri halde 'Allah'a ve ahiret gününe iman ettik.' derler. Halbuki onlar mümin değillerdir."*⁷⁵ Bu âyet, Evs ve Hazrec münafıklarının inanmadıkları halde, "İnandık." demeleri üzerine inmiştir.⁷⁶ Âyette münafıkların ikiyüzlü tutumları eleştirilmektedir.

2. *"Hiç şüphesiz, Allah bir sıvrisineği hatta onun daha üstündeki herhangi bir şeyi örnek getirmekten çekinmez. Artık iman edenler onun, Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler. Kâfirler ise 'Allah bu misal ile neyi murad etmiştir?' derler. Allah onunla birçoğunu dalâlette bırakır. Yine onunla birçoğunu hidâyete ulaştırır. Onunla ancak fâsıkları dalâlette bırakır."*⁷⁷ Bu âyet de Allah'ın münafıklar hakkında "Onlar, çevresini aydınlatmak için ateş yakan bir kimseye benzerler ki Allah ışıklarını yok edince onları karanlıklar içinde görmez bir halde bırakmıştır."⁷⁸ buyurması ve münafıkların da "Allah böyle şeyleri örnek vermez." demeleri üzerine inmiştir.⁷⁹ Böylece Allah kâfirlerle müminlerin Allahın âyetlerine bakış açısını kıyaslayarak ikisi arasındaki farkı ortaya koymuştur. Kâfirlerin âyetlere iman nuruyla bakmadıkları için bir şey anlamadıklarını ve sapıklıkta ısrar ettiklerini belirtmiştir.

3. *"Onlar hep sizi gözetleyip dururlar, Allah'tan size bir zafer gelince: 'Sizinle beraber değil miydik?' derler. Kâfirlere zaferden bir pay düştüğü zaman da onlara: 'Size üstünlük sağlayarak müminlerden sizi korumadık mı?' derler. Kıyamet günü aranızda hüküm verecek Allah'tır. Allah müminlerin aleyhine kâfirlere asla fırsat*

⁷⁰ Taberî, a.g.e., III, s. 111, 145; Vâhidî, a.g.e., s. 70.

⁷¹ Kehf, 18/4-5.

⁷² Mâide, 5/72.

⁷³ Âl-i İmran, 3/78.

⁷⁴ el-Hâzin, Lubâbu't-Te'vîl, I, 250; Kur'an'da Ehl-i Kitap'ı tenkîd eden daha fazla ayet için bkz. Bakara, 2/118; Nisâ, 4/54; Enam, 6/93; Râd, 13/25; Bakara, 2/79; Nahl, 16/71.

⁷⁵ Bakara, 2/8.

⁷⁶ Taberî, a.g.e., I, 90.

⁷⁷ Bakara, 2/26.

⁷⁸ Bakara, 2/17.

⁷⁹ Taberî, a.g.e., I, 138.

vermeyecektir.⁸⁰ Bu âyetin nüzul sebebi: Münafıkların, Müslümanların başına felaketler gelmesini arzulamaları ve beklemedir. Ama buna rağmen yine de Müslümanlar bir zafer kazanırlarsa: “Biz sizinle birlikte değil miydik? Bize de ganimetten pay verin.” derler, kâfirler Müslümanlara karşı bir üstünlük sağlarlarsa bu sefer de kâfirlere: “Size üstünlük sağlayarak sizi Müslümanlardan korumadık mı?” derlerdi. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirerek⁸¹ münafıkların âyette belirtilen ikiyüzlü ve fırsatçı tutumlarını tenkîd etmiştir.

5. “*Hem dinlemedikleri halde ‘Dinledik.’ diyenler gibi olmayın. Allah katında canlıların en kötüsü akletmeyen sağır ve dilsizlerdir.*”⁸² Bu âyet de münafıkları tenkîd etmek üzere nazil olan âyetlerdendir. Çünkü münafıklar Allah’ın âyetlerine kulak vermedikleri halde onu dinleyip itaat ettiklerini söylüyorlardı. Bunun üzerine Allah onları sağır ve dilsizlere benzeterek kötü bir benzetmede bulunarak⁸³ onları tenkîd eder.

6. “*Vay o namaz kılanların haline ki onlar kıldıkları namazdan gafilirdir. Onlar namazlarında gösteriş yaparlar. Hayra da mani olurlar.*”⁸⁴ Bu âyet de münafıklar hakkında nazil olan tenkîd âyetlerindendir. Onlar, müminlere karşı yanlarında namaz kılarak riyakârlık yaparlar; müminlerin gıyabında, yanlarında müminler yokken de namazı terk eder ve hiç kimseye emanet bir şey vermezlerdi. Âyet, münafıkların bu gizli hâlini haber vermektedir.⁸⁵

1.5.5. Kur’an’da Müşrikleri Tenkîd

Müşrikler, Kur’an’da genellikle sahip oldukları yanlış inanç, Hz. Peygamber’den istedikleri mucizeler, Kur’an’da ve Hz. Peygamber’de kusur arayarak inanmamakta ısrar etmeleri ve akıllarını kullanmamaları yüzünden tenkîd edilmişlerdir. Bununla ilgili örnekler aşağıda verilmiştir:

1. “*‘Ona bir melek gönderilmeli değil miydi?’ dediler. Eğer biz bir melek gönderseydik elbette işleri bitirilmiş olur, sonra da onlara göz bile açtırılmazdı. Eğer onu bir melek kılsaydık yine de bir adam suretinde gösterir ve herhalde onları yine düşmekte oldukları şüpheye düşürürdük.*”⁸⁶ Âyetin nüzul sebebi: Hz. Peygamber kavmini İslâm’a davet eder. Bunu da o kadar çok yapardı ki, Zem’a İbnü’l-Esved, en-Nadr İbnü’l-Hâris, el-Esved İbn Abdi Yağûs, Übeyy İbn Halef ve el-As İbn Vâil: “Ey Muhammed, senin yanında bir melek gönderilse, seninle birlikte görünse ve senin peygamber olarak gönderildiğini söylese ya!” derlerdi. Âyet bunun üzerine inmiştir.⁸⁷

2. “*Allah’a karşı yalan uyduran ve âyetlerini yalan sayandan daha zâlim kim vardır? Şurası muhakkak ki zâlimler felaha ermezler.*”⁸⁸ Abdüddaroğullarından en-Nadr: “Kıyamet günü olunca Lât ve Uzzâ mutlaka bana şefaate edeceklerdir.” deyince Yüce Allah bu âyeti indirir.⁸⁹

3. “*Onlar bir hayâsızlık yaptıkları zaman ‘Biz, atalarımızı da onun üzerinde bulduk. Allah da bize onu emretti.’ dediler. De ki: ‘Allah, hiçbir zaman hayâsızlığı*

⁸⁰ Nisâ, 4/141.

⁸¹ İbn Cevzî, Zâdu’l-Mesîr, s. 229; Çetiner, a.g.e., I, 281.

⁸² Enfal, 8/21.

⁸³ İbn Cevzî, a.g.e., s. 111,137; Çetiner, , I, 415.

⁸⁴ Maun, 107/4-7.

⁸⁵ Suyûtî, a.g.e., s. 11,199-206; Çetiner, a.g.e., II, 972.

⁸⁶ Enam, 6/8-9.

⁸⁷ İbn Hişam, a.g.e., I, 395.

⁸⁸ Enam, 6/21.

⁸⁹ Suyûtî, Durru’l-Mensûr, V, 111, 258; Çetiner, a.g.e., I, 356.

emretmez. Siz Allah'a karşı bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?"⁹⁰ Âyetin nüzul sebebi Yemenli bir Arap kabilesinin Beytullah'ı çıplak olarak tavaf etmeleridir. Onlara "Neden Beytullah'ı böyle çıplak tavaf ediyorsunuz?" diye soranlara "Biz atalarımızı böyle yaparlarken bulduk. Allah da bize Beytullah'ı böyle çıplak olarak tavaf etmemizi emretti." derler. Bunun üzerine Yüce Allah bu âyeti indirir.⁹¹

4. "İçlerinden bir adama 'İnsanları uyar ve iman etmiş olanlara Rableri katında yüksek bir makam olduğunu müjdele!' diye vahyetmiş olmamız insanların tuhafına mı gitti ki o kâfirler: 'Bu apaçık bir büyüdür.' dediler."⁹² Yüce Allah, Hz. Muhammed'i elçisi olarak gönderdiği zaman Araplar ya da onlardan kâfir olanlar onu inkâr ederler ve: "Allah, elçisinin Muhammed gibi bir beşer olmasından uzak ve yücedir. Allah peygamber olarak göndermek üzere Ebu Talib'in yetiminden başkasını bulamadı mı?" derler. İşte bunun üzerine Yüce Allah bu âyeti indirir.⁹³

5. "Biz onu yabancı bir dilde kılseydik diyeceklerdi ki: 'Âyetleri tafsilatlı olarak açıklanmalı değil miydi? Hem yabancı hem de Araba mı hitap etmektedir?' De ki: 'Kur'an iman edenler için hidâyet ve şifadır...' "⁹⁴ Kureyşliler, sırf inat ve inkârlarından "Kur'an hem Arapça hem de yabancı bir dilde indirilseydi. Bazı âyetleri Arapça, bazı âyetleri de yabancı bir dilde olsaydı." derler. Bunun üzerine bu âyet nazil olur.⁹⁵

⁹⁰ Araf, 7/28.

⁹¹ Taberî, a.g.e., VII, 14; Çetiner, a.g.e., I, 393.

⁹² Yunus, 10/2.

⁹³ Vâhidî, a.g.e., s. 185; Taberî, a.g.e., XI, 58; Kurtubî, a.g.e., VIII, 195.

⁹⁴ Fussilet, 41/44.

⁹⁵ Kurtubî, a.g.e., XV, 240; Çetiner, a.g.e., II, 774; Müşrikler hakkında inen daha fazla tenkid ayeti için bkz. Kalem, 68/35, 36, 37; Bakara, 2/118; Nahl, 16/28; Râd, 13/25; Furkan, 25/43; Zümer, 39/36; Zuhruf, 43/32.

2. NEBEVÎ TENKÎD

Bu bölümde Hz. Peygamber'in olaylara, durumlara ve kişilere karşı olan tenkîdi tutumu incelenecektir. Yani tenkîd kavramının onun uygulamalarında nasıl bir anlam kazandığı nebevî tenkîdin muhatapları, nebevî tenkîde zemin hazırlayan faktörler ve Hz. Peygamber'in tenkîdde kullandığı üslûp çerçevesinde ele alınacaktır.

2.1. Hz. Peygamber'in Münekkîd Vasfı

Hz. Muhammed, Yüce Allah'ın kendisi hakkında, *"Peygambere itaat eden Allah'a itaat etmiş olur."*⁹⁶ *"Peygamber size ne verirse onu alın, neyi yasaklarsa ondan vazgeçin."*⁹⁷ buyurduğu bir önderdir. Yüce Allah, *"Allah ve Resûlü bir şeye hükmettiği zaman iman eden erkek ve iman eden kadına artık işlerinde muhayyerlik yoktur."*⁹⁸ âyeti gereği Hz. Peygamber'in bir emri olduğunda Müslümanlara kayıtsız şartsız itaati emretmiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in bütün söz ve davranışları ilahî kontrol altında olmuştur. Yüce Allah, onun hakkında *"O, kendi arzusu ile söylemez. O, (söylediği) kendisine vahyedilenden başka bir şey değildir."*⁹⁹ buyurmuştur. Bu yüzden İslâm âlimleri Hz. Peygamber'i Kur'an'dan sonra ikinci kaynak olarak kabul etmiş ve O'nun sünnetine vahy-i gayr-i metlûv (okunmamış vahiy) adını vermişlerdir.¹⁰⁰

Her sözü ve davranışı vahyin kontrolünde olan bir insanın elbette münekkîd vasfı vardır. Nitekim daha önce de bahsedildiği gibi vahyin tatbiki sürecinde doğal olarak bazı durumlara ve olaylara nebevî müdahale gerekli olmuştur. Hz. Peygamber de bu müdahaleyi her yaşa ve kişiliğe uygun usûl ve üslûbuyla, -ileride ayrıntılı olarak işleneceği üzere- Yüce Allah'ın kontrol ve gözetiminde yapmıştır. Bu yüzden onun kullandığı her söz, kullandığı üslûp, takındığı her tutum ve davranış, Müslümanlar için ayrı bir önem taşımaktadır.

2.2. Nebevî Tenkîdin Muhatapları

Peygamberlik vazifesi sürecinde Hz. Peygamber'in yaşadığı coğrafyada vahye muhatap olan dört temel dinî anlayışa sahip grup vardı: Müşrikler, Ehl-i Kitap, münafıklar ve müminler. Bu yüzden Hz. Peygamber'in tenkîdine daha çok bu dört sınıf insan muhatap olmuştur. Elbette nebevî tenkîde muhatap olan zümreler bununla sınırlı kalmamıştır. Müslüman olmayan Acemler¹⁰¹ ve Arap Bedevîleri¹⁰² gibi pek çok farklı kesim de çeşitli konularda nebevî tenkîde muhatap olmuştur. Aslında Kur'an'ın indiği günden bugüne ilahî vahye muhatap olup Hz. Peygamber'in hayatını inceleyen, onda

⁹⁶ Nisâ, 4/80.

⁹⁷ Haşr, 59/7.

⁹⁸ Ahzab, 33/36.

⁹⁹ Necm, 53/3-4.

¹⁰⁰ Mesela bkz. Muhammed Hamidullah, Kur'an Tarihi, s. 12-13.

¹⁰¹ Müslim, Tahâret 55; Ebû Dâvud, Edeb 152, Libas 11; Nesâî, Zinet 20, İkametu's-Salât 144, Libas 47; İbn Mâce, Duâ 2; Müsned, V, 253, 256; Münâvî, Feyzu'l-Kadir, IV, 376; Aliyyu'l-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, X, 145.

¹⁰² Buhârî, Vudu' 57, Edeb 35; Müslim, Tahâret 99; Nesâî, Tahâret 45; Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, II, 249.

gördüğü üstün ahlâkla kendi eksiklerini fark eden her insan, nebevî tenkîde muhatap olmuş demektir.

2.2.1. Müşrikler

Hiz. Peygamber müşrik bir topluma peygamber olarak gönderilmiş; dolayısıyla peygamberliği süresince kavim olarak en çok müşriklerle, onların sapık inanç, düşünce ve âdetleriyle mücadele etmiştir.¹⁰³ Verilen mücadeleler her ne kadar o günkü fertlere ve zümrelere karşıymış gibi görünse de aslında tenkîd edilen sadece bu şahıslar ve zümreler olmayıp bunların zâtında bütün batıl düşünce ve inançlar olmuştur.¹⁰⁴

Hiz. Peygamber'in müşriklerle verdiği en çetin mücadeleler nübüvvetin Mekke döneminde gerçekleşmiştir. Çünkü Mekke döneminde Müslümanlar sayıca az, güç bakımından ise zayıflardır. Hem bunun hem de müşrikleri İslâm'a kazandırma siyasetinin bir sonucu olarak Hiz. Peygamber'in verdiği çetin mücadeleye ters orantılı olarak müşriklere yaptığı tenkîdlerdeki üslûbunun daha yumuşak olduğu görülür. Örneğin kendisine düşmanlık besleyerek sürekli kapısının önüne pislik döken Ebu Leheb ile Ukbe b. Ebî Muayt adındaki iki komşusuna: "Ey Abdi Menafoğulları! Bu ne biçim komşuluk!" diye sitem etmekle yetinmiştir.¹⁰⁵ Hiz. Peygamber'in kullandığı bu yumuşak üslûp sayesinde birçok müşrik Müslüman olmuştur.¹⁰⁶

Hiz. Peygamber'in Mekke döneminde müşriklere karşı kullandığı tenkîd metodu genellikle "âyetlerle konuşma" şeklinde olmuştur. Hiz. Peygamber, Kureyş'in azıllı müşriklerinin kötülüklerini ortaya döken âyetleri okuyup onları susturmuş;¹⁰⁷ onların putperestliğini yermiş,¹⁰⁸ hatıra gönüle bakmadan ve hiç kimseyi istisna etmeden putlara taparak küfür ve dalâlet içinde ölüp gitmiş olan baba ve atalarının cehenneme atıldıklarını, helâk olduklarını söyleyip¹⁰⁹ onları cehennemle tehdit eden âyetleri zikrederek¹¹⁰ içinde bulundukları durumu tenkîd etmiştir. Ayrıca Hiz. Peygamber'in müşriklerin mucize isteklerine olumsuz cevaplar vererek onları reddetmesi de onlara yönelik tenkîdler arasında sayılabilir.¹¹¹

Hiz. Peygamber inanç konusunda müşriklerle yaptığı münazaralarda yine onlara âyetlerle cevap vererek onları susturmuş¹¹² yahut yapılan tartışmanın ardından inen âyetlerle Peygamber desteklenmiş, müşriklerse tenkîd edilmiştir.¹¹³

Hiz. Peygamber şahsına yönelik yapılan saldırı, olumsuz tutum ve davranışlar karşısında ise çoğu zaman susup cevap vermemiş,¹¹⁴ onun adına Cenâb-ı Hakk

¹⁰³ Bkz. İbn Hişam, a.g.e., I, 385.

¹⁰⁴ Bkz. Taberî, a.g.e., XVII, 97; Zemahşerî, Keşşaf, II, 584; Fahreddin Razî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XXII, 223; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, III, 584.

¹⁰⁵ İbn Sa'd, a.g.e., I, 201; Belâzurî, Ensâbu'l-Eşraf, I, 131; Taberî, Târîh, II, 229; İbn Cevzî, el-Vefâ, s. 182; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VI, 21.

¹⁰⁶ İbn Sa'd, a.g.e., IV, 241.

¹⁰⁷ Köksal, Asım, İslam Târîhi, I, 242-253.

¹⁰⁸ İbn Hişam, a.g.e., I, 282; İbn Sa'd, a.g.e., I, 199; Belâzurî, a.g.e., I, 116; Yâkubî, Târîh, II, 24; Taberî, a.g.e., II, 218; İbn Cevzî, a.g.e., 181; İbn Esîr, Kâmil, II, 63; İbn Seyyid, Uyunu'l-Eser, I, 99; Zehebî, Târîhu'l-İslâm, s. 148; Diyarbekrî, Târîhu'l-Hamîs, I, 288; Halebî, İnsânü'l-Uyûn, I, 461.

¹⁰⁹ İbn Sa'd, a.g.e., I, 199; Yâkubî, a.g.e., II, 24; İbn Cevzî, a.g.e., s. 181.

¹¹⁰ Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve, II, 284; İbn Kesîr, a.g.e., III, 65; Köksal, a.g.e., I, 202.

¹¹¹ Canan, İbrahim, Peygamberimizin Tebliğ Metotları, s. 286-287.

¹¹² İbn Hişam, a.g.e., I, 385; Taberî, Câmiu'l-Beyân, XVII, 97; İbn Kesîr, Tefsîr, III, 199; Köksal, a.g.e., I, 257.

¹¹³ Bkz. Köksal, a.g.e., I, 253-254-255.

müşrikleri bizzât kendisi tenkîd etmiştir.¹¹⁵ Hz. Peygamber'in kendisine ve ailesine yapılan saldırılar karşısındaki en sert tenkîdi bunu yapanlara bedduada bulunmak olmuştur. Örneğin Hz. Peygamber, Kâbe'de namaz kıldığı sırada başından aşağı hayvan dışkısı ve işkembesi döken yedi kişinin bu davranışlarına beddua ederek karşılık vermiştir.¹¹⁶ Bir başka örnekte yine O, önce kızını boşadığını söyleyip sonra da kendisinin gömleğini yırtan Uteybe'yi, yaptığı bu densizliğe karşılık bedduada bulunarak tenkîd etmiştir.¹¹⁷

Medine dönemine gelindiğinde müşriklere karşı yapılan tenkîdin gittikçe sertleştiği görülür. Yumuşak üslûp ve sitemlerin yerini önce hiciv gibi¹¹⁸ sözlü savaşın sonra seriyye ve gazve gibi¹¹⁹ küçük çaplı savaşların daha sonra da Bedir, Uhud, Hendek gibi büyük savaşların aldığı görülür. Bu dönemde Medine'de çok fazla müşrik bulunmadığından savaşlar dışında müşriklerle çok muhatap olunmamıştır. İslâm şeriatinin yerleştirilmesinden dolayı daha çok müminler; Medine'de Ehl-i Kitap ve münafıkların bulunmasından dolayı da bu iki grup nebevî tenkîde muhatap olmuştur.

Hz. Peygamber'in müşrikleri son tenkîdi ise şu şekilde olmuştur: Hz. Peygamber, Mekke'nin fethedildiği gün Beytullah'da tasvirler görünce içeri girmez. Önce onların imhasını emreder. İçeride Hz. İbrahim ve Hz. İsmail (a.s)'ın ellerinde kumar okları bulunur vaziyetteki suretlerini görünce müşrikleri şöyle buyurarak tenkîd eder. "Allah (onları böyle tasvir eden) müşriklerin canını alsın. Vallahi onlar asla oklarla kısmet aramadılar."¹²⁰

2.2.2. Ehl-i Kitap

İslâm'ı tebliğe başladığı ilk yıllarda muhatapları arasında farklılık gözeterek Ehl-i Kitabı müşrikler'e tercih eden,¹²¹ müşriklerin tarzına uymaktansa Ehl-i Kitabın tarzını uygun gören Hz. Peygamber,¹²² getirdiği şeriat tek başına cihanşümul bir medeniyet halinde sistemleşmeye başlayınca "kendinden önceki mevcut sistemlere muhalefet" ederek onları tenkîd etmiştir.¹²³ Bu muhalefet genellikle tenkîd edilen hususun zıddını yapmak suretiyle yahut o meseleye alternatif üretmek şeklinde olmuştur. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamber, Ehl-i Kitabı fiilî olarak tenkîd etmiştir.

Muhtemelen hicretin onaltıncı ayında kiblenin Kudüs tarafından Kâbe tarafına çevrilmesiyle¹²⁴ başlayan Ehl-i Kitaba muhalefetler silsilesi saçın boyanması,¹²⁵

¹¹⁴ Bkz. İbn Hişam, a.g.e., I, 311 -312; Taberî, Târîh, II, 224; Hâkim, Müstedrek, III, 192-193; Beyhakî, a.g.e., II, 213; İbn Esîr, a.g.e., II, 83; İbn Seyyid, a.g.e., I, 105; Zehebî, a.g.e., 171; Diyarbekrî, a.g.e., I, 283; Halebî, a.g.e., I, 477.

¹¹⁵ Bkz. En'âm, 6/4-11; Ra'd, 13/30-31-32; Furkan, 25/7-10; 20-21; İsrâ, 17/90-97; 47; Sebe, 34/9; Saffat, 37/176-177; Nahl, 16/57; Duhan, 44/14; Kalem, 68/2; 4-6; Tûr, 52/29; Zâriyât, 51/52-53; Yûnus, 10/2; Sâd, 38/4; Buruc, 85/19-21-22.

¹¹⁶ Bkz. Müslim, Cihad 107; Beyhakî, a.g.e., II, 280; Zehebî, a.g.e., s. 217; İbn Kesîr, a.g.e., III, 44, 45; Halebî, a.g.e., I, 470; Köksal, a.g.e., II, 152-153.

¹¹⁷ Köksal, a.g.e., I, 317-321.

¹¹⁸ Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 156; Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, X, 238; Beğavî, Mesâbihu's-Sünne, II, 108; Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, II, 375.

¹¹⁹ Köksal, a.g.e., III, 6, 15, 33, 61.

¹²⁰ Buhârî, Enbiya 8, Hacc 54, Meğâzî 48.

¹²¹ Canan, İbrahim, Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik, s. 142.

¹²² İbn Mâce, Libas 36.

¹²³ Canan, a.g.e., s. 143.

¹²⁴ Müslim, Mesacid 11,12.

¹²⁵ Müslim, Libas 80.

selam verme tarzı,¹²⁶ kıyafet,¹²⁷ ibadet vakitlerinin duyurulma şekli,¹²⁸ elbise giyiş tarzı,¹²⁹ hayızlı kadınla yakınlaşmama¹³⁰ gibi birçok meseleyle devam etmiştir.

Sarınarak giyinme (iştimâl),¹³¹ hayızlı kadınla -ilişkide bulunma dışında- yakınlaşmanın emredilmesi,¹³² namaza davet meselesinde Yahudi borazanı olan boynuzun bu vasfından dolayı reddedilmesi,¹³³ cenaze gömülürken Yahudiler gibi ayakta durmayıp oturulması¹³⁴ Yahudi kültürüne “muhalafet ederek yapılan nebevî tenkîd” örneklerinden bazılarıdır. Yahudilerin “cehennemde sayılı gün kalacakları” inancı da Hz. Peygamber tarafından tenkîd edilen bir başka konudur.¹³⁵

Hz. Peygamber’in nübüvveti süresince Hristiyan kültürüne karşı da geniş çaplı bir muhalafet yürütülerek Hristiyanlık ve Hristiyanlar nebevî tenkîde muhatap olmuşlardır. Mesela Hz. Peygamber Hristiyan kültürüne muhalafetin bir gereği olarak üzerinde haç bulunan eşyayı bozmuş,¹³⁶ namaza çanla davet etmenin teklif edilmesi üzerine bunu “Hristiyanların işi” olarak vasıflandırıp kabul etmemiş,¹³⁷ Hristiyanların oruç günü olan Cuma günü nafile oruç tutmayı¹³⁸ ve aynı kültüre ait peş peşe tutulan orucu (savm-i visali) yasaklamış,¹³⁹ Rumların kralları otururken kendileri ayakta durduklarında onlara benzememek için imama namazda otururken cemaatin ayakta kalmamasını emretmiştir.¹⁴⁰

2.2.3. Münafıklar

Münafıklar, Hz. Peygamber’den (s.a.v) önce birçok kez Yüce Allah tarafından tenkîde tâbi tutulmuştur.¹⁴¹ Bu tenkîdlerin birisi şöyle gerçekleşmiştir: Bir gün gerçek Müslümanlarla Müslüman görünen münafıklar arasında çıkan bir ihtilaf üzerine Müslümanlar Hz. Peygamber’e (s.a.v), münafıklar da kâhinlere başvururular. Bunun üzerine Yüce Allah, indirdiği âyetle münafıkları şöyle tenkîd eder: “Sana indirilene de senden önce indirilmiş olanlara da herhalde iman ettiklerini boş yere iddia edenlere bakmadın mı ki onlar, kendini inkâr etmeleriyle emrolundukları halde yine sihirbazın huzurunda muhakeme olunmalarını isterler. Şeytan da onları (bir daha dönemeyecekleri kadar) uzak bir sapkınlıkla büsbütün saptırmak ister.”¹⁴² Kur’an imtihan sırrı gereği münafıkları ifşa etmemektedir. Münafıkların kimlikleri belli değildir ve Hz. Peygamber (s.a.v) Yüce Allah’ın bildirdikleri dışında kimlerin münafık olduğunu ve İslâm’a ne zarar verdiklerini bilememektedir.

¹²⁶ Münavî, a.g.e., VI, 402.

¹²⁷ Heysemî, a.g.e., V, 131.

¹²⁸ Buhârî, Ezan 1.

¹²⁹ Beyhakî, a.g.e., II, 236.

¹³⁰ Müslim, Hayz 16; Ebû Dâvud, Nikâh 47; Nesâî, Hayz 8.

¹³¹ Ebû Dâvud, Salât 81.

¹³² Müslim, Hayz 16; Ebû Dâvud, Nikâh 46; Nesâî, Hayz 8; Tahâret 181.

¹³³ Ebû Dâvud, Salât 27.

¹³⁴ İbn Mâce, Cenâiz 35.

¹³⁵ Buhârî, Cizye 7.

¹³⁶ Buhârî, Libas 90; Ebû Dâvud, Libas 44-45; Müsned, VI, 52.

¹³⁷ Ebû Dâvud, Salât 27.

¹³⁸ Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, III, 447.

¹³⁹ Heysemî, a.g.e., III, 158.

¹⁴⁰ Nesâî, İkametu's-Salât 144.

¹⁴¹ Bkz. Nisâ, 4/107; Tevbe, 9/49-54,75; Haşr, 59/11-17; Münâfikûn, 63/1-8; Âl-i İmran, 3/166-167; İbn Hişam, a.g.e., II, 166,169, 172, 173, 174; İbn Kesîr, a.g.e., II, 371; Köksal, a.g.e., III, 235-245; IV, 132.

¹⁴² Nisâ, 4/60; İbn Hişam, a.g.e., II, 172-173.

Bir başka misâl: Hendek Savaşı öncesinde münafıklardan bazıları, cihat etmemek için çeşitli bahanelerle Hz. Peygamber'den (s.a.v) izin isterler. Hz. Peygamber de (s.a.v) kimin münafık olduğunu bilmediğinden onlara izin verir. Bunun üzerine Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de münafıkları onların asıl niyetlerini açığa vurarak tenkîd eder: *"Onlardan bir grup ise 'Yesrib halkı, artık tutunamazsınız geri dönün!' diyordu. Onlardan diğer grup ise evleri korunduğu halde 'Evlerimiz korumasız kaldı.' diyerek peygamberden izin istiyorlardı. Tüm amaçları kaçıyordu."*¹⁴³

Hız. Peygamber (s.a.v) münafıkların kimler olduğunu ve İslâm aleyhine neler yaptıklarını vahyin dışında sadece Müslüman olduğunu gizleyen mü'minler tarafından öğrenebilmekteydi. Bu kişiler, münafıkların Hız. Peygamber (s.a.v) aleyhine söylediklerini Hız. Peygamber'e (s.a.v) aktararak onu bilgilendirirlerdi. O da münafığa/münafıklara duruma göre kimi zaman iyi davranılmasını emreder¹⁴⁴ kimi zaman da o çağırıp "Sen/sizler böyle böyle söylemişsiniz doğru mu?" diyerek onları sorguya çekerdi. Onlar inkâr etseler de Yüce Allah onları tenkîd eden âyetlerinde onların ne söylediklerini açığa çıkarırdı.¹⁴⁵

Münafıkların Hız. Peygamber'in (s.a.v) tenkîdine muhatap olmaları Medine döneminde gerçekleşmiştir. Hız. Peygamber'in (s.a.v) münafıklara yönelik tenkîdinin dozu zamanın, mekânın ve muhatabın durumuna göre değişmiştir. Bu yüzden Hız. Peygamber'in (s.a.v) münafıkları tenkîdindeki üslûbu çeşitlilik arz etmiştir. Mesela; hicret esnasında, Müslümanların zayıf olduğu bir dönemde, Kuba'da konakladığı bir sırada bir grup münafık Hız. Peygamber'in evini taşlar. Böyle bir zamanda Hız. Peygamber (s.a.v) münafıkları "Himaye ve komşuluk bu mu!" diyerek sitemkâr bir dille kınar.¹⁴⁶

Uhud Savaşı öncesinde ise Hız. Peygamber (s.a.v), kendisinin ve ashabının evinin bahçesinden geçmesine izin vermeyen Mirba b. Kayzî'yi "Bırakın bu kalbi kör, anlayışı kör herifi!" diyerek daha sert bir dille kınar.¹⁴⁷

Münafıklardan Nebtel b. Hâris'i ise Hız. Peygamber (s.a.v) çok daha ağır bir ifade kullanarak tenkîd eder: "Kim şeytana bakmak isterse Nebtel b. Hâris'e baksın!". Çünkü o Hız. Peygamber'in (s.a.v) yanına gelir, onunla konuşur, onu dinler, onun sözlerini münafıklara nakleder ve: "Muhammed ancak bir kulaktır. Kim ona birşey haber verirse onu doğrular." der. Yüce Allah da onun hakkında indirdiği âyette Hız. Peygamber'i (s.a.v) şöyle buyurarak desteklemiştir: *"(Yine o münafıkların) içinde öyleleri vardır ki peygamberi incitirler ve 'O bir kulaktır.' derler. De ki: O sizin için bir hayır kulağıdır. Allah'a inanır, müminlerin sözüne inanır. İçinizden, iman edenler için de bir o rahmettir. Allah Resûlü'nü incitenler (yok mu, işte) en acıklı azab onlarındır."*¹⁴⁸

Hız. Peygamber (s.a.v) mescitte toplanıp İslâm aleyhine konuşan münafıkları gördüğünde ise onları tek tek teşhir edip "Allah'tan korkunuz."¹⁴⁹ diyerek önce uyarır, bu davranışları devam edince de mescitten kovdurur.¹⁵⁰

¹⁴³ Ahzâb, 33/13; Taberî, a.g.e., XXI, 135.

¹⁴⁴ İbn Hişam, a.g.e., III, 305; Köksal, a.g.e., IV, 392.

¹⁴⁵ Taberî, a.g.e., XXI, 131,132.

¹⁴⁶ Yâkubî, a.g.e., II, 41; Köksal, a.g.e., III, 27-29.

¹⁴⁷ İbn Hişam, a.g.e., III, 69; Taberî, a.g.e., III, 13; İbn Esîr, a.g.e., II, 151; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 14; Köksal, a.g.e., IV, 133.

¹⁴⁸ Tevbe, 9/61; İbn Hişam, a.g.e., II, 168.

¹⁴⁹ Müsned, V, 273.

¹⁵⁰ İbn Hişam, a.g.e., II, 175-177.

2.2.4. Müminler

Vahyin iniş sürecinde sürekli nebevî kontrol altında bulunan müminler tabii olarak yaptıkları hatalar karşısında muhatapın duruma göre çeşitli üslûp ve tarzlarda nebevî tenkîde muhatap oluyorlardı. Hz. Peygamber İslâm şeriatını yerleştirirken müminleri genelde iki minvalde eleştirmiştir: İbadât ve muamelât.

2.2.4.1. Müminleri İbadâtta Tenkîd

Hiz. Peygamber (s.a.v) İslâm'ın tatbiki süresince müminleri ibadetlerin ifâsı noktasında eleştirerek onları yönlendirmiş ve onlara yol göstermiştir. Hiz. Peygamberin hayatına bakıldığında bununla ilgili pek çok örnek yer alır. Ancak aşağıda maksadın hasıl olmasına binaen birkaç örnek vermekle yetinilecektir.

1. Namazda ta'dîl-i erkâna riâyet etmeyen sahabenin tenkîd edilmesi:

Bir gün cemaatle kılınan bir namazda Hiz. Peygamber'in gözüne namazını tam kılmayan, yani rükû ve secdede belini düzgün tutmayan bir sahâbi çarpar. Bunun üzerine Hiz. Peygamber namaz bitince: " Ey Müslümanlar, rükû ve secdede belini düzgün tutmayan kimsenin namazı namaz değildir."¹⁵¹ buyurarak isim vermeden genel bir ifadeyle o sahâbiyi tenkîd eder.¹⁵²

2. Oruç ibadetinin vakti konusunda tereddüde düşen müminlerin eleştirilmesi:

Hiz. Peygamber, oruçlu olduğu bir sefer sırasında güneş ufukta batınca bir sahâbiye: "Attan in ve bize içecek ver!" buyururlar. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü, biraz daha bekleseniz de akşam vakti tam olarak girse!" karşılığını verir. Hiz. Peygamber üslûbunu biraz sertleştirerek: "İn ve içecek ver!" diye tekrar emreder. Adam yine: "Ortalık hâlâ aydınlık" deyince Hiz. Peygamber, -âdeti olduğu üzere- üçüncü defa ve bu kez daha sert bir ses tonuyla: "İn ve bize içecek ver!" buyurur. Adam bineğinden iner ve içecek getirir. Hiz. Peygamber, orucunu açtıktan sonra: "Siz gecenin şuradan (doğru tarafından) ilerlediğini gördünüz mü, orucu açma zamanı girmiş demektir." buyurur ve parmağıyla doğuyu işaret ederek ibadetler konusunda kendisine muhalefet edilmemesi gerektiğini vurgular.¹⁵³

3. Hacda Hiz. Peygamber (s.a.v)'in ihramdan çıkma emrine uymayan müminlerin eleştirilmesi:

Hiz. Peygamber, ashâbıyla birlikte hacı eda ederken bir yandan onlara bu ibadetin İslâmî şeklini öğretmekte bir yandan da bir kısım teferruatı tespit etmektedir. Zilhiccenin dördüncü veya beşinci günü beraberinde kurbanlıklarını getirmemiş olanlara ihramdan çıkmalarını emreder. Ashap, ihramdan çıkmanın erken olduğu kanaatine vararak tereddüde düşer ve emri uygulamak istemez. Hiz. Peygamber bu anlamsız muhalefete öfkelenir. Öfkelenmekte de haklıdır; çünkü tamamen dinî olan bir meselede

¹⁵¹ Tirmizî, Mevakit 81; Nesâî, Tatbik 54, İftitah 88; İbn Mâce, İkame 16, 72; Müsned, IV, 22-23, 119, 122; V, 310; Dârimî, Salat 78.

¹⁵² Canan, İbrahim, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, XVII, 25.

¹⁵³ Buhârî, Savm 33.

kaide koyma yetkisine sahip olan kendinden başka kimse yoktur. İtirazcılara şöyle hitap ederek: “Biliyorsunuz, Allah’a karşı en müttaki, en sâdık ve her çeşit şüpheden en uzak olanınız benim. Eğer beraberimde sizin gibi benim de kurbanım olmasaydı hemen ihramdan çıkacaktım. Sizin böyle davranacağınızı önceden bilseydim kurbanlığımı getirmezdim ve hemen ihramdan çıkardım. Öyleyse hemen ihramdan çıkın!” buyururlar.¹⁵⁴ Hz. Peygamber bu olaya o kadar öfkelenmiştir ki zevcesi Hz. Âişe’nin yanına döndüğü zaman öfkesi halâ yüzünden okunmaktadır. Öyle ki Hz. Âişe şöyle der: “Ey Allah’ın Resûlü! Sizi hangi canı cehenneme gidesice öfkелendirdi?” Hz. Peygamber şöyle cevap verir: “İşitmedin mi ben insanlara ‘İhramdan çıkın!’ diyorum; ancak onlar halâ tereddüt ediyorlar!”¹⁵⁵

4. Bilinçsiz bir şekilde adak adayan sahabinin eleştirilmesi:

Sahabeden Ebu Zer el-Gıfârî’nin eşi müşriklere esir düşer. Müşriklerin elinden kaçarken Hz. Peygamberin devesini "Eğer, Yüce Allah beni bu devenin üzerinde kurtaracak olursa adıyorum ki: ‘Onu muhakkak boğazlayacağım!’ ” diye adak adar. Onun bu sözü Hz. Peygambere iletildiğinde Hz. Peygamber: "Sübhânallah! Adbâ’ya ne fena bir muKâbele! Bu nasıl adak? Allah onu Adbâ’nın üzerinde kurtaracak o ise onu tutup boğazlayacak hâ !" buyurarak şaşkınlık içeren bir ifadeyle tepki verir.¹⁵⁶ Hemen bir adam gönderip Ebu Zer el-Gıfârî’nin zevcesini getirtir.¹⁵⁷ Kadın başından geçenleri Hz. Peygamber’e anlatır. Arkasından: "Yâ Resûlullah! Eğer Allah beni bu devenin üzerinde kurtarırsa onu boğazlamayı Allah'a adanmış bulunuyorum." der. Hz. Peygamber gülümser sonra da: "Adbâ’ya ne fena bir muKâbele bu! Allah seni onun üzerinde taşıyın ve seni onunla kurtarsın, sen de tutup onu boğazlayasın! Sen sahibi bulunmadığın bir deveyi boğazlayamazsın!¹⁵⁸ Ne Allah'a mâsiyet olan şeyde ne de maliki bulunmadığın şeyde adamak olur. Bu adanan, adak değildir.”¹⁵⁹ buyurarak kadını hem bilgilendirir hem de yaptığığın yanlış olduğunu yapıcı bir dille ifade eder.

2.2.4.2.Müminleri Muamelâtta Tenkîd

Hz. Peygamberin mü’minleri tenkîd ettiği bir diğer husus müminlerin günlük hayattaki uygulamaları olmuştur. Aşağıda bununla ilgili örneklerden bazılarını yer verilecektir.

1. "Lâ ilâhe illallah" diyen birini öldüren sahabinin eleştirilmesi:

Üsâme b. Zeyd harp esnasında son anda Müslüman olan bir kişiyi korkusundan Müslüman olduğunu zannedip öldürür. Bu haber Hz. Peygamber’e ulaşınca Üsâme’ye: "Ey Üsâme! 'Lâ ilahe illallah!' demiş olan bir adamı öldürdün ha! Demek, o 'Lâ ilahe illallah!' dedi. Sen de onu öldürdün ha! Demek, o 'Lâ ilahe illallah!' dedikten sonra onu öldürdün ha!" buyurarak öfkeyle karışık bir şekilde şaşkınlığını dile getirir.¹⁶⁰ Bunun üzerine Üsâme kendini savunmak için: "Yâ Resûlullah! O bunu sadece silahtan

¹⁵⁴ Müslim, Hacc 141.

¹⁵⁵ Müslim, Hacc 130.

¹⁵⁶ Müslim, Cihad 21, 22, 23.

¹⁵⁷ Ebû Dâvud, Edahî 708.

¹⁵⁸ İbn Hişam, a.g.e., III, 297, 298; Vâkıdî, Meğâzî, II, 548.

¹⁵⁹ Abdurrezzak, Musannef, VIII, 435.

¹⁶⁰ Müsned, V, 200; Buhârî, Meğazi 45; Müslim, İman, 159,160.

korktuğu için söylemişti" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Bari adamın kalbini yarsaydın da, bu sözü doğru mu, yalandan mı söylediğini de öğrenseydin ya!" buyurarak¹⁶¹ onu azarlar. Çünkü imanî meselelerde vacip olan zahire göre hükmetmektir.¹⁶²

2. Hz. Peygamber (s.a.v) ile sözleşip daha sonra sözleştiği yere gelmeyen gencin eleştirilmesi:

Abdullah İbnu Ebi'l-Hamsa (r.a) adındaki bir gençle Resûlullah (s.a.v) bir alışveriş yaparlar. O alışverişten gencin Hz. Peygamber'e bir miktar borcu kaldı. Genç, kalan borcunu vermek için Hz. Peygamber ile sözleşir. Ancak verdiği sözü unutur. Üç gün geçtikten sonra hatırlar. Geldiğinde Hz. Peygamber hâlâ sözleştikleri yerdedir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) gence: "Ey genç bana meşakkat verdin. Ben üç gündür burada seni bekliyorum." buyurarak genci yumuşak bir üslûpla eleştirir.¹⁶³

3. Ganimetlerin taksimi hususunda hissesine razı olmayan müminlerin eleştirilmesi:

Taif kuşatmasının ardından Hz. Peygamber (s.a.v) Ci'rane denilen mevkide ganimetleri taksim etmektedir. Savaşta büyük kahramanlık gösterenler, kendilerine zayıf Müslümanlardan farklı bir hisse verileceğini zannederler. Hz. Peygamber (s.a.v) ganimetlerin eşit olarak bölüştürülmesini emir buyurunca, Sa'd b. Ebî Vakkas: "Yâ Resûlullah! Zayıfların koruyucuları olan süvarilere de mi zayıflar gibi hisse vereceksin?" diyerek bu taksimata razı olmadığını ifade eder. Hz. Peygamber (s.a.v): "Anan ağlasın Sa'd'ın anasının oğlu! Sizler, yardıma ve rızka zayıflarınız yüzünden nail olmuyor musunuz?"¹⁶⁴ buyurarak onun bu düşüncesini ve böyle düşünenleri Sa'd'ın şahsında eleştirir.

4. Boşama yetkisi olmadığı halde kölesini hanımından boşandırmak isteyen efendinin eleştirilmesi:

Bir adam Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Efendim beni cariye ile evlendirmişti. Şimdi de hanımla aramı ayırmak (boşandırmak) istiyor" diyerek şikâyet eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) minbere çıkarak: "Ey insanlar! Sizden birine ne oluyor ki kölesini cariyesi ile evlendirip sonra da aralarını ayırmak ister. Boşama yetkisi, şüphesiz kadının bacağına tutana (kocaya) aittir (kölenin efendisine ait değildir)." buyurarak genel bir ifadeyle, hem genel bir kaide ortaya koyar hem de kölesine böyle haksız muamelede bulunan o efendiyi ve onun gibilerini tenkîd eder.¹⁶⁵

¹⁶¹ Vâkıdî, a.g.e., II, 725; Müslim, İman 156, 157, 158.

¹⁶² Musa Şahin Laşin, Fethü'l Mün'im, I, 317.

¹⁶³ Ebû Dâvud, Edeb 90.

¹⁶⁴ Vâkıdî, a.g.e., I, 99; Buhârî, Tefsîr 5; Müsned, I, 173.

¹⁶⁵ İbn Mâce, Talâk 31.

2.3. Nebevî Tenkîde Zemin Hazırlayan Faktörler

Hız. Peygamber (s.a.v) hayatın her alanına dair İslâm'a ters düşen mevzuları çeşitli şekillerde nübüvveti gereği tenkîd etmiştir. Yüce Allah da bazen gayr-i müslimlerin Hız. Peygamber'e karşı tutumunu bazen de onların içinde bulundukları yanlış tutum ve davranışları tenkîd ederek Hız. Peygamber'e âyetleriyle manevî destek vermiştir. Mesela; Yüce Allah şu âyette müşriklerin peygambere karşı tutumunu şu şekilde tenkîd etmiştir: *"Senden önceki peygamberlerle de alay edildi de, alay edenler, alaylarının cezasına uğradılar."*¹⁶⁶ Şu âyette ise müşriklerin yanlış inançları Yüce Allah tarafından tenkîd edilmiştir: *"Onlar, Allah'ı bırakırlar da dışı saydıkları putlara taparlar, böylece de ancak inatçı Şeytan'a tapmış olurlar."*¹⁶⁷ Görüldüğü gibi İslâm'ın tatbiki ve teşriî süresince Kur'an ve Sünnet devamlı birbirini te'yid etmiştir.

Kur'an ve Sünnet'te fertlere veya kitlelere yöneltilen tenkîdler, yanlışların tespiti, ilgası veya tadili, onlardan sakındırma ile ilgili olduğu gibi, doğruların tasvibi, tasdiki, teşriî veya onlara teşviki de ihtiva etmektedir. Hız. Peygamber'in tenkîdine sebep olan unsurları aşağıdaki gibi tasnif etmek mümkündür:

2.3.1. Cahiliye Devri ve Bakiyesi

Hız. Peygamber'den (s.a.v) önce yanlış düşünce, inanç ve adetlerle âdeta karanlıklara gark olmuş ve ilahî yardıma muhtaç olan cahiliye toplumu, Hız. Muhammed'in (s.a.v) getirdiği Kur'an'la aydınlanmıştır. Hız. Peygamber (s.a.v) onlara yönelttiği çeşitli tenkîd ve getirdiği yasaklamalarla bu cahilî toplumu medenî bir toplum hâline getirmiştir. Cahiliye döneminin eleştirisi mevzuları geniş olduğundan burada sadece bazı örneklerle yer verilecektir.

1. Cahiliye selâmlaşmasının tenkîdi:

Bir gün müşriklerden Umeyr b. Vehb, Hız. Peygamber'e (s.a.v) yaklaşır. "Sabahınız hayrola!" diyerek Cahiliye devri selamı ile selam verir. Hız. Peygamber (s.a.v), "Ey Umeyr! Allah bize senin selamlaşmandan daha hayırlı bir selamlaşmayı, cennetliklerin selamlaşmasıyla selamlaşmayı ikram etmiştir." buyurarak onun bu şekilde selam vermesini eleştirir.¹⁶⁸

2. Bazı Müslümanların kılık kıyafet noktasında tenkîdi:

Hız. Peygamber (s.a.v) bir cenazeye gider. Bu esnada, ridalarını atıp sadece gömlekleri içerisinde yürümekte olan bir cemaat görür ve: "Cahiliye amelini mi işliyorsunuz? Yoksa cahiliye fiilini yaparak onlara mı benzemeye çalışıyorsunuz? Şu suretinizden bir başka suretle kabristandan dönmeniz için hakkınızda beddua etmeyi

¹⁶⁶ Enam, 10/6.

¹⁶⁷ Nisâ, 4/117.

¹⁶⁸ İbn Hişam, a.g.e., II, 317; Vâkıdî, a.g.e., I, 126; Taberî, a.g.e., II, 293; Ebû Nuaym, Delâilü'n-Nübüvve, II, 480; Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve, III, 147,148; İbn Seyyid, a.g.e., I, 270; İbn Kesîr, a.g.e., III, 313.

cidden arzuladım." buyurarak onların giyim tarzını tenkîd eder. Bunun üzerine insanlar ridalarını giyerler ve bir daha bu adetlerine dönmezler.¹⁶⁹

3. Araplardaki asabiyet anlayışının tenkîdi:

Cahiliye devrinde insanlar arasında sudan sebeplerle kavga çıkar ve asabiyet ruhu devreye girerek tarafların akrabaları da kavgaya dâhil olur, iş büyürdü. Yine bir gün ensar ve muhacir arasında basit bir nedenle kavga çıkar ve olay Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelir. Hz. Peygamber de (s.a.v), "Bırakınız şu Cahiliye davasını! Çünkü o, bir murdarlıktır, kokmuş birşeydir!" buyurarak¹⁷⁰ önce onları tenkîd eder ve taraflar arasında sulh sağlayarak meseleyi çözümler.

Yukarıda verilen örnekler cahiliye devri bakiyesiyle ilgili tenkîd edilen mevzulardan birkaçıdır. Bunların dışında ölünün arkasından feryat figan ederek ağlama,¹⁷¹ kötü anlama gelen çeşitli isimler,¹⁷² iki kız kardeşi aynı nikâh altında tutma,¹⁷³ ataların adını zikrederek yemin etme,¹⁷⁴ mut'a nikâhı denen muvakkat nikâh,¹⁷⁵ faiz,¹⁷⁶ kan davası¹⁷⁷ ve alkollü içkilerin içilmesi¹⁷⁸ gibi mevzular Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından eleştirilip çözüm getirilen mevzulardır. Ayrıca putlar,¹⁷⁹ faiz,¹⁸⁰ içki,¹⁸¹ kumar,¹⁸² fal okları,¹⁸³ zihar yemini, evlat edinme,¹⁸⁴ çocukları diri diri toprağa gömme,¹⁸⁵ büyü,¹⁸⁶ gibi konular da Yüce Allah tarafından Kuran'da eleştirilip yasaklama getirilen mevzulardır.

2.3.2. İlahî Dinlerdeki Tahrif

İslâm literatüründe "tahrif", Yahudi ve Hristiyanların kendi kutsal metinlerini kasıtlı bir şekilde değiştirmelerini veya yanlış yorumlamalarını ifade eder. Bu bağlamda tebdil, leyy (dili eğip bükme), kitman (gizlemek) ve nisyan kelimeleri de tahrif kapsamında yer alan kelimelerdir.¹⁸⁷ Bunlar aynı zamanda tahrifin nasıl yapıldığını da gösteren kelimelerdir. Müfessirlerden bir kısmına göre kutsal kitaplarda metin tahrifi yapılırken bir kısmına göre yorum tahrifi yapılmıştır. Örneğin Taberî tahrifi mana ve hükümlerin değiştirilmesi olarak görürken,¹⁸⁸ Fahreddin Razi yalan yanlış yorumlarla

¹⁶⁹ Tirmizî, Cenaiz 18; Ebu Dâvud, Tıb 14; Canan, a.g.e., XVII, 118.

¹⁷⁰ Buhârî, Tefsîr 39; Müslim, Birr 62, 63, 64; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 63; Müsned, III, 338.

¹⁷¹ Buhârî, Cenâiz 36.

¹⁷² Tirmizî, Büyû' 4; Ebû Dâvud, Edahî 9010; Nesâî, İman 21, 22; İbn Mâce, Ticârât 1, 2; Müsned, IV, 6.

¹⁷³ Müsned, IV, 232; Ebû Dâvud, Zekât 21.

¹⁷⁴ Müslim, Eymân 1.

¹⁷⁵ Müslim, Nikâh 21.

¹⁷⁶ İbn Hişâm, a.g.e., VIII, 1022; Vâkıdî, a.g.e., III, 1103.

¹⁷⁷ İbn Hişâm, a.g.e., VIII, 1022; Vâkıdî, a.g.e., III, 1103.

¹⁷⁸ Tirmizî, Büyû' 59; İbn Mâce, Eşribe 6; Geniş bilgi için bkz. Canan, a.g.e., VIII, 157.

¹⁷⁹ İbrahim, 14/35-36, Hac, 22/31, 62.

¹⁸⁰ Bkz. Bakara, 2/275-281.

¹⁸¹ Bkz. Mâide, 5/90-91.

¹⁸² Bkz. Bakara, 2/219.

¹⁸³ Bkz. Mâide, 5/3.

¹⁸⁴ Bkz. Ahzab, 33/4-5.

¹⁸⁵ Bkz. Enam, 6/137.

¹⁸⁶ Bkz. Bakara, 2/101-102.

¹⁸⁷ Tarakçı, Muhammet, "Tahrif", s. 422.

¹⁸⁸ Taberî, Câmiu'l- Beyân, I, 367-369.

veya kelime oyunları ile sözün anlamının başka yönler çekilmesi olarak anlamıştır.¹⁸⁹

Reşid Rıza'ya göre ise Tevrat ve İnciller'de hem mana hem metin tahrifi yapılmıştır.¹⁹⁰

Yüce Allah Kur'an'da birçok âyette Hristiyanları ve Yahudileri kutsal kitapları tahrif etmelerinden dolayı tenkîd etmiştir.¹⁹¹ Çünkü onlar dünya menfaatleri karşılığında ahiretlerini satmışlardır. Mesela; *"Yahudilerden sözleri yerlerinden değiştirip, 'İştittik ve karşı geldik, kulak vermeyerek dinle!'* ve dillerini eğip bükerek ve dini yererek, *'Bizi de dinle!'* diyenler vardır. Şâyet: *'İştittik ve itaat ettik, dinle ve bizi gözet!'* demiş olsalardı, onlar için daha iyi daha doğru olurdu. İşte Allah inkârları yüzünden onlara lanet etmiştir. Onların ancak pek azı inanır."¹⁹², *"Sözlerini bozdukları için onlara lanet ettik, kalblerini katılaştırdık. Onlar sözleri yerlerinden değiştirdiler. Kendilerine belletilenin bir kısmını unuttular. İçlerinden pek azından başkasının daima hainliklerini görürsün, onları affet ve geç. Allah iyilik yapanları şüphesiz sever."*¹⁹³, *"Onların zulmedenleri, kendilerine söylenen sözü başkasıyla değiştirdiler. Biz de, o zâlimlere, zulümlerinden ötürü gökten azab indirdik."*¹⁹⁴, *"Vay Kitabı elleriyle yazıp, sonra da onu az bir değere satmak için, 'Bu Allah katındandır.' diyenlere! Vay ellerinin yazdıklarına! Vay kazandıklarına!"*¹⁹⁵ âyetleri Yüce Allah'ın kutsal kitapları değiştirerek dinlerini tahrif eden Ehl-i Kitabın din adamlarını tenkîd ettiği âyetlerden bazılarıdır.

Yine Yüce Allah, Allah ve Resûlüne itaatın dışına çıkıp küfürde koşuşan ve kendi görüşlerini Allah'ın hükümlerinden öne alan Yahudileri tenkîd etmek için bir başka âyette şöyle buyurur: *"Onlar yalana kulak verirler, haram yerler. Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet yahut onlardan yüz çevir; yüz çevirirsen sana bir zarar veremezler. Eğer hükmedersen aralarında adaletle hüküm ver. Allah adil olanları sever. Allah'ın hükmünün bulunduğu Tevrat yanlarında iken, ne yüzle seni hakem tayin ediyorlar da sonra bundan yüz çeviriyorlar? İşte onlar inanmış degillerdir. Doğrusu biz yol gösterici olarak Tevrat'ı indirdik. Kendisini Allah'a teslim etmiş peygamberler, yahudi olanlara onunla ve Rabbe kul olanlar, bilginler de Allah'ın Kitabından elde mahfuz kalanla hükmederlerdi. Tevrat'a şahittiler. O halde insanlardan korkmayın, benden korkun, âyetlerimi hiçbir değerle değiştirmeyin; Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar kâfirlerdir."*¹⁹⁶ Bu âyet-i kerimelerin nüzul sebebine bakıldığında şöyle bir hadise anlatılır:

Yahudiler kendi elleriyle Allah'ın Kitapını değiştirmişler ve evli kişilerin recmedilmesi emrini te'vil ve tahrif ederek yüz sopa ve yüzü karaya boyayıp ters yüz olarak merkebe bindirme şekline çevirmişlerdir. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra iki Yahudi zina edince Yahudi bilginleri, Beytü'l-Midras'ta, bu işi konuşmak üzere toplandılar. Yahudi bilginleri: "Bu adamı ve kadını Muhammed'e gönderiniz! Bunlar hakkında nasıl hüküm verileceğini ona sorunuz bakâlim? Eğer o onlar hakkında sizin yaptığınız gibi tecbiyeye (elyaftan örülmüş zifte bulanmış bir ip ile dövüldükten sonra yüzlerinin karalanmasına, sonra da iki merkebe ters olarak bindirilmelerine) hüküm verirse ona tâbi olunuz! Çünkü o bir hükümdar demektir. Kendisini tasdik ediniz! Eğer onlar hakkında recm cezası uygulanmasına hüküm verirse o bir peygamberdir. Kendisinin elinizdekini, önünüzdekini çekip almasından sakınınız!"

¹⁸⁹ Fahreddin Razi, a.g.e., III, 134-135; VIII 114; XI 187.

¹⁹⁰ Reşid Rızâ, Tefsîrü'l-Menâr, V, 140; VI, 282,389.

¹⁹¹ Bkz. Bakara, 2/41, 79, 174; Âl-i İmran 3/77, 187; Mâide, 5/44; Tevbe, 9/8, 9; Nahl,16/ 95.

¹⁹² Nisâ, 4/46.

¹⁹³ Mâide, 5/13.

¹⁹⁴ A'raf, 7/162.

¹⁹⁵ Bakara, 2/79.

¹⁹⁶ Mâide, 5/42, 43, 44.

derler.¹⁹⁷ Hz. Peygamber'in yanına yüzü karalanmış, dayak atılmış bir Yahudi getirip: "Yâ Muhammed! Bu adam, evlendikten sonra evli bir kadınla zina etti. Sen bunlar hakkında hükmünü ver!" dediler.¹⁹⁸ Hz. Peygamber (s.a.v): "Ey Yahudi cemaati! Bilginlerinizi yanıma çıkarınız!" buyurur. Abdullah b. Suriya, o bilginlerin en gencidir.¹⁹⁹ Hz. Peygamber (s.a.v), onlara: "Siz zina eden kimsenin haddini (cezasını) Kitabınızda böyle mi buluyorsunuz?" diye sorar. Yahudiler "Evet!" derler. Hz. Peygamber (s.a.v), onların bilginlerinden bir adamı çağırıp²⁰⁰ ona: "Ey İbn Suriya! Ben sana Allah adına and veriyor ve Allah'ın İsrailoğullarını uğrattığı ibtila (bela) günlerini hatırlatarak soruyorum:²⁰¹ Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah hakkı için söyle! Kitabınızda zina cezasını böyle mi buluyorsunuz?" buyurur. Abdullah b. Suriya: "Hayır! Eğer sen bana bu sözle sormasa idin, sana haber vermezdim. Biz onu recm olarak buluyoruz! Fakat ne yapâlim ki bu iş eşrafımız arasında çoğaldı. O hâle geldik ki şerefli birini yakalarsak onu bırakıyoruz, zayıfı yakalarsak ona haddi vuruyoruz! 'Geliniz; soyluya da soysuza da uygulayacağımız birşey üzerinde birleşelim!' dedik. Kömüre boyamakla dayak atmayı, recm cezasının yerine koyduk!²⁰² Vallahi, ya Ebu'l-Kâsım! Bunlar, senin gönderilen peygamber olduğunu çok iyi biliyorlar, fakat seni kıskanıyorlar!" der. Hz. Peygamber (s.a.v), onlara: "Ellerinizde bulunan Tevrat'ı getiriniz!" buyurup okutturur. Okuyan Yahudi, elini recm âyetinin üzerine koyup onun önündekini ve sonundakini okur. Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanında bulunan ve Müslümanlığı kabul etmiş bulunan Abdullah b. Selam: "Buna emir buyur da elini kaldırsın!" der. Yahudi elini kaldırıncı altındakinin recm âyeti olduğu görülür.²⁰³ Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.v): "Yazıklar olsun size ey Yahudi cemaati! Allah'ın, elinizdeki hükmünü terk etmeye sizi davet eden ne idi?" buyurarak onların bu davranışını tenkîd eder.

Hz. Peygamber, bu hadisyle Yahudilerin kendi kitaplarını tahrif ettiğini onlara itiraf ettirmiş, aynı zamanda "Onlar, sana indirilen Kitaba da, senden önce indirilenlere de inanırlar..."²⁰⁴ âyetinin bir yansıması olarak eski kitapları orijinal halleriyle tasdik ettiğini göstermiştir.

Konuyla ilgili bir başka hadiste Hz. Peygamber (s.a.v), Veda Haccı'nda insanlara hitâben: "Ey İnsanlar! İlim kaldırılmadan evvel onu almaya bakınız." buyurdu. Bunun ne manaya geldiğini tam olarak anlayamayan bir zât: "Ya Resûlallah! Kur'an aramızdayken ve biz onu eşimize, çoluk çocuğumuza öğretmişken ilim nasıl oluyor da kaldırılıyor?" diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.v), kızgın bir şekilde: "(Allah) müstahakını versin! Görmez misin ki Yahudi ve Hristiyanların kitapları da ellerinde olduğu halde tek bir harfine bile uymuyorlar. Dikkat edin, ilmin kaldırılma şekillerinden birisi de âlimlerin ölmesidir." buyurarak Ehl-i Kitabın ilahi kitaplar karşısındaki tutumunu tenkîd etmiştir.²⁰⁵

Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.v), âyetlerin yanlış yorumlanmasını da kanaatimizce bir nevi tahrif olarak görmüş ve tenkîd etmiştir. Mesela; "Ey iman

¹⁹⁷ İbn Hişam, a.g.e., II, 213; Taberî, a.g.e., VI, 232; Beyhakî, a.g.e., VIII, 246, 247.

¹⁹⁸ Müslim, Hudud 28; Ebu Dâvud, Etime 27; İbn Mâce, Hudud 11; Müsned, IV, 286; Taberî, a.g.e., VI, 232, Beyhakî, a.g.e., VIII, 246.

¹⁹⁹ İbn Hişam, a.g.e., II, 213-214; Taberî, a.g.e., VI, 232; Beyhakî, a.g.e., VIII, 246-247.

²⁰⁰ Müslim, Hudud 28; Ebu Dâvud, Etime 27; İbn Mâce, Hudud 11; Müsned, IV, 286; Taberî, a.g.e., VI, 232, Beyhakî, a.g.e., VIII, 246.

²⁰¹ İbn Hişam, a.g.e., II, 214; Taberî, a.g.e., VI, 232; Beyhakî, a.g.e., VIII, 247.

²⁰² Ebu Dâvud, Etime 27; İbn Mâce, Hudud 11; Müsned, IV, 286; Beyhakî, a.g.e., VIII, 246; Taberî, a.g.e., VI, 232.

²⁰³ Müslim, Hudud, 26; Ebu Dâvud, Etime 27.

²⁰⁴ Bakara, 2/4.

²⁰⁵ Müsned, V, 266; Dârimî, Mukaddime 26; Ayrıca bkz. İbn Mâce, Mukaddime 17.

edenler! Siz kendi nefsinize bakın; eğer siz hidâyete ermişseniz, yoldan çıkmış olan kimse size zarar veremez.”²⁰⁶ âyetini yanlış yorumlayan birine : “Bu âyetin manası: ‘Ey iman edenler! Siz hidâyete ermişseniz yoldan çıkan kâfirler size zarar veremez’ demektir.” buyurarak o kişiyi tenkîd eder.²⁰⁷

2.3.3. İslâm’ın Tatbiki ve Teşriî

Nebevî tenkîdin mevzularından biri de İslâm’ın tatbiki ve teşriîdir. Hz. Peygamber (s.a.v) İslamiyetin tatbik ve teşriinde İslâm öncesi devirden intikal eden bazı uygulamaları aynen bırakmış, bazılarını da, kısmen tenkîd ederek bir kısmını onaylamış, bazılarını da tamamen tenkîd ederek yasaklamıştır. Bu hususa dair bazı örnekler aşağıda sıralanmıştır:

1. Tenkîd edilmeyip aynen bırakılanlar:

Hz. Peygamber nübüvveti süresince özellikle Medine döneminde birlikte yaşamanın mecburi bir neticesi olarak Ehl-i Kitapla ticarî ve insanî ilişkilerde bulunmuştur. Mesela; Resûlullah (s.a.v) zaman zaman Beytü’l Midras’a gidip Yahudileri ziyaret etmiş;²⁰⁸ kendisine sıkça uğrayan bir Yahudi çocuğunu hastalandığında ziyaret ederek memnun etmiştir.²⁰⁹ Bunun yanı sıra Hz. Peygamber bedelini daha sonra ödemek üzere bir Yahudi’den zahire satın almış bunun karşılığında zırhını rehin bırakmıştır.²¹⁰ Hatta Resûlullah (s.a.v) vefat ettiğinde zırhının borcu karşılığında bir yahudide rehin olduğu zikredilmektedir.²¹¹ İşte Hz. Peygamber Ehl-i Kitapla ilişkiler çerçevesinde var olan bu uygulamalara yasaklama getirmeyerek aynen bırakmıştır.²¹² Maide suresindeki şu âyet de Ehl-i Kitapla ilişkiler çerçevesinde onlarla evlilik ve yeme-içme noktasındaki mübahlığı teyit etmektedir: “Bugün, size temiz olanlar helal kılındı. Kitap verilenlerin yemeği size helal, sizin yemeğiniz de onlara helaldir. İnanan hür ve iffetli kadınlar ve sizden önce kitap verilenlerin hür ve iffetli kadınları -zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helaldir. Kim imanı inkâr ederse, şüphesiz amelleri boşa gider. O, ahirette de kaybedenlerdendir.”²¹³

2. Tenkîd edilerek yasaklanmak istenirken serbest bırakılanlar:

Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadisinde: “Gebe olan ya da çocuğu süt emmekte olan kadınla cinsel teması yasaklamak istedim. Ancak İranlıların bu fiili işledikleri halde çocuklarına bir zarar gelmediğini duydum.” buyurmuştur.²¹⁴ Müslim’in bir başka rivâyetinde bununla ilgili olarak, “Eğer bu zararlı olsaydı Fars ve Rum çocuklarına zarar

²⁰⁶ Mâide 5/105.

²⁰⁷ Müsned, IV, 129.

²⁰⁸ Ebu Dâvud, Hudud 26.

²⁰⁹ Ebu Dâvud, Cenaiz 5.

²¹⁰ Buhârî, Büyû’ 14.

²¹¹ Buhârî, Rehin 2, 5.

²¹² Kaya, Osman, Kur’an Bağlamında İslam Öncesi Arap Yarımadası’nda Dini Hayat, Putperestlik/Paganizm Örneği, s. 298-299.

²¹³ Mâide, 5/5.

²¹⁴ Müslim, Nikâh, 140,141.

verirdi.” ifadesi yer alır.²¹⁵ Burada Hz. Peygamber’in (s.a.v) bir fiili tenkîd edip yasaklayacakken sonradan bu fikirden vazgeçtiği anlaşılmaktadır.

Hayber’in fethedildiği günün akşamı askerler ateş yakıp et pişirirken Allah’ın elçisi “evcil eşek eti” pişirdiklerini öğrenince şöyle buyurmuştur: “Etleri dökün ve kazanları da kırın!” Bunun üzerine Hz. Ömer: “Ey Allah’ın elçisi, etleri döküp kapları yıkasak olmaz mı?” diye sorunca, “Öyle yapın.” buyurarak²¹⁶ kaplarla ilgili olan emrinden vazgeçerek onun kullanımını serbest bırakmıştır.

3. Önce tenkîd edilip yasaklanarak sonra serbest bırakılanlar

Hz. Peygamber (s.a.v) önceleri kurban etlerinin üç günden fazla bekletilmesini tenkîd ederek yasaklamıştır.²¹⁷ Sahabenin su tulumlarını kurban derisinden yapmaya ve yağları da eritmeye başladıklarını görünce bu yasağı kaldırmış, bayram günlerinde çölden gelen yoksul bedevilerin yararlanması için böyle bir yasak koyduğunu belirterek “Bundan böyle yiyin, biriktirin ve tasadduk edin!” buyurmuştur.²¹⁸ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.v) önce tenkîd edip yasakladığı bir uygulamayı daha sonradan serbest bırakmıştır.

Yine Hz. Peygamber (s.a.v), önceleri kabir ziyaretini tenkîd ederek yasaklamış ve bunun nedenini de şöyle açıklamıştır: “Allah Yahudi ve Hristiyanlara lanet etsin, onlar nebilerinin kabirlerini mescid edindiler.”²¹⁹ Daha sonra Müslümanların inançları kökleşince bu ziyaretlerin ahireti hatırlatacağı belirtilerek kabir ziyaretleri serbest bırakılmıştır.²²⁰

4. Tenkîd edilip tamamen yasaklananlar

Hz. Peygamber’in (s.a.v) İslamiyeti teşriî sırasında tenkîd ederek yasakladığı pek çok husus vardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralanabilir: Alkollü içkiler,²²¹ faiz,²²² kan davası,²²³ ırkçılık,²²⁴ hamile olan esirlerle cinsî münasebet, taksimden önce ganimetten satış yapmak, ganimet olan bir bineği veya giyeceği onu iyice yıpratıncaya kadar kullandıktan sonra ganimet malları arasına koymak,²²⁵ ticarî mallara narh koymak,²²⁶ bir kısım hayvanların: ehli eşek, katır ve kesici diş taşıyan yırtıcı hayvanların, pençeli kuşların vs. etlerinin yenmesi,²²⁷ altın mukabilinde altın gümüş mukabilinde gümüşün alınıp satılmasının yasaklanması,²²⁸ içki, ölmüş hayvan (iç yağı

²¹⁵ Müslim, Nikâh, 143.

²¹⁶ Buhârî, Meğazi 38.

²¹⁷ Müslim, Edâhî 24.

²¹⁸ Müslim, Edâhî 28; Ebu Dâvud, Deâvâ 10.

²¹⁹ Müslim, Mesâcid 19, 22; Muvatta’, Sefer 85.

²²⁰ Ebu Dâvud, Cenâiz 77.

²²¹ Mâide, 5/90-91; Müslim, Eşribe 70-71.

²²² İbn Hişam, a.g.e., VIII, 1022; Vâkîdî, a.g.e., III, 1103.

²²³ İbn Hişam, a.g.e., VIII, 1022; Vâkîdî, a.g.e., III, 1103.

²²⁴ Taberî, Târih, II, 563.

²²⁵ İbn Hişam, a.g.e., X, 795; İbn Sa’d, a.g.e., II, 183.

²²⁶ Ebu Dâvud, Büyü’ 49; Tirmizî, Büyü’ 73; İbn Mâce, Ticârât 27; Darimî, Büyü’ 13.

²²⁷ İbn Sa’d, a.g.e., I, 282.

²²⁸ İbn Hişam, a.g.e., X, 795.

dâhil), domuz ve putun âlim satımı,²²⁹ Müslüman bir gruba karşı kendi grubuna mensup kimseleri yardıma çağırarak.²³⁰

5. Hz. Peygamber'in tenkîd etme ihtimali olan hususlar

Bazı rivâyetlerde sahabenin Hz. Peygamber'in (s.a.v) kızıp tenkîd etme ihtimalini göz önünde bulundurarak hareket ettikleri görülmektedir.

Örneğin Hz. Ömer, kızı Hafsa ve Hz. Peygamber'in diğer eşlerinin bazen ona itaatte kusur ettiklerini, hatta gün boyu onunla konuşmadıkları zamanların olduğunu duyunca çok üzölmüş ve kızına şu uyarıyı yapmıştır: "Resûlullah'ın kızgınlığından Allah'ın gazabına uğrayıp perişan olmaktan korkmaz mısın? Sakın Allah Resûlü'nden çok şey isteme. Ona küsüp ayrılma ve sana verildiği kadarına razı ol!"²³¹

Öte yandan sahabeden Rabîa el-Eslemî ile Hz. Ebû Bekir arasında bir hurma ağacı yüzünden tartışma çıkmıştır. Tartışmada Hz. Ebû Bekir, -daha sonra kendisinin de pişman olduğu- bir söz söylemiş ve Rabîa'dan aynı sözü kendisine tekrar söyleyerek kısas yapmasını istemiştir. Rabîa bunu yapmak istemeyince, o da durumu Allah Resûlü'ne (s.a.v) anlatacağını söyler. Ama Rabîa, buna rağmen kısas yapmak istemeyince etraftakiler: "O, hem sana ağır sözler söyledi, hem de seni Resûlullah'a (s.a.v) şikâyet ediyor!" diye hayretlerini ifade ederler. Rabîa ise: "O kim biliyor musunuz siz? O, ikinin ikincisi, müslümanların öncüsü bir insan. Sakın dönüp, sizin bana yardım etmeye çalıştığınızı görmesin, yoksa öfkelenir. O öfkelenince Allah Resûlü de onun adına kızar. Resûlullah kızınca, Allah da gazab eder ve böylece Rabîa perişan olur." diyerek Hz. Peygamber'in öfkesinden dolayıyla tenkîdinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir.²³²

Rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere sahabenin bu tür bir endişeden dolayı Hz. Peygamber'i kızdırmaktan azâmî ölçüde kaçındıkları görülmektedir.²³³

2.4. Nebevî Tenkîdde Üslûp

Üslûp sözlükte "anlatma, oluş, deyiş veya yapış biçimi, tarz" gibi anlamlara gelir.²³⁴ Burada ise üslûp Hz. Peygamber (s.a.v)'in tenkîdi yapış tarzını ifade eder.

Yüce Allah hikmeti gereği kimi insana yumuşaklık kimi insana da sertlik vermiştir.²³⁵ Peygamberler de Yüce Allah'ın bu vergisinden nasiplerini almışlar ve hepsi Allah için mücadele verirken kendilerine göre bir üslûp geliştirmişlerdir. Kalplerindeki bu yumuşaklık yahut sertlikse nübüvvetleri süresince söz ve fiillerine yansımıştır. Örneğin Hz. İbrahim ve Hz. İsa kalplerine yumuşaklık, Hz. Musa ve Hz. Nuh kalplerine sertlik verilen peygamberlerdendir. Zira Hz. Nuh kavmi kendisine iman etmeyince Allah'a şöyle dua etmiştir: "Rabbim yeryüzünde hiç bir inkârcı bırakma!

²²⁹ Buhârî, Büyû' 112, Meğâzî 50; Müslim, Müsâkât 71; Tirmizî, Büyû' 61; Ebû Dâvud, Büyû' 66; Nesâî, Büyû' 93; İbn Mâce, Ticârât 11; Canan, a.g.e., III, 26.

²³⁰ Müslim, Birr 72.

²³¹ Buhârî, Mezalim 25, Nikâh 83; Müslim, Talak 30-34; Tirmizî, Tefsîru Sureti't-Tahrim 1; Nesâî, Sıyâm 14; Müsned, I, 33.

²³² Müsned, IV, 59.

²³³ Müslim, Sıyâm 196, 197; Ebû Dâvud, Savm 53; Nesâî, Sıyâm 76, Kasame 23; Müsned, I, 300, V, 297, 303; Ayrıca bkz. Ebû Dâvud, Büyû' 89; Tirmizî, Savm 56; İbn Mâce, Sıyâm 31; Müsned, VI, 148.

²³⁴ Doğan, a.g.e., s.967.

²³⁵ Canan, a.g.e., II, 394.

Doğrusu sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar..."²³⁶ Hz. İsa ise kavmi kendisine iman etmediğinde Yüce Allah 'a şöyle dua etmiştir: "Onlara azâb edersen doğrusu onlar senin kullarıdır. Onları bağışlarsan güçlü olan, hâkim olan şüphesiz ancak sensin."²³⁷

Sertlik de yumuşaklık da son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v) nübüvveti boyunca insanları eğitmek için kullandığı bir üslûp olmuştur. Resûlullah (s.a.v) tenkîdlerinde muhatabın, yer ve zamanın durumuna göre bazen sertlik de göstermiştir. Bunun bir sonucu olarak da çeşitli tenkîd üslûpları ortaya çıkmıştır. Söz konusu tenkîd üslûplarını şöyle sıralanabilir:

2.4.1. Yapıcı Bir Dil

Hz. Peygamber (s.a.v) tenkîdlerinde olayın ve muhatabın durumuna göre yapıcı bir dil kullanmıştır. Mesela; Hz. Peygamber (s.a.v) şehir hayatının kurallarını bilmeyen bedevîleri eleştirirken -daha doğrusu eleştirileriyle eğitirken- daha yumuşak ve dikkatli davranmıştır. Çünkü muhatabın eğitimsiz ve bilgisiz olması bunu gerektirmiştir. Kur'an'da bununla ilgili olarak şöyle buyrulur: "Allah'ın rahmetiyle onlara karşı yumuşak davrandın, yoksa kaba ve katı yürekli olsaydın mutlaka yanından ayrılıp giderlerdi."²³⁸ Örneğin bir defasında mescitteki meclise katılan bir bedevî idrar yapma ihtiyacı hissedince mescidin içerisine akıtmaya başlar. Bu durum karşısında ashap adamın üzerine yürürken Hz. Peygamber müdahale eder, "Kestirmeyin, bırakın tamamlasın!" buyururlar. Bunun üzerine ashap müdahale etmez, adam ihtiyacını tamamlar. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v) bu şahsı çağırarak ona şöyle buyurur: "Bu mescitler idrar ve pislik bırakma yeri değildir. Allah'ın zikredildiği yerlerdir. Buralarda namaz kılınır Kur'an okunur." Sonra cemaatten birine bir kova su getirmesini emreder. Su gelince idrarın üstüne boşalttırır ve böylece pisiği giderir.²³⁹ Bu kişiyi ne azarlar ne bağırır. Hz. Peygamber'in nadiren (s.a.v) azarlayıp bağırıldığı tenkîdleri de vardır; - bunlar ilerleyen başlıklarda işlenecektir- ancak daha önce de belirtildiği gibi Hz. Peygamber'in (s.a.v) tenkîd üslûbunu belirlemede çeşitli faktörler etkili olmuştur.

Yine benzer bir örnekte bir bedevî, Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına gelip İslâm hakkında bir şeyler öğrenir. Öğrendikleri arasında hapsirdiği zaman "Elhamdülillah" demesi gerektiği, bir başkası hapsirip 'Elhamdülillah' deyince de ona "Yerhamûkellah" (Allah sana rahmetini bol kılsın) demesi gerektiği de vardır. Bir gün Hz. Peygamber'le (s.a.v) namaz kıldıkları sırada adamın biri hapsirir ve: "Elhamdülillah" der. Bunun üzerine bedevî de İslâm'a dair öğrendiklerini uygulama gayesiyle yüksek sesle: "Yerhamûkellah" der. Bedevî bunu der demez herkes ona yadırgayıcı bir nazar atar. Bu bedeviyi kızdırır. O da: "Size ne oluyor, bana niye böyle yan yan bakıyorsunuz?" der. Bu sefer de "Hasbünallah!" çekerler. Resûlullah namazı bitirince: "Namazda konuşan kimdi?" diye sorar. "Şu bedevî" diye cevap verirler. Hz. Peygamber (s.a.v) bedevîyi yanına çağırır. Hz. Peygamber'den (s.a.v) sert bir azar bekleyen bedevî şunları söyler: "Vallahi ben asla, ne ondan evvel ne de ondan sonra onun kadar tatlı bir muallim (öğretici), muamelesinde onun kadar iyi tarzı olan birisini hiç görmedim!" Sonra hikâyesine şöyle devam eder: "Vallahi o bana sert davranmadı, ne vurdu ne azarladı, sadece: "Namazda sadece Kur'an okunur, Allah zikredilir. Başkaca sözler namazın edebine uymaz. Namazda olduğun zaman buna dikkat et" buyurdular."²⁴⁰ Görüldüğü gibi

²³⁶ Nuh, 71/26.

²³⁷ Mâide, 5/118.

²³⁸ Âl-i İmran, 3/159.

²³⁹ Buhârî, Vudu' 57; Edeb 35; Müslim, Tahâret 99; Nesâî, Tahâret 45.

²⁴⁰ Beyhakî, a.g.e., II, 249.

İslâm'a yeni girmiş bir bedevînin bu masum hatasını eleştirirken Hz. Peygamber (s.a.v) sert davranmaz ve azarlamaz. Çünkü bu kişi İslâm'a yeni girmiştir ve bu hatayı iyi bir şey yaptığını düşünerek yapmıştır. Ayrıca bu hatanın sonucundan çok olumsuz bir şekilde etkilenen kimse olmamıştır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) yapıcı dille eleştirisine bir başka örnek de şudur: Bir defasında Hz. Peygamber (s.a.v) bir Yahudiden belli bir vade ile 30 dinar borç alır. Yahudi borç vadesinin bitmesine daha bir gün varken Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına gelir: "Ey Muhammed hakkımı öde! Zaten siz Abdulmuttaliboğulları borcunuzun vaktini geçirir, uzatır durursunuz!" der. Hz. Ömer, ona: "Ey habis Yahudi! Vallahi, eğer Resûlullah'ın evinde olmasaydın, gözünü patlatırdım!" karşılık verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Ömer'e "Allah seni yargılasın ey Hafs'ın babası! Biz senden bu davranışından başkasını beklerdik. Sen bana borcumu güzellikle ödememi söyleyecek, ona da hakkının tahsilinde yardımcı olmakla birlikte alacağını isterken daha nazik davranmasını tavsiye edecektin!" buyurarak²⁴¹ onun bu davranışını yapıcı bir dille eleştirir.²⁴²

2.4.2. Kavli-i Leyyin

Kavli-i leyyin "yumuşak söz" anlamına gelir.²⁴³ Tebliğ ve tenkîdde yumuşaklık, tatlılıkla kalplere girerek muhatabı ikna etmeyi sağlar. Çoğu zaman katı kalpleri bile doğru yola getirir, birbirinden nefret eden gönülleri kaynaştırır. Azarlama, çıkışma ve rencide etmekten daha iyi sonuçlar doğurur. Hz. Peygamber (s.a.v) de çoğu zaman tenkîdlerini insanların hatalarını yüzlerine vurmadan Yüce Allah'ın tavsiyesine uyarak²⁴⁴ yumuşak sözlerle yapmıştır. Bununla ilgili bir olay, olayı yaşadığı sırada henüz çocuk olan Râfi İbnu Amr'den (r.a) şöyle nakledilir: "Ben küçükken Ensar'ın hurmalarını taşıyordum. Beni yakalayıp Resûlullah'a (a.s) götürdüler. Resûlullah (s.a.v) bana dönerek: "Ey Râfi' niye başkasının hurmalarını taşıyorsun?" buyurdu. "Açlık sebebiyle ey Allah'ın Resûlü!" dedim. "Oğlum, ağaçları taşıma, kendiliğinden dibine düşeni ye!" buyurup başımı okşadı ve: "Allah seni hurmaya doyursun ve suya kandırsın!" diyerek bana dua etti."²⁴⁵ Örnekte de görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.v) henüz küçük olan bir çocuğun açlık sebebiyle yaptığı bir yanlışının onun haline uygun bir üslûpla tenkîd etmiştir. Ayrıca tenkîd ederken alternatif bir yol da göstermiş ne hurmalık sahibini ne de çocuğu mağdur etmiştir.

Konuyla ilgili bir başka örnek de Cüleybib isimli genç sahabinin hayatındandır. Şehvî hisleri Cüleybib'i günaha çağırmaktadır. Bakınız Hz. Peygamber (s.a.v) yumuşak ve akıl merkezli sözlerle günaha düşmek üzere olan bu genci nasıl ikna edip yol göstermiştir:

Şehvî hisleri kendisini çepeçevre kuşatmış bir vaziyetteyken Cüleybib Hz. Peygamber'in (s.a.v) huzuruna gelerek "Ey Allah'ın elçisi zina etmeme izin ver!" der. Orada bulunanlar hayretler içinde bu genci ayıplamaya, terslemeye, hatta ona bağırmaya

²⁴¹ İbn Sa'd, a.g.e., I, 361.

²⁴² Hz. Peygamber'in yapıcı bir dille eleştirdiği rivayet örnekleri için ayrıca bkz. Müslim, Salât 119; Ebû Dâvud, Hâtem 8, Salât 94, Eyman 23; Nesâî, Zînet 39, İmâmet 28; İbn Hişam, a.g.e., III, 297, 298, 317; Vâkidi, a.g.e., I, 126; II, 548; Taberî, a.g.e., II, 293; Ebû Nuaym, a.g.e., II, 480; Beyhakî, a.g.e., III, 147, 148; İbn Seyyid, a.g.e., I, 270; İbn Kesir, a.g.e., III, 313; İbn Sa'd, a.g.e., I, 176; Canan, a.g.e., VIII, 81; IX, 150.

²⁴³ Ragıp el-İsfehani, Müfredat, s.872.

²⁴⁴ "Firavun'a gidin, çünkü o, gerçekten de azdı. Ona yumuşak bir tarzda söz söyleyin, belki öğüt alır, yahut korkar." Tâhâ, 20/43-44.

²⁴⁵ Tirmizî, Büyû' 54; Ebû Dâvud, Cihâd 94; İbn Mâce, Ticârât 67.

başlarlar. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v) duruma müdahale ederek onu yanına çağırır ve şefkatli bir ses tonuyla ona “Yaklaş!” buyurur. Daha sonra aralarında şöyle bir diyalog geçer: “Annenle zina yapılmasını istermisin?”

Cüleybib:

“Yoluna feda olayım, hayır istemem ey Allah’ın Resûlü!

Hz. Peygamber (s.a.v):

“Diğer insanlar da anneleriyle zina yapılmasını istemezler. Senin bir kızın olsaydı ona böyle bir şey yapılmasını ister miydin?”

Cüleybib:

“Canım sana feda olsun Ya Resûlullah istemezdim.”

Hz. Peygamber (s.a.v):

“Diğer insanlar da kızlarıyla zina yapılmasını istemezler. Halanla veya teyzenle böyle bir şeyin yapılmasını ister miydin?”

Cüleybib:

“Hayır, Ya Resûlullah istemezdim!”

Hz. Peygamber (s.a.v):

“Kızkardeşinle ister miydin bir başkası onunla zina etsin?”

Cüleybib:

“Hayır, hayır Ya Rasulallah istemezdim!”

Hz. Peygamber (s.a.v):

“İşte hiç kimse anasıyla, bacısıyla, halasıyla ve teyzesiyle zina edilmesini istemez.”

Hz. Peygamber (s.a.v) işte bu sözlerle genci ikna ettikten sonra elini bu gencin göğsüne koyarak şöyle dua eder: “Allah’ım! Sen bu gencin kalbini temiz kıl. Namusu ve şerefini muhafaza eyle. Günahlarını da bağışla.”²⁴⁶ Görüldüğü gibi bir sahabinin imkânsız isteği karşısında Hz. Peygamber diğer insanların aksine onu azarlayıp kaybetmek yerine yumuşaklıkla ikna etmeyi tercih ederek kazanmıştır.

Konuyla ilgili başka bir örnek de şudur: Hudeybiye Antlaşmasına göre Hz. Peygamber’in (s.a.v) Mekke’de kalacağı üç günlük müddet dolmuş bulunmaktadır.²⁴⁷ Hz. Peygamber (s.a.v), Kureyş müşriklerine: “İsterseniz zevcemle evlenme törenini yapmak üzere burada üç gün daha oturayım ve çekeceğim düğün ziyafetine sizi de çağırayım” diye Hz. Osman’la haber salar.²⁴⁸ Ancak müşrikler Hz. Peygamber’in (s.a.v) bu isteğini kabul etmezler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): “Ben sizden bir kadını nikâhlamışım. Onunla evlenme törenini yapınca kadar bırakılmamdan size ne zarar gelirdi?²⁴⁹ Ne olurdu, beni bıraksaydınız da evlenme törenimi aranızda yapsaydım? Siz de yapacağımız düğün yemeğimizde bulunsaydınız? Böyle yapmak, size düşmez, yaraşmaz mıydı?” diyerek onların bu davranışını sitemkâr bir dille tenkîd eder. Ancak onlar Hz. Peygamber’e (s.a.v) sert ve kaba sözler sarfedince bu kez Sa’d b. Ubâde dayanamaz ve o da müşriklerle hitaben kaba sözler sarfeder. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) gülümseyerek “Ey Sa’d! Konak yerimizde kavmimizden bizi ziyarete gelenleri incitme!”²⁵⁰ buyurarak ona da yumuşak bir dille müdahale eder.²⁵¹

²⁴⁶ Müsned, V, 256-257.

²⁴⁷ Hâkim, a.g.e., IV, 31; İbn Kesîr, a.g.e., IV, 234.

²⁴⁸ Diyarbekrî, a.g.e., II, 64.

²⁴⁹ İbn Kayyım, Zâdu'l-Mead, II, 169; Diyarbekrî, a.g.e., II, 64.

²⁵⁰ Vâkıdî, a.g.e., II, 740; Diyarbekrî, a.g.e., II, 64; Halebî, a.g.e., II, 783; Zûrkânî, Mevâhibü'l-Ledünniye Şerhi, II, 242; Köksal, a.g.e., VI, 186-188.

²⁵¹ Yumuşak dille ilgili daha fazla örnek için ayrıca bkz. Buhârî, Hüdud 4; Müslim, Mesâcid 33; Tirmizî, Salât 330; Ebû Dâvud, Edeb 90, Salât 171, 315; Nesâî, Sehv 20; İbn Hişam, a.g.e., III, 295; Vâkıdî, a.g.e., II, 542; Taberî, a.g.e., III, 62; Canan, a.g.e., IX, 6-7.

2.4.3. Güzel Söz

Yüce Allah Kur'an'da Müslümanları her fiilde olduğu gibi konuşma fiilinde de güzele teşvik ederek sözün en güzelini söylemelerini emretmiştir.²⁵² Çünkü bir insanın söyledikleri ne kadar doğru olursa olsun üslubu ve sözleri güzel olmayınca muhatabının üzerinde olumsuz bir etki yaratır ve maksadını izah edemez. Kur'an'da bununla ilgili pek çok âyet yer alır. Mesela: *“Kullarıma söyle (birbirlerine karşı) sözün en güzelini söylesinler.”* Çünkü şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır.”²⁵³ Yüce Allah bu âyetle müminlerin birbirlerine karşı güzel davranarak güzel konuşmalarını açık bir şekilde emretmiştir. Yarattığı bizleri kendimizden daha iyi bilen Yüce Allah güzel söz söylemenin gerekçesini de âyetin devamında şöyle açıklamıştır: *“Çünkü şeytan aranızı bozar. Çünkü o size düşmandır. O aranızda fitne sokarak sizi birbirinize düşürmek böylece aranızda kan dökmek ve sizi günaha sürüklemek ister. O halde şeytanın bu oyunlarına fırsat vermeyin. Onun kalbinize attığı vesveselere kulak asarak karşınızdakinin söylediklerinde art niyet aramayın.”* Bu âyetin nüzul sebebi olarak Hz. Ömer'le bir arabın birbirlerine sert ve kaba sözler sarfetmesi sonucunda aralarında çıkan tartışmanın büyük bir fitneye dönüşecek duruma gelmesi gösterilmiştir.²⁵⁴

Başka bir âyette ise Yüce Allah güzel sözle ilgili olarak şöyle bir benzetmede bulunarak Müslümanları güzel söz söylemeye teşvik etmiştir: *“Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? Güzel söz, kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Meyvesini her zaman verir Rabbinin izniyle ve Allah, düşünüp ibret alsınlar diye insanlara örnekler getirir. Çirkin bir söz de yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.”*²⁵⁵ Yüce Allah bu âyette güzel sözü kökü sağlam bir ağaca kötü sözü ise kökü olmayan bir ağaca benzetmiştir. Hz. Peygamber de (s.a.v) bir hadisinde bu âyetle paralel bir şekilde şöyle buyurmuştur: *“Hoş bir sözün misali kökü sabit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvelerini verir. İşte o hurma ağacıdır. Kötü bir kelime de toprağın üstünden, kökünden koparılmış istikrarsız, sebatı olmayan kötü bir ağaç gibidir. İşte bu ağaç da Ebu Cehil karpuzudur.”*²⁵⁶ Hz. Peygamber (s.a.v) bu hadisinde güzel sözü hurma ağacına benzetmiştir. Çünkü hurma tatlı, faydalı ve her mevsim yenebilen bir meyvedir.²⁵⁷ Ebu Cehil karpuzu ise bunun zıddıdır.

Kur'an'da Müslümanlar, birbirlerine karşı güzel söz söylemelerinin yanı sıra Müslüman olmayan kesimlere karşı da güzel söz söylemekle emredilmiştir. *“Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et!”*,²⁵⁸ *“Ehl-i Kitapla da en güzel bir suretle mücadele edin.”*²⁵⁹ Zira muhalif kesimlerle olan tartışmalarda deliller ne kadar sağlam olursa olsun eğer üslup kaba, sözlerin muhtevasında da kötü sözler yer alıyorsa söylenenler muhatabın zihninde değil kalbinde yer bularak sadece onu öfkeliendirmeye yarar. Çünkü insan duygusal bir varlıktır. Bu yüzden de onun aklına hitap etmek için önce kalbinden başlamak gerekir. Yüce Allah Müslümanların üslubu üstünde titizlikle

²⁵² Lokman, 31/18, 19.

²⁵³ İsrâ, 17/53.

²⁵⁴ Kurtubî, a.g.e., X, 419.

²⁵⁵ İbrahim, 14/24, 25, 26.

²⁵⁶ Tirmizî, Tefsir, İbrahim, 2.

²⁵⁷ Kastallanî, İrşâdu's-Sârî, VII, 188.

²⁵⁸ Nahl, 16/125.

²⁵⁹ Ankebut, 29/46.

durarak bunun gerekçesini bir başka âyette şöyle belirtmiştir: “Allah’tan başkasını çağırarlara sövmeyin. Sonra onlar da haddi aşarak cahillikle Allah’a söverler.”²⁶⁰

Kur’an’ın her türlü fiilde güzel davranmayla ilgili emirlerini Hz. Peygamber’in (s.a.v) hadisleri de teyit etmektedir. Mesela Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadisinde, “Allah güzeldir, güzeli sever.”²⁶¹ buyurmaktadır. Yine Hz. Peygamber (s.a.v) bir başka hadisinde “Güzel söz sadakadır.”²⁶² buyurarak güzel sözün bir ibadet olduğunu vurgulamıştır.

Bir gün Hz. Peygamber’in (s.a.v) yanına iki kişi gelir. Onlardan biri diğer arkadaşı için önce güzel sözler sarfederek onu över. Biraz sonra da onunla ilgili kötü sözler sarfederek yerer. Hz. Peygamber (s.a.v) merak ederek bunun sebebini sorduğunda ise “Ondan razı olduğumda onunla ilgili bildiğim güzel şeyleri söyledim. Ona kızdığımda ise onunla ilgili bildiğim kötü şeyleri söyledim. Her iki söylediğimde doğrudur.”²⁶³ der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) “Muhakkak ki beyanda bir sihir, şiirde de hikmet vardır.”²⁶⁴ buyurarak söylenen sözün insan üzerinde bıraktığı etkiye dikkat çeker. Zira sözü ustalıkla söyleyerek bir sanat haline getiren şairlerin gerek İslamiyetten önce gerekse Hz. Peygamber döneminde insanlar üzerindeki etkisi düşünüldüğünde Hz. Peygamber’in (s.a.v) sözünün kıymeti daha iyi anlaşılabacaktır.

Şiirde güzel sözün bir unsurudur. İslamiyetin ilk zamanlarında Müslümanların şiire ve şaire bakışı lehte değilken şiirin muhtevasının değişmesine paralel olarak bu bakış değişmiştir. İslamiyeti benimseyen Cahiliyye şairleri söyledikleri şiirlerle Müslümanlara moral vermiş, küfür ve inkârda direnen Kureyş’in ileri gelenlerini yerip Arabistan Yarımadası’ndaki otoritelerini zayıflatarak Hz. Peygamber’in (s.a.v) beğenisini kazanmışlardır.²⁶⁵ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v) Hassan b. Sabit’e söylediği şu sözleriyle İslâm’a hizmet eden şiire teşvik etmiştir: “Müşrikleri şiirlerinle eleştir, şunu bil ki Cibrail seninle beraberdir.”²⁶⁶

2.4.4. Sert Üslûp

Sert üslûp, Hz. Peygamber’in (s.a.v) Kur’an vasıtasıyla Yüce Allah’tan öğrendiği bir yöntemdir. Yüce Allah Kur’an’da müminleri azarlarken bir taraftan da Hz. Peygamber’e müminleri eğitmenin bir başka metodunu göstermiştir.²⁶⁷ Genelde merhameti ve hoşgörüsüyle tanımaya ve tanıtmaya alıştığımız Hz. Peygamber’i (s.a.v) kızgın ve hiddetli hâlleriyle de tanıtmaya çalışmak hem onun bir beşer oluşunun hem de sünnete bütüncül yaklaşımın doğal bir sonucudur. Nitekim Hz. Peygamber’in (s.a.v) tenkîd üslûbu da bazı olay ve durumlar karşısında sert olmuştur. Örneğin başkasının evine gizlice bakmaya teşebbüs eden kişilere karşı üslûbu çok sert olmuştur. Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v) kendi evine pencereden izinsiz bakmakta olan bir adama elindeki tarağı göstererek: "Bilseydim ki içeri bakıyordun, şu tarağı gözüne sokardım!" buyurarak önce o kişiyi sert bir dille eleştirmiş, ardından da "Ben sağ olduğum

²⁶⁰ Enam, 6/108.

²⁶¹ Müslim İman 93; İbn Mâce, Duâ 10.

²⁶² Buhârî, Edeb 34, Cihâd 128; Müslim, Zekât 56.

²⁶³ İbn Hacer Askalanî, Fethu’l Bârî, XIII, 224.

²⁶⁴ Buhârî, Edeb 90, Nikâh 47, Tıb 51; Müslim, Cum’a 47; Tirmizî, Edeb 69; Ebu Dâvud, Edeb 95, İbn Mâce, Edeb 41.

²⁶⁵ Karaarslan, Nasuhi Ünal, “Şair”, DİA, XXXVIII, 299

²⁶⁶ Buhârî, Bed’ul-Halk 6, Edep 91; Müslim, Fezâilü’s-Sahâbe 153.

²⁶⁷ Bakara, 2/75; Âl-i İmran, 3/142-144,165; Nisâ, 4/88, 97-99; Tevbe, 9/16, 38, 120; Nahl, 16/71; Hadid, 57/16; Saff, 61/2-3.

müddetçe Medine'de oturmayacaksın." buyurarak Taif'e sürmüştür.²⁶⁸ Nesâî'nin bir rivâyetinde buna benzeyen bir hadise şöyle anlatılır: Bir bedevî, Hz. Peygamber'in (s.a.v) kapısına gelir ve gözlerini kapının kırıklarına yapıştırır. Hz. Peygamber (s.a.v) adamı farkeder. Gözdağı vermek ve yaptığının ne kadar kötü bir şey olduğunu anlatmak için gözünü patlatacakmış gibi elinde bir çubukla adamın üzerine yürür. Adam hemen sırta kadem basar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "Eğer yerinde kalsaydın gözünü oyduydu!" buyururlar.²⁶⁹

Hz. Peygamber'in (s.a.v) Yahudilerle olan diyaloglarında da Yahudilere karşı üslûbunun sert olduğu görülür. Örneğin Hayber fethedildiği zaman, Hz. Peygamber'e (s.a.v) zehir katılmış bir koyun (kızartması) hediye edilmesinin ardından Hz. Peygamber (s.a.v), bunu neden yaptıklarını öğrenmek üzere "Yahudilerden burada olanları bana toplayın!" emir buyururlar. Yahudiler de derhal toplanıp getirilirler. Hz. Peygamber (s.a.v): "Size bir şey sorsam doğru söyleyecek misiniz?" buyurur. Onlar: "Evet!" deyince Hz. Peygamber (s.a.v): "Babanız kimdir?" diye sorar. Onlar da "Falancadır!" derler. Hz. Peygamber (s.a.v): "Yalan söylediniz, bilakis babanız falandır!" buyurur. Yahudiler: "Doğru söyledin!" derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "Önceki gibi bana doğru söyleyecek misiniz?" diye tekrar sorar. "Evet! Zaten biz sana yalan söylesek sen onu anlayacaksın, tıpkı babamız hakkındakini anladığın gibi." diye cevap verirler. Hz. Peygamber (s.a.v): "Cehennem ehli kimdir?" diye sorar. Onlar da: "Biz orada az kalacağız. Orada bize siz halef olacaksınız!" diye cevap verince Hz. Peygamber (s.a.v) öfkelenir ve: "Defolun! Vallahi biz ebediyen size cehennemde halef olmayacağız!" buyurarak onların bu inançlarını sert bir dille eleştirir.²⁷⁰

Hz. Peygamber'in (s.a.v) savaş ganimetleri hususundaki tenkîdlerinde de üslûbunun sert olduğu görülür. Bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetinde pek çok farklı hadise vardır.²⁷¹ Örneğin Mûte Gazvesi'ne Avf b. Mâlik el-Eşcaî (r.a), Zeyd b. Hârise (r.a) ile birlikte çıkar. Avf b. Mâlik'e Yemen'li bir asker refakat eder. Yola devam ederken bir Rum birliğiyle karşılaşır. Onlar arasında, üzerinde altın işlemeli eğer taşıyan sarı bir at üzerinde bir adam vardır. Adamın silahı da müzehhebdır. Rumî adam müslümanlara şiddetle saldırmaya başlar. Yemenli asker de bir kayanın arkasında saklanarak onu takibe başlar. Derken Yemenli kılıncıyla Rumî'nin üzerine atılıp adamı öldürür. Sonra da atta olanları ve silahı alır. Yüce Allah müslümanlara bu gazvede zafer müyesser edince, Hâlid İbnu'l-Velid adama birini göndererek selebden (öldürdüğü kimsenin eşyalarından el koyduğu şeylerden) bazısını ondan alır. Bunun üzerine Avf, Hâlid'e gelerek kendisine : "Bilmiyor musun? Resûlullah, selebin öldürene ait olduğuna hükmetmiştir!" der. Hâlid İbnu'l-Velid: "Elbette biliyorum. Fakat aldıkları gözüme çok geldi." der. Avf de: "Ya bunu adama geri verirsin ya da durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v) söylerim!" diyerek Hâlid İbnu'l Velid'i tehdit etse de Hâlid, geri vermekten imtina eder. Avf, Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanında toplanınca Yemenlinin ve Hâlid'in yaptığı şeyleri anlatır. Hz. Peygamber (s.a.v), Hâlid'e: "Ey Hâlid niye böyle yaptın?" diye sorar. Hâlid de: "Bu gözüme çok göründü Ya Resûlullah!" diye cevap verir. Hz. Peygamber (s.a.v) de: "Ondan ne aldı isen geri ver!" buyurur. Bunun üzerine Avf: "Ey Hâlid! Al işte, ben sana böyle yapman gerektiğini söylememiş miydim?" deyince Hz. Peygamber (s.a.v): "Bu da ne demek?" diye sorar. Avf de bu kez daha detaylı anlatır.

²⁶⁸ Nesâî, Kasâme 44; Canan, a.g.e., III, 199-200.

²⁶⁹ Nesâî, Kasâme 44; Canan, a.g.e., X, 168.

²⁷⁰ Buhârî, Cizye 7.

²⁷¹ Müsned, I, 4-5,79; II, 219; Müslim, Zekât 143, 144, 147, 148; Fezâilu's-Sahâbe,161; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 60; Ebû Dâvud, Cihad 42; Taberî, a.g.e. III, 137; İbn Hişam, a.g.e., IV, 139; Vâkıdî, a.g.e., III, 948; Canan, a.g.e., XVI, 528.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) öfkelenir ve: "Ey Hâlid, ona geri verme! Siz benim komutanlarımı bana bırakır mısınız hiç! Sizin ve komutanlarımın misali, deve veya koyun çobanı tutulup da onları güden, sulama vakti gelince havuza götüren çoban ve sürüsüne benzersiniz. Sürü gelir havuza girer, temiz suyu içer, çobana bulanığı kalır. Temizi size bulanığı komutanlarıma." diyerek olanları sert bir dille eleştirir.²⁷²

Hz. Peygamber'in (s.a.v) sert üslubuna bir başka örnek de şu hadisedir: bir gün Ümmü Seleme (r. anha) yanında Meymûne (r. anha) ile oturlurken âmâ olan Abdullah b. Ümmü Mektum çıkagelir ve yanlarına girer. Hz. Peygamber (s.a.v) onlara: "Ümmü Mektum'a karşı örtünün!" diye emir buyurur. Bunun üzerine Ümmü Seleme: "Ey Allah'ın Resûlü, bu zât âmâdır bizi görmez ki!" diye karşılık verince Hz. Peygamber (s.a.v) sert bir üslûpla: "Siz de mi körsünüz, onu görmüyor musunuz?" buyurarak onun bu düşüncesinin yanlış olduğunu ifade eder.²⁷³

Konuyla ilgili bir başka örnek de şudur: Üsâme b. Zeyd harp esnasında son anda Müslüman olan bir zâtı korkusundan Müslüman olduğunu zannedip öldürür. Hadiseyi öğrendiğinde şaşkınlığını "Ey Üsâme! 'Lâ ilahe illallah!' demiş olan bir adamı, öldürdün ha! Demek, o 'Lâ ilahe illallah!' dedi. Sen de onu öldürdün ha! Demek, o 'Lâ ilahe illallah!' dedikten sonra onu öldürdün ha!" buyurarak dile getirir.²⁷⁴ Üsâme ise: "Yâ Resûlullah! O bunu ancak silahtan korktuğu için söylemişti" diyerek kendini savununca Hz. Peygamber (s.a.v): "Bari adamın kalbini yarsaydın da bu sözü doğru mu, yalandan mı söylediğini de öğrenseydin ya!" buyurarak²⁷⁵ onu sert bir dille tenkîd eder.²⁷⁶

²⁷² Müslim, Cihâd 44, 45; Ebû Dâvud, Cihâd 148.

²⁷³ Canan, a.g.e., IV, 140-141.

²⁷⁴ Müsned, V, 200; Buhârî, Tefsîr, Alak 1; Müslim, İman 159.

²⁷⁵ Müslim, İman 160; Vâkîdî, a.g.e., II, s. 725.

²⁷⁶ Sert üslûpla ilgili daha fazla örnek için ayrıca bkz. Buhârî, Nikâh 1,15,93, Meğazi 48,53, Ezan 46,91, İ'tisam 4, İman 32, Teheccüd 18, Fazlu Leyletü'l-Kadr 3, İtikâf 1, 14, Savm 33, Ezân 53, Hacc 54, Tefsîr, Şems 1, Enbiyâ 8, 17, Edeb 18,43, Hiyel 15, Cum'a 29, Zekât 67, Hibe 17, Eymân 3, Ahkâm 24, 41, Edep 18; Müslim, Nikâh 5, 77, İman 164, Salât 96,114, İtikâf 5, Hacc 130,141, 412, İmâret 11,26, Eşribe 107, Salâtul-Musâfirin 220-221,219, Fezâil 65,130; Tirmizî, Büyû' 73,74, Savm 71, İlm 5, Salât 76,308,317,409, Zühd 10, 11, İman 8; Ebû Dâvud, Etime 7,Tatavvu' 26, Tahâret 127, Sıyâm 77, Cihâd 93,152, Harâc 33, Diyât 3, Edeb 26,88, Sünnet 19, Salât 167; Nesâî, Kat'i's-Sârik 6, Cihad 113, Nikâh 4, Kıyâmul-Leyl 17, Mesâcid 18, Kudât 20, Hacc 1, Salâtul-Leyl 17, Sehv 9, İmâmet 38, Talâk 6; İbn Mâce, Tahâret 93, Sıyâm 59, Ticârât 67; Müsned, I, 200; III, 435; V, 218; VI, 162; Muvatta', Salâtul-Leyl 4, İtikâf 7; Abdurrezzak, a.g.e., V, 473; İbn Sa'd, a.g.e., II, 217; İbn Hişam, a.g.e., IV, 85; Vâkîdî, a.g.e., III, 890-91; Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 130; Hâkim, a.g.e., I, 389-390; Dârekutnî, Sünen, II, 105-106; Dârimî, Sünen, Hudud 8,9; Münzirî, et-Terğib ve't-Terhîb, I, 556; Yâkubî, a.g.e., II, 41; Köksal, a.g.e., III, 27-29; VI, s. 477-478; Canan, a.g.e., II, 16, 345, 361, 362, 400-401, 496-500; III, 200-201; IX, 16,154; X, 122,5159; XVI, 528; XVII, 317,520-521.

3. HZ. PEYGAMBER'İN TENKÎDDE TAKİP ETTİĞİ USÛL

Usûl sözlükte “Bir amaca ulaşmak için tutulan veya izlenen yol ve yöntem, sistem” gibi anlamlara gelir.²⁷⁷ Burada ise Hz. Peygamberin tenkîd yaparken takip ettiği yöntemi ifade eder. Hz. Peygamber (s.a.v) tenkîd yaparken çeşitli yöntemler kullanmıştır. Bunlar; bilgilendirme, nasihat, ikaz, takbih, tasvib, takdir, terhib, terğib, tahzir, zemmetme, medhetme, reddetme ve tavır koymadır. Bazen de farazî bir olay üzerinden yahut geçmiş ümmetler üzerinden tenkîdini yapmıştır. Hz. Peygamberin bu yöntemleri hangi durumlarda ve nasıl kullandığı örnekleriyle birlikte sırasıyla anlatılacaktır.

3.1. Bilgilendirme

Hz. Peygamber'in (s.a.v) tenkîdde takip ettiği usûllerden biri bilgilendirme metodudur. Hz. Peygamber'in (s.a.v) bazı hata ve yanlışlar karşısındaki tutumu muhatabına yanlışın doğrusunu anlatarak onu bilgilendirmek; böylece yaptığının yanlış olduğunu muhatabına anlatmak olmuştur. Yüce Allah da müminleri uyarırken bu metodu sıkça kullanmıştır. Mesela birbiriyle alay etme ve lakap takmanın yaygın olduğu²⁷⁸ Arapları Yüce Allah, “*Ey inananlar, içinizden bir topluluk, başka bir toplulukla alay etmesin...*” buyurarak onları ikaz etmiş ardından da “... Olabilir ki alay edilenler, öbürlerinden daha hayırlıdır ve kadınların bir kısmı da başka kadınlarla alay etmesin, olabilir ki alay edilen kadınlar, öbürlerinden daha hayırlıdır ve birbirinizi kınamayın ve kötü lâkaplarla çağırmayın; inançtan sonra buyruktan çıkmışlara âit adlar, ne de kötüdür ve kim tövbe etmezse artık onlar, zulmedenlerin ta kendileridir.”²⁷⁹ buyurarak müminleri bu nehyin sebebi hakkında bilgilendirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) bilgilendirme metodunu çeşitli şekillerde kullanmıştır. Bazen bilgilendirmeyi uzun uzun yapmış,²⁸⁰ bazen tek bir cümleyle anlatmış;²⁸¹ bazen doğrudan bilgilendirmiş,²⁸² bazen de önce muhatabında merak uyandırıp daha sonra bilgilendirmede bulunmuştur.²⁸³ Kimi zaman öfkesini açık bir şekilde belli etmiş,²⁸⁴ kimi zamanda sakin bir tavırla yapmıştır.²⁸⁵ Ancak hepsinde ortak olan bir husus vardır ki o da muhatapta nebevî tenkîdi gerektirecek bir durumun mevcudiyetidir. Konu bazı örnekler üzerinden daha iyi anlaşılacaktır:

Bir gün Hz. Peygamber'e (s.a.v) bir bedevî gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, kuraklıktan insanlar meşakkate düştüler. Aile efrâdı zayiata uğradı. Hayvanlarımız da helâk oldular. Bizim için Allah'a dua et, su göndersin. Zîra biz Allah'a karşı senin

²⁷⁷ Doğan, a.g.e., s.947.

²⁷⁸ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, Hucurât 3; Müsned, IV, 260; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, s. 134.

²⁷⁹ Hucurat, 49/11.

²⁸⁰ Buhârî, İ'tisam 4; Müslim, Hacc 412, Fezâil, 130; Ebû Dâvud, Tahâret 116; Nesâî, Hacc 1; Canan, a.g.e., XI, 70.

²⁸¹ Buhârî, Savm 36, Hacc 94; Müslim, Sıyam 92, Hacc 268, 282; Ebû Dâvud, Savm 43, Menâsik 64; Nesâî, Savm 48; Hacc 204; Canan, a.g.e., IX, 511.

²⁸² Buhârî, Küsûf 2, 3, 4, 5, 12, 13; Müslim, Küsûf 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29; İbn Ebî Şeybe, Musannef, II, s. 467; Müsned, III, 318.

²⁸³ Müslim, Salât 119; Ebû Dâvud, Salât 94; Nesâî, İmâmet 28; Canan, a.g.e., IX, 150; IV, 381-382.

²⁸⁴ Ebû Dâvud, Tahâret 127; İbn Mâce, Tahâret 93; Canan, a.g.e., X, 515.

²⁸⁵ Müsned, I, 200.

şefaatin, sana karşı da Allah'ın şefaatin taleb ediyoruz!" diyerek yanlış bir ifade kullanır. Hz. Peygamber (s.a.v) adama karşı şaşkınlığını ve öfkesini şöyle dile getirir: "Yazık sana, söylediğin şeyin idrakinde misin? Sübhanallah!" Hz. Peygamber (s.a.v) "Sübhanallah"ları o kadar tekrar eder ki bunun tesiri ashabın yüzünden okunmaya başlanır. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v) tenkîdine muhatabını şöyle bilgilendirerek devam eder: "Yazık sana, mahlûkatından hiç kimseye karşı Allah şefaatchi kılınmaz. Allah'ın şânı böyle bir şey yapmaktan çok yücedir. Bak hele! Sen Allah'ın azametinin ne olduğunu biliyor musun? O'nun arşı, tıpkı üzerinde bir kubbe gibi semavatının şöyle - parmaklarıyla işaret ederek- üzerindedir. Arş Zât-ı Zülcelâl sebebiyle inleyip ses çıkarır, tıpkı süvarisi sebebiyle atın ses çıkarması gibi."²⁸⁶

Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte Ebi Ukbe adında bir sahabi de vardır. Kendisi İran asıllı bir azadlıdır. Ebi Ukbe müşriklerden bir adama bir darbe indirdiği sırada: "Al, bu sana benden, ben İranlı bir köleden!" der. Sözlerini işitmiş bulunan Hz. Peygamber (s.a.v) ona doğru bakar ve Ebi Ukbe'nin kendisini ensardan ayıran bu cümlesini beğenmeyerek ona şöyle kısa, öz ve detay bir bilgi verir: "Niye, ben Ensarî bir köleyim demedin? Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu o kavimden sayılır."²⁸⁷ Çünkü Ukbe'nin sözlerinde soyla iftihar söz konusudur. Oysa iftihar ancak İslâm'la olur.²⁸⁸ Ayrıca Hz. Peygamber'i (s.a.v), "Niye, ben Ensarî bir köleyim demedin?" derken Ukbe'ye kendisini Ensar'a nisbet etmesini istemektedir. Çünkü Ensar'a intisab etmek İslâm'a intisab etmek demektir.²⁸⁹

Hz. Peygamber (s.a.v) cemaat namazda karışık durduğu zaman omuzlarına eliyle dokunur ve: "Düzgün olun, karışık durmayın!" diyerek uyarır ardından onlar nedenini sormadan şöyle devam ederdi: "Sonra kalblerinize de karışıklık ve ihtilaf girer. Hemen arkama, sizden akıl ve dirâyet sahibi olanlar dursun. Sonra tedricen bunları takip edenler, sonra da onları takip edenler dursun" derdi.²⁹⁰ Böylelikle onları bilgilendirerek yaptıklarının doğru olmadığını anlatır ve yanlışlarının farkına varmalarını sağlardı.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) mescidde bulunduğu bir sırada bir adam gelerek namaz kılar. Hz. Peygamber (s.a.v) adama: "Git namazını yeniden kıl, zira sen namazını kılmadın!" buyururlar. Adam, geri dönerek yine önceki gibi bir namaz daha kılar. Adam tekrar dönüp Hz. Peygamber'e (s.a.v) selam verir. Hz. Peygamber (s.a.v) yine: "Git, namazını yeniden kıl, zira sen namazını kılmadın!" buyururlar. Hz. Peygamber (s.a.v) bu suretle muhatabına namazı üç kere kıldırıktan sonra bir şeylerin ters gittiğini yansıtır ve muhatabında merak uyandırır. Adam sonunda: "Seni, insanlara hakkı getirmekle vazifelendiren Zât'a yemin olsun ki ben daha iyisini yapmayı bilmiyorum. Lütfen ne yapmam gerektiğini bana söyleyin!" der. Hz. Peygamber de (s.a.v) namazın kılınışını tarif eder: "Namaz için kalkınca önce bir tekbir getir sonra okuyabildiğin kadar Kur'an'dan tilavette bulun."²⁹¹

Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında bir adam yaralanır sonra da ihtilam olur. Kendisine yıkanması emredildir. Adam yıkanır sonra da hastalanıp ölür. Onun haberi Hz. Peygamber'e (s.a.v) ulaşır. Hz. Peygamber (s.a.v) yapılan hatayı öfkeli bir şekilde şu cümlelerle ifader eder: "Onu öldürmüşler, Allah da onların canını alsın! Madem bilmiyorlardı, niye sormadılar? Bilgisizliğin şifası sualdir. Ona teyemmüm yeterliydi.

²⁸⁶ Ebû Dâvud, Sünnet 19.

²⁸⁷ Buhârî, Ferâiz 24; Müslim, Zekât 133; Tirmizî, Menâkıb 85; Ebû Dâvud, Edeb 121; Nesâî, Zekât 96, İbn Mâce, Cihâd 13.

²⁸⁸ Ahmed el-Adevî, İhdâu'd-Dîbâce, IV, 62.

²⁸⁹ Aliyyu'l-Kârî, Mirkât'ül-Mefâtiḥ, VIII, 642.

²⁹⁰ Müslim, Salât 122; Ebû Dâvud, Salât 96; Nesâî, İmâmet 26; Canan, a.g.e., IX, 141.

²⁹¹ Buhârî, Ezân 95.

Yarasına bir bez sarılmalı ve üzerinden meshedilmeli sonra da bedeninin geri kalan kısmı yıkanmalıydı.”²⁹²

Bir gün Muâviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî (r.a) adındaki bir sahabi Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte namaz kılarken cemaatten bir şahıs hapsirir. O da "Yerhamükallah" der. Cemaattakiler ona bed bed bakarlar. Bunun üzerine Muâviye İbnu'l-Hakem kızıp: "Vay başıma gelen, bana niye böyle bakıyorsunuz?" der. Bu sefer de ellerini dizlerine vurarak onu susturmak isterler. Hz. Peygamber (s.a.v) namazı bitirince ona iyi davranır, onu ne azarlar ne döver sadece: "Namazda insan kelimelerinden dünyevî bir söz münasib değildir, ona uygun olan söz, tesbih, tekbir ve Kur'an kıraatıdır!" diyerek yapılan hatayı zaten mahcup olan muhatabı daha fazla üzmeden ifade eder.²⁹³

Hz. Hasan çocukken Hz. Peygamberle birlikte bulunduğu bir ortamda Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelen zekât/ sadaka hurmalarından bir tane hurma alıp ağzına atar. Ağzında çiğnerken Hz. Peygamber (s.a.v) hemen onu ağzından ıslak ıslak çıkarır, hurma kümesinin içine atar. Orada bulunanlardan biri: "Yâ Resûlullah! Şu yavrucuğun aldığı şu bir tek hurmadan sana ne sorumluluk olacak?" der. Hz. Peygamber (s.a.v) onu şöyle bilgilendirerek soğukkanlılıkla tenkîd eder: "Biz Muhammed hanedanıyız! Bize zekât, sadaka helal değildir!"²⁹⁴ Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra ehl-i beyten hiç kimse ne zekât ne de sadaka kabul etmiştir.²⁹⁵

3.2. Nasihat

Hz. Peygamber'in (s.a.v) tenkîdde kullandığı metotlardan biri de nasihattir. Hz. Peygamber (s.a.v) olayların ve muhatabın durumuna göre zaman zaman tenkîdini muhatabına nasihat yoluyla aktarmıştır. Nebvî tenkîdde nasihat usûlüne dair bazı örnekler şunlardır:

Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v) Arafat'tan yola çıkar, arkasından birisinin koşturmak için devesine şiddetle bağırıp vurduğunu işitir. Bunun üzerine kamçısıyla etrafındakilere kulak versinler diye işaret edip yapılan yanlış şöyle nasihat buyurarak tenkîd eder: "Sakin olun. Birr (Allah'ı razı edecek iyi davranış) acelede değildir."²⁹⁶

Hz. Peygamber (s.a.v), ölen çocuğu için ağlamakta olan bir kadına rastlar. Hz. Peygamber (s.a.v) muhtemelen cahiliye âdetiyle ağlamakta olan bu kadına yaptığı yanlış "Allah'tan kork ve sabret!" buyurarak tenkîd eder. Kadın ızdırabından kendisine

²⁹² Ebû Dâvud, Tahâret 127; İbn Mâce, Tahâret 93; Canan, a.g.e., X, 515.

²⁹³ Müslim, Mesâcid 33; Ebû Dâvud, Salât 171; Nesâî, Sehv 20; Canan, a.g.e., IX, s. 6-7.

²⁹⁴ Müsned, I, s. 200.

²⁹⁵ Bilgilendirme yoluyla yapılan tenkîd örnekleri için ayrıca bkz. Buhârî, İlm 2, Rikak 35, Ezân 53, Savm 36, İtisam 4, Hiyel 15, Cum'a 29, Zekât 61, 67; Hîbe 17, Eymân 3, Ahkâm 24, 41; Tefsîr 1, Mesâcid 70, Büyü' 67, 73; İtk 10, Mekâtib 2, 3, 4, 5; Hîbe 7, Şurût 3, 10, 13, 17; Talâk 16, Kefârâtü'l-İman 8, Ferâiz 19, 20, 22, 23; Küsûf 2, 3, 4, 5, 12, 13; Müslim, İtk 5, Zühd 65, Hacc 412, Fezâil 130, Sükûf, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29; Salât 114, 119, Eşribe 102, Hudud 8, 168; Sıyam 92, Zikr 92, İmâret 26, Daavât 22, Şehâdât 8, 16; Hudud 11, 12, 14; Enbiyâ 50, Fezâilu'l-Ashâb 18, Meğâzî 52, Tahâret 11; Tirmizî, Daavât 145, Zekât 12, Hudud 9, Salât 358, 409; Büyü' 33; Ebû Dâvud, Hudud 4, Salât 76, 94; Zekât 16, İmâret 11, Hâtem 8, İtk 2, Tahâret 116, Savm 43, Edeb 10, 85, Et'ime 16, Vitr 15, Tereccül 1; Nesâî, Vesâya 7, Tahâret 26; İbn Mâce, Zühd 22, İtk 3, Edeb 54, 95; Sârik 5, Hacc 1, İmâmet 38, Savm 48, İftitâh 26, Zinet 39, Zekât 3, 19, 27; İmam Malik, Muvatta', İtk 17; Kur'an 29; Kasru's-Salât 72; Müsned, III, 318; İbn Ebî Şeybe, a.g.e., II, 467; Vâkıdî, a.g.e., I, s. 398; İbn Kesîr, a.g.e., IV, 86; Halebî, a.g.e., II, 577; Köksal, a.g.e., IV, 347, Canan, a.g.e., III, 245-246, 734, 381-382, VIII, 442, IX, 150, 154, 511, X, 37, 205, 373-374, XI, 70.

²⁹⁶ Buhârî, Hacc 94; Müslim, Hacc 268, 282; Ebû Dâvud, Menâsik 64; Nesâî, Hacc 204.

hitap edenin kim olduğuna bile bakmadan: "Benim başıma gelenden sana ne?" der. Hz. Peygamber (s.a.v) uzaklaşınca kadına: "Bu Resûlullah idi!" denir. Bunun üzerine kadın çocuğun ölümü kadar da söylediği sözden dolayı utanıp üzülür. Özür dilemek için doğru Hz. Peygamber'in (s.av) kapısına koşar. Hz. Peygamber'in (s.a.v) huzuruna çıkar ve: "Ey Allah'ın Resûlü, o yakışksız sözü sizi tanımadan sarfettim bağışlayın!" der. Hz. Peygamber (s.a.v) kadını ikinci kez şu bilgiyi vererek tenkîd eder: "Makbul sabır, musibetle karşılaştığın ilk andakidir."²⁹⁷

Bir adam Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına gelir ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben gidip cihad edeceğim, sonra da Müslüman olacağım!" der. Hz. Peygamber (s.a.v) adamın yanlış bir yol izlediğini düşünüp cihada gittiğinde şehit olma ihtimalini de hesaba katarak : "Önce İslam'a gir, sonra cihad et!" buyurur. Adam Hz. Peygamber'in (s.a.v) tenkîd içerikli bu nasihatini dinleyerek müslüman olur. Cihada gider ve savaş esnasında öldürülür. O zaman Hz. Peygamber (s.a.v): "Küçük bir amelle, muazzam bir mükâfat kazandı!" buyururlar.²⁹⁸

Medineli Müslümanlardan Salebe b. Hâtıb adındaki bir sahabi, Hz. Peygamber (s.a.v) gelir ve: "Yâ Resûlullah! Bana mal vermesi için Allah'a dua et!" der. Hz. Peygamber (s.a.v) da sert bir dille : "Yazıklar olsun sana ey Salebe! Şükrünü yerine getirdiğin az, şükrünü yerine getiremeyeceğin çoktan hayırlıdır. Ey Salebe! Hakkını ödeyeceğin az, hakkını ödemeye güç yetiremeyeceğin çoktan hayırlıdır!" buyurarak bu isteğini hem tenkîd eder hem de ona nasihat eder; ancak Salebe ne yazık ki Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu nasihatlerine aldırılmaz. Bu yüzden de kaybedenlerden olur.²⁹⁹

İslâm mücahidleri bir vadiye erişince: "Allahuekber! Allahuekber! Lâ ilahe illallâhu vallâhu ekber!" diyerek hep birden yüksek sesle tekbir getirmeye başlarlar. Hz. Peygamber (s.a.v): "Nefeslerinize acıyınız! Çünkü sizin dua ettiğiniz Allah ne sağırdır ne de gaibdir! Siz en çok işiten ve en yakın olan Allah'a dua ediyorsunuz." buyurarak onları tenkîd eder.³⁰⁰

Hz. Fatıma ev işlerinde yardımcı olması için Hz. Peygamber'den (s.a.v) esir istediğinde Resûlullah (a.s) onların bu isteğini geri çevirerek Hz. Fatıma'ya şöyle tenkîd içerikli bir nasihatte bulunur: "Ey Fâtıma! Allah'tan kork! Rabbinin emrini yerine getir! Kocanın hizmetini de gör!"³⁰¹

3.3. İkaz

Hz. Peygamber'in (s.a.v) nübüvvet görevlerinden biri de insanları uyarmaktır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in uyarıcı olmasıyla ilgili pek çok âyet yer alır.³⁰² Mesela: *"Biz, peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve kendini düzeltirse onlara korku yoktur. Onlar üzüntü de çekmeyecekler."*³⁰³ *"Doğrusu biz seni Hak (Kur'an) ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak*

²⁹⁷ Buhârî, Cenâiz 7, 32, 43; Ahkâm 11; Müslim, Cenâiz 14; Tirmizî, Cenâiz 13; Ebû Dâvud, Cenâiz 27; Nesâî, Cenâiz 22; Canan, a.g.e., IX, 539.

²⁹⁸ Buhârî, Cihad 13.

²⁹⁹ Taberî, Câmiu'l-Beyân, X, 189; Beyhakî, a.g.e., V, 290; Vâhidî, a.g.e., s.170; Zemahşerî, a.g.e., II, 203; Fahreddin Râzi, a.g.e., XVI, 138; İbn Esîr, Usdû'l-Ğabe, I, 284; Kurtubî, a.g.e., IX, 209; Nesefî, Medârik, II, 137; İbn Kesîr, Tefsîr, II, 374.

³⁰⁰ Buhârî, Meğazi 38; Müsned, IV, 394; Köksal, a.g.e., VI, 37.

³⁰¹ Ebû Dâvud, Cihad 128.

³⁰² Bkz. Enam, 6/48; Bakara, 2/119; Hud, 11/2; Râd, 13/7; Hac, 22/49; Furkan, 25/56; Neml, 27/91-92; Ahzab, 33/45-47; Sebe, 34/28; Fatır, 35/24; Yasin, 36/2-6; Sâd, 38/65-70; Ahkaf, 46/9; Feth, 48/8.

³⁰³ Enam, 6/48.

gönderdik.”³⁰⁴ “Şüphesiz ki ben, onun tarafından size (gönderilmiş) bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”³⁰⁵ Hz. Peygamber (s.a.v) Kur'an-ı Kerim'in pek çok âyetinde sayılan bu uyarma görevini nebevî tenkîdinde de bir metot olarak kullanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) tenkîdlerini zaman zaman ikaz ederek yapmıştır. Bu hususa dair bazı örnekler aşağıda sıralanmıştır:

Hz. Peygamber (s.a.v), kendisi bir gün mescitte itikâfta iken cemaatin yüksek sesle Kur'an okuduğunu işitir. Perdeyi aralayıp onları şöyle uyararak tenkîd eder: “Bilin ki herkes Rabbine münacatta bulunuyor; birbirinizi rahatsız etmeyin! Biriniz okurken diğerinizin okuyuşunu bastırmasın!”³⁰⁶

Hz. Peygamber (s.a.v) huzurunda amcaoğullarından önce konuşan Abdurrahman isimli bir sahabiye “Sözü, ilk önce yaşı büyük olana bırak!” buyurarak³⁰⁷ ikaz etmiştir.

Sahabeden Osman b. Ma'zun vefat edince Ensar kadınlarından Ümmü'l-A'lâ, Osman b. Maz'un'a: "Ey Ebu Sâib! Allah seni rahmetine kavuşturdu! Allah'ın sana ikramda bulunduğu ben şahadet ederim!" der. Hz. Peygamber (s.a.v): "Allah'ın ona ikramda bulunduğunu sen nereden biliyorsun?" diye sorar. Ümmü'l-A'lâ: "Bilmiyorum! Babam, anam sana feda olsun yâ Resûlullah! Allah ona ikram etmez de, kime eder?" der. Hz. Peygamber (s.a.v) Ümmü'l A'la'yı şu sözleriyle uyarır: "Ona Rabbinden ölüm gelmiş, şimdi o ölmüş bulunuyor. Vallahi, ben onun hakkında ancak hayır dilerim. Ben, Allah'ın Resûlü olduğum halde bana ne yapılacağını ben bilmem!"³⁰⁸

Bir gün "Hz. Peygamber (s.a.v) mescidde yüzükoyun yatıp uyuyan bir adamın yanından geçer. Hz. Peygamber (s.a.v) adamı ayağıyla dürterek uyarır: "Kalk, otur! Zira bu, cehennemdekilere mahsus bir yatıştır.""³⁰⁹

Bir gün Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelen Benî Âmir heyeti Hz. Peygamber'e (s.a.v) selam vererek ona “Yâ Resûlullah!³¹⁰ Sen bizim velîmizsin. Sen bizim seyyidimizsin. Sen bizim babamızsın. Sen bizim fazilette en üstünümüzsün! Sen bizim için içi et-yag dolu çanaksın! Sen şusun, sen busun!” diyerek övgüde bulunurlar.³¹¹ Resûlullah da onların bu sözleri üzerine sert bir üslûpla onları şöyle ikaz eder: “Yeter! Yeter! Siz, söylemeniz gerekeni söyleyin. Bana, 'Resûl ve Peygamber' diye hitap edin de şeytan sizi kolayca aldatmasın!”³¹² Seyyid, Allahtır! Seyyid, Allah'tır! Seyyid, Allah'tır!”³¹³

³⁰⁴ Bakara, 2/119.

³⁰⁵ Hud, 11/2.

³⁰⁶ Ebû Dâvud, Salât 315.

³⁰⁷ İbn Hişam, a.g.e., III, 370.

³⁰⁸ Buhârî, Cenâiz 4; Müsned, VI, 436; İbn Sa'd, a.g.e., III, 398.

³⁰⁹ Canan, a.g.e., XVII, 483.

³¹⁰ İbn Sa'd, a.g.e., I, 311; VII, 34.

³¹¹ Müsned, IV, 25.

³¹² Müsned, IV, 25; İbn Sa'd, a.g.e., I, 311; VII, 34; İbn Esîr, Kâmil, III, 275.

³¹³ İbn Sa'd, a.g.e., I, 34; Köksal, a.g.e., VII, 482-483; Hz. Peygamber'in ikaz yoluyla tenkîdine daha fazla örnek için bkz. Buhârî, Zekât 60, 61, 62; Cihad 188, Hacc 94, Zekât 60, 57; Fezâilu'l-Ashab 5; Tefsîr, A'raf 3; Müslim, Zekât 163, Hacc 268, 282; Zekât 161, Liân 14, Müsâkat 14; Tirmizî, Zühâd 36, Libâs 43, İlm 5; Nesâî, Zinet 47, Hudud 7; Dârimî, Fezâil'il-Kur'an 20; Müsned, II, 409; Ebû Nuaym, a.g.e., I, 237-238; Suyûtî, Hasâisü'l-Kübrâ, II, 305; Halebî, a.g.e., III, 260; Zürkânî, a.g.e., IV, 27; İmam Muhammed, Siyeru'l-Kebîr, I, 279; Vâkıdî, a.g.e., II, 671; İbn Kayyım, a.g.e., II, 151; Canan, a.g.e., XVI, 103; XVII, 206.

3.4. Takbih

Takbih, Hz. Peygamber'in (s.a.v) bazı olaylar karşısında o olaydaki çirkinliği ve durumdan memnuniyetsizliğini ifade etmede kullandığı bir yöntemdir. Kur'an'da da Yüce Allah müminleri tenkîd ederken bu yöntemi sıkça kullanmıştır. Mesela Maun suresinde Yüce Allah namazı hakkıyla eda etmeyen kullarını tenkîd ederken, *"Yazıklar olsun o namaz kılanların hâline!"*³¹⁴ buyurarak durumdan memnuniyetsizliğini ifade etmiştir.

H. Peygamber (s.a.v) de takbih yöntemini çeşitli lafızlarla kullanmıştır. Bunlar içinde *"Yazıklar olsun!"*³¹⁵, *"Canını alsın!"*³¹⁶, *"Lanet olsun!"*³¹⁷ ve *"Vah falancaya vah filancaya!"*³¹⁸ şeklindeki ifadeleri sıklıkla kullanmıştır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber (s.a.v) hoşnutsuzluğunu bazen kötü bir benzetmeyle,³¹⁹ bazen bir soruyla,³²⁰ bazen hayret dolu tekrarlarıyla,³²¹ bazen de sert bir ses tonuyla³²² muhatabına yansıtmıştır. Bunlarla ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

H. Peygamber (s.a.v) Cî'râne'de, işlenmemiş altın ve ganimetleri taksim etmektedir. Taksim edilen mal Hz. Bilal'in eteğindedir. Bir adam: "Ey Muhammed adil ol! Çünkü adalet etmiyorsun!" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) adamı şu sözlerle tenkîd eder: "Yazık sana! Eğer ben de adil olmazsam benden sonra kim daha adil olur?". Hz. Ömer, Resûlullah'ın üzüldüğünü farkederek: "Ey Allah'ın Resûlü! Bana müsaade buyurun şu münafığın kellesini uçurayım!" talebinde bulunur. Hz. Peygamber (s.a.v): "İşte bu adamın mutlaka arkadaşları -veya arkadaşçıkları- var. Bunlar Kur'an'ı okurlar ama okudukları gırtlaklarından aşağı geçmez. Bunlar, okun avı delip geçmesi gibi dinden çıkıp giderler!" buyurarak Hz. Ömer'in bu isteğini geri çevirir.³²³

H. Câbir'den (r.a) gelen bir rivâyette şöyle anlatılmaktadır: Mekke'nin fethedildiği sene Hz. Peygamber (s.a.v) Mekke'de şöyle buyurur: "Cenab-ı Allah içki, ölmüş hayvan, domuz ve putun âlim satımını yasakladı." Bunun üzerine şöyle bir soru gelir: "Ey Allah'ın Resûlü ölmüş hayvanların iç yağı hakkında ne buyurursunuz? Zîra onunla gemiler yağlanır, derilere sürülür, kandiller aydınlatılır." Resûlullah (s.a.v) cevaben: "O (nun satışı) haramdır." buyurur ve Yahudilerin daha önce buna benzer bir konuda yaptıkları yanlış hatırlayarak onları şöyle tenkîd eder: "Allah Yahudilerin canını alsın. Allah onlara ölmüş hayvanların iç yağını haram kıldığı vakit bu yağı erittiler, sonra satıp parasını yediler."³²⁴

³¹⁴ Mâûn 107/4

³¹⁵ Buhârî, Şehadât 16, Edeb 54, 95; Müslim, Zühd 65; Ebû Dâvud, Edeb 10, Edeb 88; Tirmizî, Zühd 10; İbn Hişâm, a.g.e., III, 52; Vâkıdî, a.g.e., I, 177; Taberî, Târih, II, 297; Canan, a.g.e., XVII, 571.

³¹⁶ Buhârî, Büyü' 112, Meğâzî 50; Müslim, Mûsâkât 71; Ebû Dâvud, Büyü' 66; Tirmizî, Büyü' 61; Nesâî, Büyü' 93; İbn Mâce, Ticarât 11; Canan, a.g.e., III, 26.

³¹⁷ Buhârî, Meğâzî 83; Müslim, Mesâcid 22.

³¹⁸ Taberî, Câmiu'l-Beyân, X, 1 89; Beyhakî, a.g.e., V, s. 290; Vâhidî, a.g.e., s. 171; Zemahşerî, a.g.e., II, s. 203; Fahreddin Razî, a.g.e., XVI, s. 138; İbn Esîr, Usdül-Gâbe, I, s. 284; Kurtubî, a.g.e., VIII, s. 209; Neseî, a.g.e., II, s. 137; İbn Kesîr, a.g.e., II, s. 374; Ebussuud, Tefsîr, IV, s. 85.

³¹⁹ Müslim, Mesâcid 195; Tirmizî, Salât 120; Ebû Dâvud, Sünnet 17, Edeb 65, Salât 5; Nesâî, Mevâkîf 9; İbn Mâce, Edeb 44; Muvatta' İsti'zan 35, Kasru's-Salât 72, Kur'an 46; İbn Sa'd, a.g.e., II, s. 225; Köksal, a.g.e., VIII, s. 249; Canan, a.g.e., XVII, s. 206,483; VIII, s. 313-314, 442.

³²⁰ Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fezâil 65; Tirmizî, Birr 12; Ebû Dâvud, Edeb 156; Canan, a.g.e., VII, s. 261.

³²¹ Buhârî, Meğâzî 58, Ahkâm 35; Ebû Dâvud, Sünnet 19; Nesâî, Âdabı'l-Kudât 16.

³²² Müslim, Li'ân 16; Ebû Dâvud, Diyât 12, Edeb 42; Muvatta', Akdiye 17; Canan, a.g.e., X, s. 341.

³²³ Canan, a.g.e., XVI, s. 528.

³²⁴ Buhârî, Büyü' 112, Meğâzî 50; Müslim, Mûsâkât 71; Tirmizî, Büyü' 61; Ebû Dâvud, Büyü' 66; Nesâî, Büyü' 93; İbn Mâce, Ticarât 11; Canan, a.g.e., III, s. 26.

Medineli Müslümanlardan Salebe b. Hâtıb, Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelir ve: "Yâ Resûlullah! Bana mal vermesi için Allah'a dua et!" diyerek istekte bulunur. Hz. Peygamber (s.a.v): "Ey Salebe! Hakkını ödeyeceğin az, hakkını ödemeye güç yetiremeyeceğin çoktan hayırlıdır!" diye nasihat ederek onun bu isteğini geri çevirir. Ancak Salebe dönüp gittikten sonra geri gelir ve "Yâ Resûlullah! Bana mal vermesi için Allah'a dua et!" diyerek isteğini tekrarlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) ona yine nasihatle bulunarak isteğini ikinci kez geri çevirir. Salebe: "Yâ Resûlullah! Sen, bana mal vermesi için Allah'a dua et! Seni hak ile peygamber gönderen Allah'a andolsun ki sen bana dua edecek olursan Allah da bana mal verecek olursa her hak sahibine hakkını vereceğim!" diyerek isteğinde ısrar eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "Ey Allah'ım! Salebe'ye mal ver!" diyerek dua eder. Salebe bir koyun edinir. Koyun bereketlenir. Küçük böceklerin, kurtların üreyip çoğaldıkları gibi çoğaldığı zaman Medine ona dar gelir. Medine'den uzaklaşmak zorunda kalır. Öğle ve ikinci namazlarını cemaatle kılıp diğerlerini terketmeye başlar. Koyunlar daha da arttıkları zaman Cuma namazları dışında bütün namazları bırakır. Zamanla Salebe Cuma namazını da bırakır. Hz. Peygamber (s.a.v) ashabına: "Salebe ne yapıyor?" diye sorar. Ashap: "Salebe bir koyun edinmişti. Koyun üreyip çoğalınca Medine ona dar geldi. O da Medine'den uzaklaşmak, Medine vadilerinden birine gidip konmak zorunda kaldı." diyerek Salebe'nin durumunu haber verirler. Hz. Peygamber (s.a.v), Salebe'nin içinde bulunduğu durumdan kaynaklanan memnuniyetsizliğini, "Vâh Salebe'ye! Vâh Salebe'ye! Vâh Salebe'ye!" buyurarak dile getirir. Sadaka ve zekât âyeti inince Hz. Peygamber (s.a.v): "Salebe'ye uğrayınız! Ondan zekât ve sadakalarını alınız!" buyurur. Tahsildarlar giderler, Salebe'ye varırlar. Ona Hz. Peygamber'in (s.a.v) yazısını okuyup kendisinden mallarının sadaka ve zekâtını isterler. Ancak Salebe zekât vermek istemez. Zekât memurları Resûlullah'ın (a.s) yanına vardıklarında Hz. Peygamber (s.a.v), daha onlar konuşmadan Salebe'nin bu davranışının kötülüğünü ve Salebe'nin ahiretteki durumunun vehametini yine aynı sözlerle dile getirir: "Vâh Salebe'ye! Vâh Salebe'ye! Vâh Salebe'ye!"³²⁵

Hz. Peygamber'in (s.a.v) hastalığı şiddetlenince kendisine cemaate namazı kimin kıldıracağı soruldu. "Ebu Bekr'e söyleyin, halka namazı o kıldırın!" buyururlar. Hz. Âişe (r.anha): "Ebu Bekir yufka yürekli bir kimsedir, senin yerinde namaza duracak olsa dayanamayıp ağlar ve ağlamaktan halka kıraati duyuramaz, namaz kıldırma işini Ömer'e emretseniz!" der. Hz. Peygamber (s.a.v) yine: "Ebu Bekir'e söyleyin, namazı kıldırın!" buyururlar. Hz. Âişe önceki sözünü tekrar eder. Hz. Peygamber (s.a.v): "Ona (Ebu Bekr'e) emredin, namazı kıldırın!" der ve: "Siz (kadınlar) kendi kafanıza göre düzende Hz. Yusuf'un hanımları gibisiniz!" diye söylenir."³²⁶

Hz. Peygamber (s.a.v) bir gün, Hasan İbnu Ali'yi (r.a) öpmüştür. Bu sırada yanında bulunan Akra' b. Hâbis adındaki bir sahabe, sanki bunu tuhaf karşılar gibi: "Benim on tane çocuğum var. Fakat onlardan hiçbirini öpmedim." diyerek Resûlullah'ı yadırgar. Hz. Peygamber (s.a.v) de ona bakıp: "Merhamet etmeyene merhamet edilmez." buyurur³²⁷ ve şunu da ilave ederek onu tenkîd eder: "Allah sizin kalbinizden merhameti çıkardı ise ben ne yapabilirim?"³²⁸

³²⁵ Taberî, a.g.e., X, s. 1 89; Beyhakî, a.g.e., V, s. 290; Vâhidî, a.g.e., s. 171; Zemahşerî, a.g.e., II, s. 203; Fahreddin Razî, a.g.e., XVI, s. 138; İbn Esîr, a.g.e., I, s. 284; Kurtubî, a.g.e., VIII, s. 209; Nesefî, a.g.e., II, s. 137; İbn Kesîr, a.g.e., II, s. 374; Ebussuud, a.g.e., IV, s. 85.

³²⁶ Buhârî, Ezân 46.

³²⁷ Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fezâil 65; Tirmizî, Birr 12; Ebû Dâvud, Edeb 156.

³²⁸ Canan, a.g.e., VII, s. 261.

Ebu Zabyân'dan gelen bir rivâyette Üsâme İbnu Zeyd (r.a) başından geçen bir hadiseyi şöyle anlatır : "Resûlullah (s.a.v) Üsâme İbnu Zeyd'i ve bir Ensârî'yi Huruka'ya gönderir. Haruka'ya sabah baskını yapıp düşmanları hezimete uğratırlar. Üsâme ve Ensârî, Hurukalı bir adama rastlarlar. Adamla vuruşup adama galebe çalınca adam: "Lâ ilâhe illallah "der. Adam bunu söyler söylemez Ensârî savaşmayı bırakır ancak Üsâme devam eder ve mızrağını saplayıp adamı öldürür. Medine'ye geldikleri zaman Üsâme'nin yaptığı Resûlullah'ın kulağına ulaşır. Hz. Peygamber (s.a.v) Üsâme'yi çağırır ve: "Ey Üsâme! Sen, 'Lâ ilâhe illallah' dedikten sonra adam mı öldürdün?" diye sorarak hem şaşkınlığını hem kızgınlığını dile getirir. Üsâme: "O bunu, canını kurtarmak için söyledi!" diye kendini savunsa da Resûlullah (a.s)'ın tenkîdinden kurtulamaz: "Sen onu 'Lâ ilâhe illallah' dedikten sonra öldürdün mü?" Resûlullah bu cümleyi o kadar çok peşpeşe tekrar eder ki Üsâme içinden şöyle geçirir: "Keşke bugünden daha önce müslüman olmasaydım (müslüman olarak böyle bir cinâyeti işlememiş olurum)." ³²⁹

Bir gün Hz. Âişe (r.anha) Hz. Peygamber'e (s.a.v): "Ey Allah'ın Resûlü, sana Safiyye'deki şu şu hal yeter!" diyerek Hz. Safiyye'nin arkasından konuşur. Hz. Peygamber (s.a.v) bundan memnun kalmayarak : "Öyle bir kelime sarfettin ki eğer o denize karıştırılsaydı denizin suyuna galebe çalıp ifsad edecekti" buyururlar. Yine Hz. Âişe'nin rivâyetine göre Hz. Âişe bir gün Resûlullah (a.s)'a bir insanın tahkir maksadıyla taklidini yapar. Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Âişe'nin bu davranışındaki hoşnutsuzluğunu şu sözlerle dile getirir: "Ben bir başkasını kusuru sebebiyle söz ve fiille taklit etmem. Hatta buna karşılık bana şu şu kadar pek çok dünyalık verilse bile!" ³³⁰

3.5. Zemmetme

Zemmetme bir şeyi kötülemek, kınamak demektir. Zemmetmeyle takbih anlam olarak birbirine yakın olsalar da ikisi arasında şöyle küçük bir fark vardır: Takbihdeki memnuniyetsizlik açık şekilde de üstü kapalı şekilde de ifade edilebilir. Daha önce de geçtiği gibi bazen bir ses tonu bile memnuniyetsizlik belirtisidir. Ancak zemmetmede kötüleme ifadesi açık bir şekilde yer alır. Kuran'da da zemmetmeyle ilgili kullanımlara rastlanır. Örneğin Yüce Allah cehennem azabının kötülüğünden bahsederken *orayı* "Ne kötü bir içecektir o! Ve yerleşilecek ne fena bir yerdir orası!" buyurarak zemmeder. ³³¹ Yine Hucurat suresinde fasıklığı, "İmandan sonra fasıklık ne kötü bir isimdir." buyurarak zemmeder. ³³²

Hz. Peygamber (s.a.v), şahıs veya şahısları yapmış oldukları bazı yanlış davranışlardan dolayı tenkîd ederken bunu zemmederek yapmıştır. Nebvî tenkîdde zemme dair bazı örnekler şunlardır:

Hz. Peygamber (s.a.v) Mekke'nin fethi için yola çıktığında oruçludur. Arc denen mevkîe geldiği zaman çok susamıştır. Susuzluğunu gidermek için başına su döker, yüzünü yıkar. ³³³ Müslümanlar, yaya ve binitli olarak Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte Kurâu'l-Gamîm'e varırlar ve Hz. Peygamber'e (s.a.v) : "Yâ Resûlullah! Oruçluluk halka

³²⁹ Buhârî, Diyât 2; Müslim, İman 158; Ebû Dâvud, Cihâd 104.

³³⁰ Tirmizî, Saatu'l-Kıyame 52, Ebû Dâvud, Edeb 40.

³³¹ Kehf, 18/29.

³³² Hucurat, 49/11.

³³³ Vâkîdî, a.g.e., II, s. 801, 802.

çok ağır gelmeye başladı. Halk, senin ne yapacağına bakıyor!" derler.³³⁴ Hz. Peygamber (s.a.v) Usfan ile Emeç arasındaki Kudeyd mevkiine gelince³³⁵ ikindi namazından sonra hayvan üzerinde iken bir tas su getirtir. Tası herkesin göreceği şekilde kaldırıp onu içer, orucunu açar.³³⁶ Müslümanların da oruçlarını açmalarını emreder.³³⁷ Müslümanlardan bazısının orucunu açtığı, bazısının ise oruçlarını açmayıp tutmaya devam ettikleri haber verilince Hz. Peygamber (s.a.v): "Onlar âsilerdir! Onlar âsilerdir!"³³⁸ buyurarak yapılan yanlışı onların şahsında tenkîd eder. Bunun üzerine hepsi Merru'z-Zahran'da oruçlarını açarlar.³³⁹

Hz. Peygamber (s.a.v) Uhud savaşına giderken Mirba İbn Kayzi'nin duvarını atlayıp geçmek zorunda kalır. Bunu fırsat bilen İbn Kayzi: "Ey Muhammed, eğer sen gerçek bir peygamber olsaydın benim duvarımı atlamak sana helal olmayacaktı." der ve eline bir avuç toprak alarak ilave eder: "Vallahi, eğer bu toprakla başkasını rahatsız etmeyeceğimi bilseydim bunu sana atardım" der. Kalabalık, öldürmek üzere herifin üzerine yürürse de Hz. Peygamber (s.a.v) buna müsaade etmez ve: "Bırakın o körü, kalbi kör, anlayışı kör herifi!" buyurarak adamı zemmeder.³⁴⁰

Resûlullah (s.a.v) Hâtıb b. Ebi Beltea'yı hicretin yedinci yılında İskenderiye hükümdarı Mukavkıs'a gönderir.³⁴¹ Mukavkıs Resullah'ın elçisini çok güzel bir şekilde ağırlayıp Resûlullah'ın mektubuna da nezaketen bir cevap mektubu yazar. Resûlullah'ın Allah'ın peygamberi olduğuna da ikna olur ancak Müslüman olmaz.³⁴² Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) Mukavkıs hakkında "Yaramaz adam!" buyurarak onu zemmeder. Ardından sanki zemmetme sebebini açıklar gibi ilave eder: "Çünkü o saltanatına kıyamadı! Esirgediği saltanatı ise kendisinde kalmayacaktır."³⁴³

Meşhur sahabi Ebu Zer (r.a), bir gün bir köleyi annesini mevzu bahis ederek aşağılar. Hz. Peygamber (s.a.v) bunu işitince dayanamaz ve ona: "Ey Ebu Zer! Sen falancaya annesini zikrederek hakaret ediyorsun ha! Öyleyse sen, kendisinde halâ cahiliye bulunan bir kimsesin!" buyurarak Ebu Zer'i kınar.³⁴⁴

Hudeybiye Antlaşması yapıldığında Müslümanlar arasında bulunan bir adam: "Beytullah'ı tavaftan alıkonulmuşuz! Kurbanlıklarımızın Harem'de kurban edilmelerine de engel olunmuş! Müslüman olarak bize gelip sığınan iki kişiyi de Resûlullah onlara (müşriklere) geri çevirmiş! Bu nasıl, ne biçim fetihtir!" diyerek söylenir. Onun bu sözleri Hz. Peygamber'e (s.a.v) haber verilince Hz. Peygamber (s.a.v): "Bu, ne kötü sözdür!" buyurarak bunu söyleyen kınar ve: "Evet! O (Hudeybiye Antlaşması) en büyük fetihtir! Müşrikler sizin kendi beldelerine gidip gelmenize ve işinizi görmenize razı olmuş, gidip gelirken de emniyet ve selamet içinde bulunmanızı istemiştir. Onlar, şimdiye kadar istemedikleri, hoşlanmadıkları şeyi, İslamiyeti de böylece sizlerde görececek, öğreneceklerdir. Allah sizi onlara muzaffer kılacak, gittiğiniz yerden sağ sâlim, kazançlı olarak döndürecektir. Bu ise fetihlerin en büyüğüdür! Sizler, Uhud Savaşı

³³⁴ Beyhakî, a.g.e., V, s. 25; İbn Kesîr, a.g.e., IV, s. 286.

³³⁵ Buhârî, Meğazi 48; İbn Hişam, a.g.e., IV, s. 42; Vâkıdî, a.g.e., II, s. 802.

³³⁶ Buhârî, Meğazi 48; Müslim, Sıyam 90; Ebû Dâvud, Zekât 43; İbn Hişam, a.g.e., IV, s. 42; Vâkıdî, Meğâzî, II, s. 802.

³³⁷ İbn Sa'd, a.g.e., II, s. 139; İbn Hazm, Cevâmiu's-Sîre, s. 227

³³⁸ Müslim, Sıyam 90; Vâkıdî, a.g.e., II, s. 802; Beyhakî, a.g.e., V, s. 25; İbn Hazm, a.g.e., s. 227, İbn Kesîr, a.g.e., IV, s. 286, 287.

³³⁹ Buhârî, Meğazi 48; Tirmizî, Cihad 13,14; Müsned, III, s. 29; Köksal, a.g.e., VI, s. 348-349.

³⁴⁰ İbn Hişam, a.g.e., XII, 367.

³⁴¹ İbn Hişam, a.g.e., IV, s. 254; İbn Sa'd, a.g.e., I, s. 258, 260.

³⁴² Köksal, a.g.e., III-IV, s. 74-83.

³⁴³ İbn Sa'd, a.g.e., I, s. 260, 261; İbn Seyyid, a.g.e., II, s. 266; Diyarbekrî, a.g.e., II, s. 38; Halebî, a.g.e., III, s. 299; Zürcânî, a.g.e., III, s. 350; Köksal, a.g.e., V, s. 424-425.

³⁴⁴ Buhârî, İmân 22; Müslim, Eymân 38.

günü, savaş meydanından boyuna uzaklaştığınızı ve hiç kimseye dönüp bakmadığınızı ve o zaman benim de sizi arkanızdan çağırıp durduğumu unuttunuz mu? Ahzab (Hendek) Savaşı günü de onların (müşriklerin) hem üstünüzden hem alt tarafınızdan size geldiklerini, o zaman gözlerin döndüğünü, yüreklerin gırtlaklara dayandığını ve sizlerin Allah'a karşı türlü zanlarda bulunmuş olduğunuzu unuttunuz mu?"³⁴⁵ Sizler filan gün şöyle şöyle, filan gün şöyle şöyle yaptığınızı unuttunuz mu?" buyurarak onlara geçmişteki işlerini birer birer hatırlatıp tenkîd eder.³⁴⁶

3.6. Tahzir

Tahzir "sakındırma" demektir. Bu yöntem Yüce Allah'ın Kur'an'da kullandığı bir yöntemdir. Yani o olumsuz davranıştan sakındırarak eleştirmeyi tercih etmiştir. Mesela; *"Faiz yiyenler, ancak şeytan tarafından çarpılmış gibi bir hale geliverirler. Bu da onların, alış-veriş de faiz almaya benzer, onun eşidi demelerindendir. Allah, alış-verişi helal etti, faizi haram. Rabbinden kendisine öğüt verilen, faizden vazgeçerse eskiden aldıkları ona aittir, işi de Allah'a ait. Fakat bundan sonra gene tutup faiz alanlar, ateş ehlidir, orâda da ebedî kalırlar."*³⁴⁷ âyetinde Yüce Allah, bir taraftan faiz yiyenleri tenkîd ederken diğer taraftan da faiz yiyenlerin durumundan bahsederek onları sakındırmak istemiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) de bazı olumsuz olay ve durumlar karşısındaki tutumu tahzir yoluyla tenkîd olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v) tahzirlerini birbirinden farklı ifadelerle yapmıştır.³⁴⁸

Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v) Ümmü's-Saib'in (r.anha) yanına girer ve kadına: "Niye titriyorsun, neyin var?" diye sorar. Kadın: "Humma (sıtma)! Allah belasını versin!" der. Hz. Peygamber (s.a.v) de: "Sakin hummaya sövme! Çünkü o, insanların hatalarını temizlemektedir, tıpkı körüğün demirdeki pislikleri temizlediği gibi!" buyurarak onu sıtma hastalığına sövmekten sakındırır."³⁴⁹

Hz. Peygamber (s.a.v), bir gün Muaz b.Cebel'e şöyle buyurur: "Ey Muaz! Hiç şüphesiz, sen bu yılmdan sonra benimle buluşamayacak, belki de şu mescidime ve kabrime uğrayacaksın!" Muaz b. Cebel, Hz. Peygamber'den (s.a.v) ayrı düşeceğine son derece üzümlere feryad ile ağlamaya başlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "Ey Muaz! Ağlama! Feryad ile ağlamak şeytandandır."³⁵⁰ buyurarak hem onun feryad ederek ağlamasını eleştirir hem de onu bu tarz bir ağlamadan sakındırır.

Yukarıdaki örneğe benzer bir olay da Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatına yakın bir zamanda yaşanır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hastalığı bir ara büsbütün şiddetlenince zevcesi Hz. Ümmü Seleme feryad eder. Hz. Peygamber (s.a.v): "Sus! Kâfirden başkası

³⁴⁵ Vâkıdî, a.g.e., II, s. 609; İbn Seyyid, a.g.e., II, s. 123; Beyhakî, a.g.e., IV, s. 165; Halebî, a.g.e., II, s. 715; Zürcânî, a.g.e., II, s. 211.

³⁴⁶ Vâkıdî, a.g.e., II, s. 609.

³⁴⁷ Bakara, 2/275.

³⁴⁸ Buhârî, İlm 2, Rikak 35, Mesâcid 70, Şehâdât 16, Edeb 54, 95; Diyât 2, Fiten 10; Müslim, Libas 27, Cihad 83, Itk 5, Fiten 14, Zühd 65; Tirmizî, Kıyamet 36, Edeb 21, Büyû' 33, Vesâya 7, İman 8, Libâs 43; Ebû Dâvud, Tatavvu' 26, Hâtem 8, Edeb 26, Büyû' 37, Fiten 5, Itk 2, Libas 37, Hâtem 4, Cihâd 125, Edeb 10, Zekât 39, Libas 20; Nesâî, Tahrim 29, Zekât 59, 61; Büyû' 67, 73; Itk 10, Mekâtib 2, 3, 4, 5; Hibe 7, Şurût 3, 10, 13, 17; Talâk 16, Kefârâtü'l-İman 8; Ferâiz 19, 20, 22, 23; Cuma 26, Zinet 39, 47, 96; İbn Mâce, Itk 3; Muvatta', Itk 17; İmam Muhammed, a.g.e., I, s. 63, 64; Vâkıdî, a.g.e., II, s. 648, 649; Hâkim, a.g.e., I, s. 389-390; Dârekutnî, Sünen, II, s. 105-106; Münzirî, a.g.e., I, s. 556; Canan, a.g.e., III, s. 73; X, s. 233,122; XVII, s. 483,484.

³⁴⁹ Canan, a.g.e., XIII, s. 288.

³⁵⁰ Müsned, V, s. 235; Zehebî, a.g.e., I, s. 321.

feryad etmez!" buyurarak³⁵¹ hem onun bu davranışını kâfirlerin davranışına benzeterek onu bu davranıştan sakındırır hem de aynı yolla tenkîd eder.

Bir gün Hz. Peygamber'in (s.a.v) zevcelerinin hânelerine bir grub erkek gelerek Hz. Peygamber'in (s.a.v) evdeki ibadetinden sorarlar. Kendilerine sordukları husus açıklanınca sanki bunu az bularak, "Hz. Peygamber (s.a.v) kim, biz kimiz? Allah O'nun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetmiştir. Bu sebeple ona az ibadet de yeter" derler. İçlerinden biri: "Ben artık hayatım boyunca her gece namaz kılacağım" der. İkincisi: "Ben de hayatım boyunca hep oruç tutacağım, hiç bir gün terk etmeyeceğim" der. Üçüncüsü de: "Kadınları ebediyen terkedip onlara hiç temas etmeyeceğim" der. Sonradan durumdan haberdar olan Hz. Peygamber (s.a.v) onları bularak: "Sizler böyle böyle söylemişsiniz. Halbuki Allah'a yemin olsun Allah'tan en çok korkanınız ve yasaklarından en ziyade kaçınanınız benim. Fakat buna rağmen bazan oruç tutar, bazan yerim; namaz kılarım, uyurum da; kadınlarla beraber de olurum. Benim sünnetim budur, kim sünnetimi beğenmezse benden değildir." buyurarak onların düşüncelerinin yanlış olduğunu ifade eder ve bu düşüncelerini gerçekleştirmekten de sakındırır.³⁵²

Yine benzer bir ifadeyle Hz. Peygamber'in (s.a.v) yaptığı bir başka tahzir şu şekilde gerçekleşmiştir: Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v), bir ekin yığınının yanına uğrayıp elini onun içine daldırır. Parmaklarına ıslaklık dokununca: "Ey ekin sahibi! Nedir bu?" diye sorar. Ekin sahibi: "Yâ Resûlullah! Ona yağmur değmişti!" der. Hz. Peygamber (s.a.v): "O ıslak kısmı insanların görmeleri için ne diye ekinin üstüne çıkarmadın? Bizi aldatan kimse bizden değildir!" buyurur.³⁵³ Böylece, hem adamın davranışını eleştirir hem de onu bu davranışından sakındırır.

Ubade İbnu's-Samit adındaki bir sahabi (r.a) ehl-i suffadan bir kısım insanlara yazı ve Kur'an'ı öğretmektedir. Onlardan bir adam Ubade İbnu's-Samit'e bir yay hediye eder. O da: "Bu yay benim için büyük bir mal değil, onunla Allah yolunda atış yaparım, gidip Resûlullah (a.s)'a bu yayı kabul edip etmeme hususunda soracağım." der ve gidip sorar: "Ey Allah'ın Resûlü! Kendilerine yazı ve Kur'an öğrettiğim kimselerden biri bana bir yay hediye etti. Bu benim için bir mal da değil. Ben onunla Allah yolunda atış yaparım! Onu kabul edip etmeme konusunda kararsız kaldım." der. Hz. Peygamber (s.a.v): "Eğer ateşten bir takı takınmayı seversen kabul et!" diye cevap verir."³⁵⁴ Böylece onu yayı kabul etmekten sakındırır.

3.7. Tavrı Koyma

Hz. Peygamber (s.a.v) hoşlanmadığı bazı durumlar karşısındaki tepkisini tavrı koyarak göstermiştir. Onun tavrı koyması bir nevi hoşlanmadığı bir durumu davranışlarıyla tenkîd etmesi demektir. Aslında Hz. Peygamber bu yöntemi Yüce Allah'tan aldığı ilahî bir emirle öğrenmiştir. Zira Nisâ suresi 140. ve Enam suresi 68. âyetler bunun en güzel örneğidir. Müşrikler, meclislerinde Kur'an'dan bahseder ve onunla alay ederlerdi. Bunun üzerine Allah Tealâ, *"Allah'ın âyetlerini inkâr ettiklerini ve onlarla eğlendiklerini duyarsanız başka bir bahisten söz açmıca dek onlarla oturmayın, yoksa siz de onlara benzersiniz."*³⁵⁵ âyetini indirir. Hz. Peygamber (s.a.v) Medine-i Münevvere'ye hicret ettikten sonra bu sefer Yahudiler aynı şeyi yapmaya

³⁵¹ İbn Sa'd, a.g.e., II, s. 10.

³⁵² Buhârî, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5; Nesâî, Nikâh 4; Canan, a.g.e., II, s. 345.

³⁵³ Müslim, İman 164; Tirmizî, Büyû' 73, 74.

³⁵⁴ Ebû Dâvud, Büyû' 37.

³⁵⁵ Nisâ, 4/140.

başlarlar. Bu kez de Yüce Allah, “Âyetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman onlar, Kur'an'dan baka bir sözle meşgul oluncaya kadar kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana bunu unutturursa o halde hatırladıktan sonra artık o zâlimler topluluğu ile birlikte oturma.”³⁵⁶ âyet-i kerimesini indirir.³⁵⁷ Görüldüğü gibi Yüce Allah âyetlerinin alay konusu olması durumunda Hz. Peygamberden “onlardan yüz çevirmesini” istemiştir. Böylece Yüce Allah nebisine âyetleriyle alay edildiğinde koyacağı tavrı vahiy yoluyla öğretir. Aynı yöntemi farklı durumlar karşısında da uygulayan Hz. Peygamber tavrı koyarak bir taraftan muhatabını tenkîd ederken diğer taraftan da yapılan hatanın muhatabı tarafından farkedilmesini sağlar.

Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v) zevcelerinden Zeyneb ve Benî Esed'den bir kadın (r.anhüma) kızıl toprakla Hz. Peygamber'in (s.a.v) elbiselerini boyamaktadırlar. Onlar bu işle meşgulken Hz. Peygamber (s.a.v) çıkagelir. Ancak kızıl toprağı görünce geri döner. Zeynep bu hâli görünce Hz. Peygamber'in (s.a.v) bunu mekruh addettiğini anlar ve derhal elbiselerini yıkar ve bütün kırmızılığı örter. Hz. Peygamber (s.a.v) aniden geri dönüp gelir. Boyadan hiçbir şey görmeyince içeri girer.³⁵⁸ Örnekte de görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.v) bazen hoşlanmadığı durumlar karşısındaki tepkisini direkt olarak davranış yoluyla göstermiştir.

Adamın biri yumurta büyüklüğünde bir altın getirip: "Ey Allah'ın Resûlü, şunu bir madende ele geçirdim. Bunu alın, tasadduk ediyorum. Bundan başka birşeyim de yok!" der. Hz. Peygamber (s.a.v) adamın hiçbir şeyi olmadığı halde herşeyini olduğu gibi tasadduk etmesinden kaynaklanan memnuniyetsizliğini ondan yüzünü çevirirerek gösterir. Sonra adam Hz. Peygamber'in (s.a.v) sağ tarafından yaklaşıp aynı şeyleri söyler. Hz. Peygamber (s.a.v) yine adamdan yüzünü çevirir. Adam bu sefer sol tarafından yaklaşır, aynı şeyleri söyler. Hz. Peygamber (s.a.v) yine adamdan yüzünü çevirir, sonra adam arka cihetinden yine yaklaşıp önceki sözlerini aynen tekrar eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) onu alır ve adama öyle bir atar ki adama değse canını yakacaktır.³⁵⁹

Hz. Peygamber'e (s.a.v) namazını kıldırırvermesi için bir adamın cenazesi getirilir. Hz. Peygamber (s.a.v): "Onun üzerinde borç var, arkadaşınızın namazını siz kılın!" buyurarak namazı kıldırarak istemez. Orada bulunan sahabilerden biri: "Borç benim üzerime olsun, ey Allah'ın Resûlü" der. Böylece, Hz. Peygamber (s.a.v) adamın namazını kıldırır.³⁶⁰

Cabir İbnu Semüre'den (r.a) gelen bir başka rivâyette de Hz. Peygamber'e (s.a.v) intihar eden bir kimse haber verilir. Hz. Peygamber (s.a.v) "Ben üzerine namaz kılmıyorum!" buyurarak tavrını koyar.³⁶¹

Zeyd b. Halid'den (r.a) gelen benzer bir rivâyette de yine Hz. Peygamber'in (s.a.v) aynı tavrı görülür. Hayber Savaşı sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.v) ashabından biri öldürülür. Durum Hz. Peygamber'e (s.a.v) haber verilir. Hz. Peygamber (s.a.v) : "Arkadaşınız üzerine namaz kılın!" buyurur. Hz. Peygamber'in (s.a.v) sözü üzerine halkın çehresi değişmiş, bir soğukluk çökmüştür. Hz. Peygamber (s.a.v) açıklar: "Arkadaşınız cihad sırasında ganimetten çalmıştı!"

Hz. Peygamber (s.a.v) bir ganimet ele geçirilince Hz. Bilâl'e (r.a) emreder, o da halka yüksek sesle duyurur, askerler de ganimet olarak ne ele geçirmişse getirip teslim

³⁵⁶ En'am, 6/68.

³⁵⁷ Fahreddin Râzî, a.g.e., XI, s. 81.

³⁵⁸ Ebû Dâvud, Libas 20.

³⁵⁹ Ebû Dâvud, Zekâ 39; Canan, a.g.e, X, 46-47.

³⁶⁰ Tirmizî, Cenâiz 69; Nesâî, Cenâiz 67.

³⁶¹ Ebû Dâvud, Cenâiz 51.

ederdi. Hz. Peygamber de (s.a.v) önce beşte birini (humus) alır, geri kalanını da taksim ederdi. Bir gün, Bilâl'in çağırmasından sonra bir adam kıldan yapılmış bir yular getirir ve: "Ey Allah'ın Resûlü, ganimet olarak biz de bunu ele geçirmiştik!" der. "Sen, üç kere bağırдың vakit Bilâl'i işitmedin mi? O zaman niye getirmedi?" Adam, Hz. Peygamber'e (s.a.v) gecikmenin sebebiyle ilgili olarak kabul görmeyen özürler beyan eder. Ancak neticede şu cevabı alır: "Hayır! Bunu senden kabul etmiyorum. Kıyamet günü sen bununla birlikte geleceksin."³⁶²

Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına Fâtıma Bintu Hübeyre adında bir kadın, elinde altından iri yüzükler olduğu halde gelir. Hz. Peygamber (s.a.v), kadının ellerine vurmaya başlar. Fâtıma da hemen oradan uzaklaşıp Hz. Peygamber'in (s.a.v) kızı Fâtımatu'z-Zehrâ'nın (r.anha) yanına gider. Ona Hz. Peygamber'in (s.a.v) kendisine olan davranışını anlatır. Bunun üzerine Hz. Fâtıma (r.anha) boynundaki altın zinciri çıkarıp: "Bunu bana Hasan'ın babası Hz. Ali (r.anhüma) hediye etti." der. Zincir daha elinde iken tam o esnada Hz. Peygamber (s.a.v) yanlarına girer ve "Ey Fâtıma! Halkın: 'Resûlullah'ın kızının elinde ateşten bir zincir var!' demesi seni memnun eder mi?" diye sorar ve oturmadan geri dönüp gider. Bunun üzerine Fâtıma (r.anha) zinciri çarşıya gönderip sattırır, parasıyla bir köle satın alır ve onu âzad eder. Bu olanlar Hz. Peygamber'e (s.a.v) anlatılınca: "Fâtıma'yı ateşten kurtaran Allah'a hamdolsun!" buyurarak memnuniyeini ifade eder.³⁶³ Buna benzer bir rivâyette de Hz. Peygamber (s.a.v) yine aynı tavrı gösterir. Hz. Peygamber (s.a.v) bir gün Hz. Fâtıma'nın kapısına geldiği zaman Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in üzerlerine gümüşten birer bilezik dikildiğini görür görmez içeri girmeden geri döner.³⁶⁴ Hz. Peygamber'in bu tavrı altın ziynet takmanın haram olduğunu göstermez. Onun bu tavrı ziynet eşyasının altın olmasının kerahatini ifade etmek içindir.

Huzeyfe (r.a) anlatıyor: "Biz Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanında yemeğe oturunca Hz. Peygamber (s.a.v) yemeye başlamadıkça kesinlikle elimizi yemeğe vurmazdık. Bir seferinde yine onunla yemeğe oturmuştuk. Derken bir cariye (küçük kız çocuğu) geldi, sanki arkasından bir iteni var gibi hemen elini yemeğe soktu. Hz. Peygamber (s.a.v) elinden tuttu. Arkadan bir bedevî geldi, sanki onun da arkasından iten biri vardı, alalacele o da elini yemeğe soktu. Hz. Peygamber (s.a.v) onun da elinden tuttu. Ve şunu söyledi: 'Şeytan, üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyen yemeği kendine helal addeder. Zira şeytan yemeğimizi kendine helal kılmak için önce bu cariyeyi gönderdi. Ben de elinden tuttum. Bunun üzerine şu bedeviyi gönderip onunla yemeği kendine helal kılmak istedi, ben onun da elinden tuttum. Nefsim elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun şeytanın eli o ikisinin eliyle birlikte avucumdadır.' Resûlullah (a.s), bunları söyledikten sonra besmele çekip yemeye başladı."³⁶⁵

Örneklerden de anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber hoşlanmadığı bazı durumlar karşısındaki tepkisini tavrı koyarak göstermiştir.³⁶⁶

³⁶² Ebû Dâvud, Cihâd 144.

³⁶³ Nesâî, Zînet 39.

³⁶⁴ Müsned, V, 275; Ebû Dâvud, Eşribe 5.

³⁶⁵ Müslim, Eşribe 102; Ebû Dâvud, Et'ime 16.

³⁶⁶ Tavrı koymayla ilgili farklı rivayet örnekleri için ayrıca bkz. Buhârî, Hums 1, Enbiya 8, Hacc 54, Meğâzî, 48, 83; İsti'zân 17, İlm 39, Cihad 81, 172, 176; Cizye 4,6; İtisam 26, İydeyn 2, 3, 25; Menâkıb 15, Menâkıbu'l-Ensâr 46, Nikâh 82, 114; Salât 42, Diyat 18; Müslim, Âdâb 38, İydeyn 19, Kasame 19, Libâs 52, Vasiyye 22; Tirmizî, İsti'zân 18, 28; Diyat 20; Ebû Dâvud, Büyû' 2, Edeb 139, Libas 28, Edeb 151, Eşribe 12; Nesâî, İydeyn 35-36, Kasâme 17, Eşribe 25; İbn Mâce, Sâdat 9; Canan, a.g.e., VIII, 145; X, 167,183; XVII, 290-291.

3.8. Reddetme

Bir sözü yahut bir davranışı onaylamayıp reddetmek aynı zamanda o fiili tenkîd etmek demektir. Mesela Yüce Allah Kevser suresinde Hz. Peygambere “ebter” diyenleri reddederek onları tenkîd etmiştir.³⁶⁷ Hz. Peygamber de (s.a.v) kimi zaman tenkîdlerini aynı yöntemle yapmıştır. Aşağıda bununla ilgili bazı örnekler verilecektir:

Kureyşîlerin Mahzumoğullarına mensup bir kadın, nasılsa bir hırsızlık yapar. Kadının aile halkı, elinin kesileceğinden korkarak Üsâme b. Zeyd'e başvurup kendisinin Hz. Peygamber (s.a.v) katında şefaathçi olmasını isterler. Üsâme durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v) arz edip kadının bağışlanmasını isteyince Hz. Peygamber'in (s.a.v) rengi değişir ve: "Sen kötülükleri önlemek üzere Allah'ın koymuş olduğu cezalardan bir cezanın affı hakkında mı benimle konuşuyorsun?" buyurarak onun bu isteğini reddeder. Üsâme bu isteğinden pişman olur ve Hz. Peygamber'den (s.a.v) bu uygunsuz davranışından dolayı Allah'tan bağışlanması için dua ister. Akşam olunca, Hz. Peygamber (s.a.v) ayağa kalkıp Allah'a hamdüseneda bulunur ve şu meşhur sözlerini söyler: "Bundan sonra derim ki: Sizden önceki insanları helâk eden, ancak onların içlerinden şerefli ve soylu birisi hırsızlık ettiği zaman onu cezasız bırakmaları, içlerinden fakir ve zayıf biri hırsızlık edince de onun hakkında ceza uygulamaları idi. Muhammed'in varlığı kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki Fâtıma binti Muhammed hırsızlık edecek olsaydı muhakkak, onun da elini keserdim!"³⁶⁸

Hâtıb b. Beltea adındaki bir zât Mekke'deki ailesini korumak için Hz. Peygamber'in (s.a.v) savaş hazırlığını Kureyşîlere bildirmek üzere bir mektup yazar. Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Ali ile Zübeyr b. Avvam ve Mikdad b. Esved'i³⁶⁹ mektubu kendisine getirmeleri için görevlendirir. Mektubu Hz. Peygamber'e (s.a.v) getirirler. Hz. Peygamber (s.a.v) haber salıp Hâtıb'ı yanına çağırır.³⁷⁰ Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v) ile aralarında şu diyalog cereyan eder: Hz. Peygamber (s.a.v), ona: "Bunu sen mi yazdın?" diye sorar. Hâtıb: "Evet!"³⁷¹ Yâ Resûlullah! Bu hususta hakkımda hüküm vermekte acele etme! Ben, Kureyşîler içinde yanaşma bir kişiyim. Asıl Kureyşîlerden değilim. Senin yanındaki Muhacirlerin Mekke'de ailelerini ve mallarını koruyacak akrabaları var.³⁷² Ben ise Kureyş cemaati içinde ne soyu ne de kabilesi olan bir kişiyim. Üstelik çocuklarım da onların aralarında bulunuyor.³⁷³ Ben bunu onlara bir iyilik edeyim, kendilerini minnet altında bırakayım da oradaki ev halkımı korusunlar diye yaptım. Yoksa bunu küfre saptığım veya dinimden döndüğüm veya İslamiyetten sonra küfre rıza gösterdiğim için yapmış değilim."³⁷⁴ Hz. Peygamber (s.a.v): "Doğru söyledin!" buyurur ve yanındaki ashabına da: "O size doğru söyledi."³⁷⁵ Kendisi hakkında hayırdan başka birşey söylemeyiniz!" buyurur.³⁷⁶ Hz. Ömer: "Yâ Resûlullah! Bu adam Allah'a, Allah'ın Resûlüne ve müminlere hainlik etmiştir. Yâ Resûlullah! Bırak

³⁶⁷ Kevser, 108/3.

³⁶⁸ Buhârî, Meğazi 53; Ebû Dâvud, Etime 7; Nesâî, Kat'î's-Sârik 6; Müsned, XI, 162; Dârimî, Hudud 8, 9; Köksal, a.g.e., VI, 477-478.

³⁶⁹ Müsned, I, 105; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 162.

³⁷⁰ İbn Hişâm, a.g.e., IV, 41; Vâkıdî, a.g.e., II, 798; Taberî, Târîh, III, 114.

³⁷¹ Hâkim, a.g.e., III, 301.

³⁷² Buhârî, Tefsîr, Mümtehhine 1; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 161; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 60; Ebû Dâvud, Cihad 42; Müsned, I, 79,80.

³⁷³ İbn Hişâm, a.g.e., IV, 414; Vâkıdî, a.g.e., II, 798; Taberî, a.g.e., III, 114; Kurtubî, a.g.e., XVIII, 51.

³⁷⁴ Buhârî, Tefsîr, Mümtehhine 1; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 161; Ebû Dâvud, Cihad 42, Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 60; Müsned, I, 80.

³⁷⁵ Buhârî, Meğazi 46; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 284.

³⁷⁶ Müsned, I, 105; Taberî, Câmiu'l-Beyân, XXVIII, 59.

beni de, şu münafığın boynunu vurayım?" diye istekte bulunur.³⁷⁷ Hz. Peygamber (s.a.v): "İzin verecek olursam onu öldürür müsün?" diye sorar. Hz. Ömer: "Evet! Bana izin verirsen onu öldürürüm!" diyerek sözünü teyit eder.³⁷⁸ Hz. Peygamber (s.a.v): "Hayır!"³⁷⁹ diyerek bu isteğini reddeder ve Hz. Ömer'i şu sözlerle tenkîd eder: "Bu kişi Bedir Savaşı'nda bulunanlardan değil midir?³⁸⁰ O Bedir Savaşı'nda bulunmuştur.³⁸¹ Ne bilirsin? Belki de Yüce Allah, Bedir Savaşı'na katılmış olanlara Bedir Gününde bakıp 'Siz istediğinizi yapın! Ben sizi bağışlamışımdır! Cennet size vacip olmuş, siz cennete girmeyi hak etmişsinizdir!' buyurmuştur." Deyince, Hz. Ömer'in gözleri yaşla dolar ve söylediklerine pişman olarak: "Yüce Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" der,³⁸² bu isteğinin yanlış olduğunu anlar.

Hz. Enes'den (r.a) gelen bir rivâyette şöyle anlatılır: Hz. Peygamber (s.a.v) bir gün mescide girer ve iki direk arasına gerilmiş bir ip görür. "Bu da ne?" diye sorar. Ashap: "Bu, Zeyneb'in (r.anha) ipidir. Namaz kılariken uykusu gelince buna takılıyor ip onun düşmesini önüyor." diye cevap verirler. Hz. Peygamber (s.a.v): "Hayır, olmaz öyle şey, çözün ipi!" diye emir buyurarak Zeyne'in (r.anha) bu davranışını reddeder ve işin doğrusunu şöyle ifade eder: "Şevkiniz varken namaz kılın, uykunuz gelince de yatın."³⁸³

Mekke fethedildiğinde Hz. Peygamber (s.a.v) Kâbe'ye putları temizlemek için girer. Kâbe'nin içinde putları;³⁸⁴ meleklerin,³⁸⁵ İbrahim (a.s)³⁸⁶ ve İsmail'in (a.s)³⁸⁷ eliyle fal okları çeker bir şekilde tasvir edilmiş olduğunu görür.³⁸⁸ Onların birer putperest gibi tasvir edilmesine dayanamaz ve bunu yapanları şu sözlerle tenkîd eder: "Allah bunları yapanları kahretsin! Büyüğümüzü fal oku çeker bir halde tasvir etmişler! İbrahim'in hâl ve şanında fal okları çekmek yoktur!³⁸⁹ Vallahi, o puta tapanlar da bilirlerdi ki bu iki peygamber hiçbir zaman fal okları çekmemişlerdir!" Ardından Yahudi ve Hristiyanların iddialarını reddeden şu âyetle tenkîdini noktalar: "*İbrahim, ne bir Yahudi ne de bir Hristiyandı. Fakat o, Allah'ı bir tanıyan, dosdoğru bir Müslümandı. Müşriklerden değildi o!*"³⁹⁰

Bedir Savaşı'nın sonlarında Mekkelilerin takibi sırasında Hz. Peygamber (s.a.v) bazı yakınlarının öldürülmemesi direktifini verir. Bu savaşta babasının, amcasının ve kardeşinin öldürülmüş olmasından dolayı pek üzgün olan Ebu Huzeyfe b. Utbe, isyankâr bir havaya girip, "Biz babalarımızı, kardeşlerimizi, amcalarımızı öldürüyoruz. O bize 'Amcamı öldürmeyin!' diyor. Allah'a kasem olsun! Eğer Abbas'la karşılaşsam kellesine ilk kılıç darbesini ben indireceğim." der. Bu saygısızlık karşısında Hz. Ömer dayanamaz: "Bu münafık ve kâfir oldu." der ve Ebu Huzeyfe'yi öldürmek için izin ister.

³⁷⁷ Buhârî, Tefsîr, Mümtehen 1; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 161; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 60; Ebû Dâvud, Cihad 42; İbn Hişam, a.g.e., IV, s. 41; Vâkıdî, a.g.e., II, s. 798; Müsned, I, 80; Belâzurî, a.g.e., I, 354.

³⁷⁸ Müsned, II, 109.

³⁷⁹ Hâkim, a.g.e., III, 302.

³⁸⁰ Müsned, I, 105; Belâzurî, a.g.e., II, 354; Taberî, a.g.e., XXVIII, 59.

³⁸¹ Buhârî, Farz 19; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 161; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an 60; Ebû Dâvud, Cihad 42; Müsned, I, 80.

³⁸² Müsned, I, 105; Taberî, Câmiu'l-Beyân, XXVIII, 60.

³⁸³ Buhârî, Teheccüd 18; Müslim, Mûsâfirîn 219; Ebû Dâvud, Salât 308.

³⁸⁴ Buhârî, Ezan 34.

³⁸⁵ İbn Hişam, a.g.e., IV, 55; Vâkıdî, a.g.e., II, 834.

³⁸⁶ Buhârî, Ezan 34; İbn Hişam, a.g.e., IV, 55; Vâkıdî, a.g.e., II, 834.

³⁸⁷ Buhârî, Ezan 34.

³⁸⁸ İbn Hişam, a.g.e., IV, 55; Vâkıdî, a.g.e., II, 834.

³⁸⁹ İbn Hişam, a.g.e., IV, 55.

³⁹⁰ Âl-i İmran, 3/67.

Hız. Peygamber (s.a.v): "O ne kâfir ne de münafık oldu. O babasının, kardeşinin, amcasının ölümünden duyduğu üzüntüyle böyle konuştu" diyerek Hız. Ömer'in bu isteğini reddeder.³⁹¹

Yine benzer bir hadisede Hız. Peygamber (s.a.v) benzer tepkiyi verir. Hız. Âişe (r.anha), ifk hadisesindeki masumluğunu ilân eden vahiyden sonra Hız. Peygamber'e (s.a.v) kahırlı kahırlı konuşmaya başlar. Babası Hız. Ebu Bekir, bu sözleri işitince üzerine yürüyüp elleriyle ağzını kapar ve: "Dilin kopsun!" diye beddua eder. Hız. Peygamber (s.a.v) müdahale ederek: "Hayır, bırak onu, konuşsun. O, gerçekten büyük bir üzüntü yaşadı." der³⁹² ve Hız. Ebu Bekir'in bu davranışını onaylamaz.³⁹³

3.9. Tasvib

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi tenkîd eylemi iki uçlu bir eylemdir. Bir davranışa olumsuz tenkîd yapılabileceği gibi olumlu tenkîd de yapılabilir. Nitekim Hız. Peygamberin hayatında tenkîdin iki türlüünün de yer aldığı görülür. Tasvib; uygun ve yakışır bulmak, münasip görmek gibi anlamlara gelir. Tasvib, Hız. Peygamber'in (s.a.v) olumlu tenkîdleri için kullandığı bir yöntemdir. Özellikle namaz ibadetinin kurallarının yerleşmesi hususunda Hız. Peygamber'in (s.a.v) bu metodu çok kullandığı görülür. Aşağıdaki örnekler incelendiğinde konu daha iyi anlaşılacaktır.

Amr b. As ve birliği Zâtü's-Selâsil seferinden dönünce Hız. Peygamber (s.a.v) ashabına: "Amr'ı nasıl buldunuz?" diye sorar. Sahabiler, onu hayırla andıktan sonra: "Yâ Resûlullah! O, cünup olduğu halde bize namaz kıldırdı! (Yani su olduğu halde gusletmeyip teyemmümle namaz kıldırdı)." diyerek şikâyetle bulunurlar. Amr b. Âs kendisini şöyle savunur: "Seni hak din ve kitapla peygamber gönderen Allah'a yemin ederim ki gusletseydim ölürdüm. Ben hiçbir zaman soğuşun öylesini görmemişimdir! Yüce Allah, 'Kendinizi öldürmeyiniz! Şüphe yok ki Allah sizi çok esirgeyici bulunuyor.'³⁹⁴ buyuruyor." der. Amr'ın söyledikleri Hız. Peygamber'in (s.a.v) hoşuna gider ve güler. Başka da bir şey söylemez.³⁹⁵ Hız. Peygamber (s.a.v), Amr b. Âs'ın yaptığını uygun gördüğünden kıldırmış olduğu namazı ne iade ettirir ne de kendisinden daha fazla açıklama ister.³⁹⁶

Ebu Saîd'den (r.a) gelen bir rivâyete göre: İki kişi bir sefere çıkarlar. Derken namaz vakti girer. Beraberlerinde su olmadığı için temiz toprakla teyemmüm ederler ve namazlarını kılarlar. Sonra vakti içinde su bulurlar. Bunlardan biri, abdestini de namazını da iade eder, diğeri iade etmez. Sonra Hız. Peygamber'e (s.a.v) durumu anlatırlar. Hız. Peygamber (s.a.v), iade etmeyene: "Sünnete isabet ettin, namazın sana yeterlidir!" buyurur. Abdesti ve namazı iade eden zâta da: "Sana iki kat ücret var!" buyurur. Böylece her ikisinin davranışını da uygun bularak onaylar.³⁹⁷

³⁹¹ Taberî, Tarîh, II, s. 507.

³⁹² Taberî, a.g.e., III, s. 82.

³⁹³ Reddetmeyle ilgili daha fazla rivayet örneği için bkz. Buhârî, Kûsuf 1, Fadlu Leyletü'l-Kadr 3, İtikâf 1, 14; Menâkıbu'l- Ensar 63; Müslim, Kitabu'z-Zekât, 148, Kûsuf 1, Nüzûr 8, İtikâf 5; Ebû Dâvud, Eymân 28, Sıyâm 77, Edeb 71, Cihad 106, Savm 71, Birr 63; Nesâî, Kasâme 39, Mesâcid 18; İbn Mâce, Sıyâm 59; Muvatta', İtikâf 7; Müsned, II, 19; Taberî, a.g.e., III, 137; İbn Sa'd, a.g.e., I, 197; Ebû Nuaym, a.g.e., I, 237-238; Suyûtî, a.g.e., II, 305; Halebî, a.g.e., III, 260; Zürkânî, a.g.e., IV, 27; İbn Hişam, a.g.e., IV, 139; Vâkîdî, a.g.e., II, 765; III, s. 948; Köksal, a.g.e., VI, 259-260; Canan, a.g.e., XVII, 105, 455.

³⁹⁴ Nisâ, 4/29.

³⁹⁵ Vâkîdî, a.g.e., II, 774; Beyhakî, a.g.e., IV, 402; İbn Kesîr, a.g.e., IV, 275; Halebî, a.g.e., III, 200.

³⁹⁶ Kâsânî, Bedâiyu's-Sanâyi', I, 48.

³⁹⁷ Ebû Dâvud, Tahâret 128; Nesâî, Gusl 27; Canan, a.g.e., X, 518.

H. Peygamber (s.a.v), bir gün H. Ebu Bekr'e (r.a): "Vitri ne zaman kılarınsın?" diye sorar. O: "Gecenin başında, yatsıdan sonra..." diye cevap verir. H. Peygamber (s.a.v): "Ey Ömer, sen ne zaman kılarınsın?" diye sorar. H. Ömer: "Gecenin sonunda..." diye cevap verir H. Peygamber (s.a.v) de: "Ey Ebu Bekir! Sen sağlam (ihtiyatlı) olmanı tutmuşsun. Ey Ömer! Sen de kuvveti tutmuşsun."³⁹⁸ buyurarak her ikisinin de davranışını tasvib eder.

H. Peygamber (s.a.v) Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiği zaman kendisine sorar: "Sana bir dava geldiği vakit nasıl hükmedeceksin?" Muaz: "Allah'ın Kitabıyla hükmedeceğim." H. Peygamber (s.a.v): "Meseleyi Kitabullah'ta bulamazsan?" Muaz: "Resûlullah'ın sünnetiyle hükmedeceğim." H. Peygamber (s.a.v): "Ne Kitabullah'ta ne de Resûlullah'ın sünnetinde bulamazsan?" Muaz: "Kendi re'yimle ictihad edeceğim, hüküm vermekten geri durmayacağım." der. H. Muaz'ın bu cevabı üzerine H. Peygamber (s.a.v) memnun kalır, Muaz'ın göğsüne eliyle vurarak: "Allah'ın elçisinin elçisini, Allah'ın elçisini memnun edecek usûlde muvaffak kılan Allah'a hamdolsun!" buyururlar.³⁹⁹ H. Peygamber (s.a.v) bu sözleriyle Muaz'ın düşüncesini tasvib eder.

3.10.Takdir

H. Peygamber'in (s.a.v) tasvib gibi olumlu tenkîd için kullandığı yöntemlerden biri de takdirdir. H. Peygamber (s.a.v) hoşuna giden davranışları takdir ederek onlara değer atfetmiş böylece o davranışın yapılmasını destekleyip teşvik etmiştir. H. Peygamber'in (s.a.v) takdir için kullandığı ifadeler birbirinden farklı olmuştur.⁴⁰⁰ Ancak "İsabet etmişsin!",⁴⁰¹ "Ne iyi!",⁴⁰² "Ne güzel!"⁴⁰³ gibi ifadeleri sıklıkla kullanmıştır. Aşağıda H. Peygamber'in (s.a.v) tenkîdde takdir yöntemiyle ilgili örnekler verilecektir:

Müslim İbnü'l-Hâris'in (r.a) naklettiğine göre; H. Peygamber (s.a.v) Müslim İbnü'l Hâris'i bir seriyye ile gazveye gönderir. Baskın mahalline vardıkları zaman atını hızlandırır ve arkadaşlarını geçer. Köy halkı onu imdat çılgınlıklarıyla karşılar. Müslim İbnü'l-Hâris onlara: "Lâ ilâhe illallah deyip kendinizi koruyun" der. Onlar da öyle yaparlar. Arkadaşları onu bu davranışı sebebiyle "Ganimeti bize haram ettin!" diyerek ayıplarlar. H. Peygamber'in (s.a.v) yanına dönünce Müslim İbnü'l-Hâris'in yaptığını H. Peygamber'e (s.a.v) haber verirler. H. Peygamber de (s.a.v) Müslim İbnü'l Hâris'i yanına çağırır. Müslim İbnü'l-Hâris yanına varınca onu bu davranışından dolayı takdir eder ve: "Bilesin, Allah (c.c) senin için o kurtardığın insanlardan her birisi sebebiyle şu kadar sevab yazmıştır." buyurur.⁴⁰⁴

Bir gece Medine'de ashap yağmura yakalanır. Yerler hep ıslanır. Sahabeden her biri giysisinin içinde çakıl taşı ve namazdan önce seccade gibi onu altına yayar. H. Peygamber (s.a.v) namazı tamamlayınca sahabilere: "Bu yaptığınız ne iyi!"⁴⁰⁵ buyurarak onların bu fikrini takdir eder.

³⁹⁸ İbn Mâce, İkame 128; Müsned, III, 309; Canan, a.g.e., XVII, 68.

³⁹⁹ Tirmizî, Ahkâm 3; Ebû Dâvud, Akdiye 11.

⁴⁰⁰ Nesâî, Zînet 39; İbn Hişam, a.g.e., IV, 286; İbn Sa'd, a.g.e., II, 28; Belâzurî, a.g.e., I, 373; İbn Seyyid, a.g.e., I, 293; Zehebî, a.g.e., III, 45; Kastallânî, Mevâhibü'l-Ledünniye, I, 114; Vâkıdî, a.g.e., I, 173.

⁴⁰¹ Tirmizî, Siyer 28; Ebû Dâvud, Salât 318, 194; Tahâret 128; Nesâî, Tahâret 205, Gusl 27; Canan, a.g.e., IX, 338, 408-409; X, 518, 515.

⁴⁰² Ebû Dâvud, Salât 15, 318; Canan, a.g.e., IX, 338.

⁴⁰³ Ebû Dâvud, Tereccül 19; İbn Mâce, Libâs 34.

⁴⁰⁴ Ebû Dâvud, Edeb 110.

⁴⁰⁵ Ebû Dâvud, Salât 15.

Ashaptan Cabir (r.a) dul bir kadınla evlenir. Hz. Peygamber (s.a.v) dul bir kadınla evlenişinin sebebini sorunca ona şöyle cevap verir: “(Babam) Abdullah b. Amr şehid düştü, geride yedi (veya dokuz) tane kız bıraktı. Onlar gibi biriyle evlenmeyi hoş bulmadım. Onlara bakıp idare edebilecek, onları tâlim ve tedip edecek bir dulla evlendim.” Hz. Peygamber (s.a.v) evlenmede göz önüne alınan bu terbiyevî mülâhazayı, “Allah bu evliliği sana mübarek kılsın.” diyerek takdir eder.⁴⁰⁶

Bir adam, namazın ilk tekbirine yetişerek Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte namaz kılar Hz. Peygamber (s.a.v) önce sağına sonra soluna selam verir. Sonra namazdan çıkar. Kendisiyle namazın ilk tekbirine yetişen zât hemen kalkıp ilave namaza başlar. Hz. Ömer (r.a), ona doğru fırlayarak adamı omuzundan yakalayıp sarsar ve: "Otur! Ehl-i Kitabı helâk eden şey, namazları arasına bir fasıla bırakmamalarından başka bir şey değildir." der. Hz. Peygamber (s.a.v) nazarını çevirip: "Ey İbnu'l-Hattab, Allah seni doğruya isabet ettirdi."⁴⁰⁷ buyurarak Hz. Ömer'in bu davranışını takdir eder.

Hz. Peygamber (s.a.v) Ramazan ayında, mescidin bir kenarında namaz kılmakta olan bir gruba uğrar. "Bunlar ne yapıyorlar?" diye sorar. "Bunlar, ezbere Kur'an bilmeyen kimselerdir. Übey b. Ka'b (r.a) bunlara namaz kıldırıyor." diye cevap verirler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "İsabet etmişler, bu davranış ne kadar iyi!" buyurarak onların bu davranışını takdir eder.⁴⁰⁸

Bir gün Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına saçlarına kına yakmış bir adam gelir. Hz. Peygamber (s.a.v): "Bu ne güzel!" buyurur. Az sonra kına ve ketem ile boyanmış biri daha gelir. Hz. Peygamber (s.a.v) de: "Bu evvelkinden de güzel!" buyurur. Sonra saçlarını sarıya boyamış biri daha gelir. Bu kez de Hz. Peygamber (s.a.v): "Bu öbürlerinden de güzel!" buyurur."⁴⁰⁹ Böylece Hz. Peygamber (s.a.v) saçlarını boyamış üç kişiyi de memnuniyetini izhar ederek takdir eder.

3.11. Terhib

Yüce Allah Kur'an'da insanları eğitmek için tenkîd ederken terhib metodunu sıklıkla kullanmıştır. Onları dünya hayatı ve musibetleriyle,⁴¹⁰ kıyametle,⁴¹¹ cehennemle,⁴¹² ateşle⁴¹³ veya cehennemdeki farklı azaplarla⁴¹⁴ ya da geçmiş ümmetlerin başına gelenleri örnek vererek⁴¹⁵ korkutmuştur. Hz. Peygamber de (s.a.v) hoşuna gitmeyen bazı durum ve davranışları terhib yoluyla tenkîd etmiştir. Bu korkutma Kur'an'daki ile paralel bir şekilde ateşle,⁴¹⁶ ahiretteki çeşitli cezalarla⁴¹⁷ veyahut

⁴⁰⁶ Buhârî, Nafakat 12; Nesâî, Büyû' 77.

⁴⁰⁷ Ebû Dâvud, Salât 194; Canan, a.g.e., IX, 408-409.

⁴⁰⁸ Ebû Dâvud, Salât 318; Canan, a.g.e., IX, 338.

⁴⁰⁹ Ebû Dâvud, Tereccül 19; İbnu Mâce, Libâs 34.

⁴¹⁰ Taha, 20/124.

⁴¹¹ Bkz. Bakara, 2/48, 123; Furkan, 25/25-29; Mümin, 40/18; Mürselat, 77/7-10; Nebe, 78/18-30; Mutaaffin, 83/6; Fecr, 89/21-26.

⁴¹² Bkz. Bakara, 2/39, 80-81; Âl-i İmran, 3/10, 131; Nisâ, 4/56; Tevbe, 9/113; Mâide, 5/10; Ra'd, 13/18; Şuara, 26/88-103; Fatır, 35/36-37; Zümer, 39/16; Zuhuf, 43/74-77; Duhan, 44/43-46; Tahrim, 66/6; Leyl, 92/14.

⁴¹³ Bkz. Haşr, 59/20; Tekvir, 81/12; Ğaşiye, 88/4; A'lâ, 87/11, 12.

⁴¹⁴ Bkz. Âl-i İmran, 3/77, 105; Mâide, 5/94; A'râf, 7/38; Tevbe, 9/61.

⁴¹⁵ Bkz. Bakara, 2/65-66, 214; Enam, 6/6; Ra'd, 13/6, 41; Enfal, 8/50, 54; Mü'min, 40/5, 21-45, 82-85; Kâf, 50/12-14.

⁴¹⁶ Buhârî, İlm 3, 30; Vudû 27, 29; Müslim, Tahâret 25-28, Libâs 52; Tirmizî, Zekât 12; Ebû Dâvud, Tahâret 46, Zekât 3; Nesâî, Tahâret 89, Zînet 39, Zekât 19; Muvatta', Tahâret 5; Canan, a.g.e., X, 417.

geçmiş ümmetlerin başına gelenleri örnek göstererek⁴¹⁸ olmuştur. Şimdi Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu yöntemi nasıl kullandığıyla ilgili örnekler verilecektir.

İbnu Amr İbni'l-Âs (r.a)'ın da beraber olduğu bir sefer sırasında bir ara Hz. Peygamber (s.a.v) ordudan geride kalır. Bu sırada namaz vakti girmiştir. Halk namaz için acele eder ve bir kısmı alelacele abdest alır. Resûlullah ve beraberindeki İbnu Amr İbni'l-Âs onlara ulaştıklarında askerlerin ökçelerine suyun değmediğini ve ökçelerinin parladığını görür. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) yüksek sesle nidâ eder: "Ökçelerin ateşte vay hâline! Abdesti tam alın!" Bunu iki veya üç kere tekrarlar.⁴¹⁹ Hz. Peygamber (s.a.v) bu sözlerle hem onları tenkîd eder hem de bu davranışlarından dolayı ahirette azaba maruz kalacaklarını imâ eder.

Hz. Peygamber (s.a.v) zekât toplama işinde bir adam istihdam eder. Adam vazifeden dönünce "Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!" diyerek haksız kazanç sağlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) öfkeyle minbere çıkıp Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra şunları söyler: "Emmâ ba'd, Ben sizden birini, Allah'ın bana tevdi ettiği bir işte istihdam ederim. Sonra o gelir: 'Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!' der. Bu adama, babasının veya anasının evinde otursaydı da -eğer doğru sözlüyse- hediyesi ayağına gelseydi ya!" diyerek adamı sert bir dille eleştirdikten sonra bu davranışından dolayı karşılaşacağı durumla onu şöyle korkutur: "Vallahi sizden kim haksız bir şey alırsa mutlaka onu boynunda taşır olduğu halde kıyamet günü Allah'la karşılaşacaktır. Eğer bu haksız yere aldığı şey deve ise böğürece, sığırsa möleyecek, koyunsa meleyecek!"⁴²⁰

Hz. Peygamber'e (s.a.v) bir kadın, beraberinde bir kızı olduğu halde gelir. Kızın elinde altından kalın iki bilezik vardır. Hz. Peygamber (s.a.v): "Bunların zekâtını verdin mi?" diye kadına sorar. Kadın: "Hayır!" diye cevap verir. Hz. Peygamber (s.a.v): "Kıyamet günü Allah'ın onları sana ateşten iki bilezik yapması seni memnun eder mi?" buyurarak kadını terhib yoluyla eleştirir. Bunun üzerine kadın, bilezikleri derhal çıkarıp Hz. Peygamber'in (s.a.v) önüne bırakır ve: "Bunlar Allah ve Resûlü'ne aittir!" diyerek bilezikleri hibe eder.⁴²¹ Yine benzer bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v) bir adamın elinde altından bir yüzük görür. Onu çıkarıp atar ve: "Biriniz tutup ateşten bir parçayı alıp eline koyuyor!" buyurarak adamı ateşle korkutarak tenkîd eder. Biraz önceki örnekteki kadın gibi bu adam da o yüzüğe dönüp bir daha bakmaz. Çevresindeki insanlar adama: "Yüzüğünü al (başka sûrette) ondan faydalan" deseler de o: "Hayır! Vallahi ebediyen almayacağım, onu Resûlullah (a.s) attı" der.⁴²²

Hz. Peygamber (s.a.v), bir gün elinde asasıyla dışarı çıkar. Adamın birinin çürüklü bir hurma salkımı asarak tasadduk ettiğini görür. Adamın çürük hurmayı tasadduk etmesi Hz. Peygamber'i (s.a.v) memnun etmez. Hz. Peygamber (s.a.v) salkıma değneğiyle dürterek, "Bu sadakanın sahibi keşke bundan daha iyisini tasadduk etmek isteseydi. Bu sadakanın sahibi kıyamet günü çürük hurma yiyecek" buyurur."⁴²³

⁴¹⁷ Buhârî, Edeb 18, Ezân 53; Müslim, Fezâil 65, Salât 114; Tirmizî, Birr 12, Salât 409; Ebû Dâvud, Edeb 156, Salât 76, Hâtem 8; Nesâî, Zinet 39, İmâmet 38; Canan, a.g.e., IX, 154.

⁴¹⁸ Buhârî, Hudud 11, 12, 14; Şehâdat 8, Enbiyâ 50, Fezâilü'l-Ashâb 18, Meğâzî 52; Müslim, Hudud 8, 1688; Libâs 122; Tirmizî, Hudud 9; Ebû Dâvud, Hudud 4; Nesâî, Sârik 5; Muvatta', Şa'r 2.

⁴¹⁹ Buhârî, İlm 3, 30; Vudû 27, 29; Müslim, Tahâret 25-28; Ebû Dâvud, Tahâret 46; Nesâî, Tahâret 89; Muvatta', Tahâret 5; Canan, a.g.e., X, 417.

⁴²⁰ Buhârî, Hiyel 15, Cum'a 29, Zekât 67, Hibe 17, Eymân 3, Ahkâm 24, 41; Müslim, İmâret 26; Ebû Dâvud, İmâret 11.

⁴²¹ Tirmizî, Zekât 12; Ebû Dâvud, Zekât 3; Nesâî, Zekât 19.

⁴²² Müslim, Libâs 52.

⁴²³ Ebû Dâvud, Zekât 16; Nesâî, Zekât 27; Canan, a.g.e., X, 37.

3.12. Medh ve Taltif

Medh “bir insanı lehine olan sıfatlarından dolayı övmek”⁴²⁴ demektir. Taltif ise bir söz veya fiille gönül almaktır. Her ikisi de anlamca birbirine yakın olduğundan bu konuyu tek bir başlıkta ele alınması daha uygun olacaktır. Medh ve taltif Resûlullah'ın (s.a.v) olumlu tenkîd için kullandığı yöntemlerdendir. Resûlullah (s.a.v) hoşuna giden bazı durumlarda muhatabını överek⁴²⁵ yahut gönül alıcı bazı söz ve davranışlarıyla memnuniyetini muhatabına yansıtmıştır. Yüce Allah da Kur'an'da medhe yer vermiştir. Mesela: “*Defterleri sağdan verilenler; ne mutlu onlara!*”⁴²⁶ buyurarak cennetlikleri, “*Dâvud'a Süleyman'ı bahsettik; o ne güzel bir kuldu!*”⁴²⁷ buyurarak da Hz. Süleyman'ı övmüştür.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) tenkîdde medh ve taltifinin nasıl olduğu ise aşağıdaki örnekler üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır.

Hz. Peygamber (s.a.v) bir gün ashabına şöyle sorar: "Bugün sizden kim oruçlu olarak sabahladı?" Hz. Ebu Bekir (r.a): "Ben!" diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "Bugün kim bir cenazeye katıldı?" diye sorar. Yine Hz. Ebu Bekir (r.a): "Ben!" diye cevap verir. Hz. Peygamber (s.a.v) bu kez de: "Bugün kim bir fakire yedirdi?" diye sorar. Hz. Ebu Bekir (r.a) yine: "Ben!" der. Hz. Peygamber (s.a.v) bu kez de: "Bugün kim bir hastayı ziyaret etti?" diye sorar. Bu sefer de Hz. Ebu Bekir: "Ben!" diye cevap verir. Hz. Ebu Bekir'in cevaplarından memnun kalan Hz. Peygamber (s.a.v) memnuniyetini onu şöyle taltif ederek ifade eder: "Bunlar bir kimsede biraraya geldi mi o kimse mutlaka cennete girer!"⁴²⁸

Hz. Peygamber (s.a.v) askerî bir birliğin başına bir adamı komutan yapar. Bu zât arkadaşlarına namaz kıldırırken her seferinde kıraatini “Kul hüvallahu ehad” ile tamamlar. Döndükleri zaman durumu Hz. Peygamber'e (s.a.v) söylerler. Hz. Peygamber (s.a.v): "Sorun ona niçin öyle yapıyormuş?" buyurur. Dediği gibi kendisine sorulur. "Çünkü o, Rahmân'ın sıfatıdır, ben onu okumayı seviyorum!" diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "Ona bildirin, Allah da onu seviyor!" müjdesini verir.⁴²⁹

Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v) ashaptan Ebu'l-Münzir'e Kur'an âyetleriyle ilgili bir soru sorar. Doğru cevabı aldığı anda ise memnuniyetini ifade için samimi bir şekilde Ebu'l-Münzir'in göğsüne eliyle vurarak “Vallahi ilim sana afiyet olsun, ey Ebu'l - Münzir !” buyurur. Böylece Ebu'l-Münzir'i taltif eder.⁴³⁰

Bedir Savaşı zaferle sona erip aralarında Hz. Peygamber'in (s.a.v) iki amcası Abbâs ve Akîl'in de bulunduğu 70 kadar esirle Medine'ye dönülünce bu esirlere nasıl bir muamele yapılacağı gündeme gelir. Harp esirleri hakkında henüz vahiy gelmemiş olduğu için Hz. Peygamber (s.a.v) meseleyi istişare yoluyla çözmeye karar verir. Ashabın (r.anhüm) ileri gelenlerinin fikirlerini alır: Hz. Ebu Bekir (r.a): "Bunlar senin kavmine mensup kimselerdir, bazısı da ailelendedir. Fidyeye mukabili serbest bırak, fidye ile maddî yönden güç de kazanırız." manasında tavsiyede bulunur. Hz. Ömer: "Bunlar seni tekzib ettiler, yurdundan çıkardılar, getir hepsinin boyunlarını vur, bunlar küfrün önderleridir. Onlardan gelecek paraya muhtaç değiliz. Allah bizi zengin kılar. Amcan Akil'i Ali'ye, Abbâs'ı Hamza'ya, falancayı da bana teslim et, boyunlarını uçurâlim."

⁴²⁴ İbrahim Mustafa vd., Mu'cemu'l-Vasît, s. 857.

⁴²⁵ İbn Sa'd, a.g.e., III, 1109; Canan, a.g.e., XVII, 583.

⁴²⁶ Vakıa, 56/27.

⁴²⁷ Sa'd, 44/30.

⁴²⁸ Müslim, Zekât 87.

⁴²⁹ Buhârî, Ezân 106, Tevhîd 1; Müslim, Salât 263; Nesâî, İftitah 69; Canan, a.g.e., VIII, 427-428.

⁴³⁰ Müslim, Salâtü'l-Musafirin 258; Ebû Dâvud, Vitr 17.

tavsiyesinde bulunur. Sa'd b. Muâz da aynı kanaati izhar eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "Allah bazı insanların kalbine yumuşaklık vermiştir. Bunlar süttten de yumuşak olurlar. Allah bazılarının kalbine de sertlik vermiştir, bunlar taştan da sert olurlar. Senin mislin ey Ebu Bekir! Hz. İbrahim'dir. O şöyle demişti: 'Rabbim! Bana uyan bendendir. Bana karşı gelen kimseyi sana bırakırım. Sen bağışlarsın, merhamet edersin.'⁴³¹ Ey Ebu Bekir, keza şöyle diyen Hz. İsa gibisin: "Onlara azap edersen, doğrusu onlar senin kullarıdır. Onları bağışlarsan güçlü olan, hâkim olan şüphesiz ancak sensin."⁴³² Senin mislin Ey Ömer, Hz. Nuh'tur. O şöyle demişti: "Rabbim yeryüzünde hiç bir inkârcı bırakma! Doğrusu sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar..."⁴³³ Ey Ömer, sen keza Hz. Musa gibisin, o da şöyle demişti: "Rabbimiz doğrusu sen, Firavun'a ve erkânına ziynetler ve dünya hayatında mallar verdin. Rabbimiz! Senin yolunda şaşırtmaları için mi? Rabbimiz mallarını yok et, kalblerini sık; çünkü onlar can yakıcı azabı görmedikçe inanmazlar!"⁴³⁴ buyurur. Böylece farklı görüş sahiplerini farklı peygamberlere benzetip gönül alıcı sözlerle hoşnut eder. Daha sonra da Hz. Ebu Bekir'in görüşüne meyleder.⁴³⁵

Hz. Peygamber (s.a.v) bir gün Hz. Bilâl'e şöyle buyururlar : "Ey Bilâl! Ne ile benden önce cennete girdin? Her ne zaman cennete girdiysem her seferinde önümde senin ayak seslerini işittim. Dün gece de cennete girmiştin, önümde yine senin ayak seslerini duydum. Sonra altından şerefeler olan murabba bir köşke geldim.'Bu köşk kimin?' diye sordum. 'Araplardan birinin!' dediler. Ben cevaben: 'Ama ben de bir Arabım, benim olmadığına göre bu köşk kimin?' dedim. Bunun üzerine: 'Kureyş'ten birinin!' dediler. Ben tekrar: 'Ben de bir Kureyşliyim, bu köşk kimin?' dedim. Bu sefer: 'Muhammed ümmetinden birinin!' dediler. Ben de: 'Muhammed benim, bu köşk kimin?' dedim. Bunun üzerine: 'Bilâl-i Habeşî'nin...' dediler. Bunun üzerine Bilâl: "Ya Resûlullah! Her ezan okuyuşunda iki rekât namaz kıldım. Her ne zaman hades vaki oldu ise derhal abdest tazeledim ve Allah'a iki rekât namaz kılmayı üzerimde borç gördüm." der. Bilâl'in bu açıklaması üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "İşte bu iki şey sebebiyle cennete benden evvel girmiş olmalısın." buyurarak onu taltif eder.⁴³⁶

3.13.Terğib

Yüce Allah insanları eğitmek ve müminlerin motivasyonunu artırmak için Kur'an'da terğib metoduna sıklıkla yer vermiştir. Özellikle dünyada vadedilen bol rızık,⁴³⁷ cennet⁴³⁸ ve cennet nimetleri⁴³⁹ terğibin ana konularıdır. Hz. Peygamber (s.a.v) ise terğibi genellikle tenkîd içerikli olarak kullanmıştır. Yani memnun olmadığı bir durum ya da davranışı tenkîd ederken o davranışın dışında bir davranışı tavsiye ederek eleştirmiştir. Nebvî tenkîdde terğibe dair bazı örnekler şunlardır:

Hz. Âişe'den (r.anha) gelen bir rivâyette bir kadın, perde gerisinden Hz. Peygamber'e (s.a.v) eliyle bir mektup uzatır. Hz. Peygamber (s.a.v) elini derhal geri çekip, "Ne bileyim, bu el kadın eli midir, erkek eli midir?" buyurur. Çünkü o dönemde

⁴³¹ İbrahim, 14/26.

⁴³² Mâide, 5/118.

⁴³³ Nuh, 71/26.

⁴³⁴ Yunus, 10/88.

⁴³⁵ Buhârî, Tefsîr Enfâl 1; Müslim, Tefsîr 31; Canan, a.g.e., II, 395.

⁴³⁶ Tirmizî, Menâkıb 3690.

⁴³⁷ A'raf, 7/96; Yunus, 10/62-64; Hud, 11/52; Talak, 65/2-3; Nuh, 71/10-12.

⁴³⁸ Nisâ, 4/24; Meryem, 19/60.

⁴³⁹ Zuhurf, 43/67-73; Mutaffifin, 83/18-28.

kadınların elleri genelde kınalıdır. Kadıncağız: "Kadın elidir!" diyince Hz. Peygamber (s.a.v): "Sen kadın olsaydın tırnaklarının rengini değiştirirdin yani ellerine ve parmaklarına kına yakardın." buyurarak kadını ellerine kına yakmaya teşvik eder.⁴⁴⁰

Buhârî ve Müslim'de gelen bir başka rivâyette şöyle anlatılır: Hz. Peygamber (s.a.v) su ister. Bir adam: "Ya Resûlullah sana nebiz (şıra) sunmayâlim mı?" diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.v): "Evet, sun!" buyurur. "Adam hızla çıkar ve içinde nebiz (şıra) olan bir tasla geri döner. Resûlullah (s.a.v) içeceğin ağzını açık görünce bundan hoşlanmaz ve: "Ağzını kapamadın mı, hatta üzerine gereceğin bir çöple bile olsa? Biz, geceleyin dağarcıkları bağlamakla emrolunduk. Kapıların da geceleyin örtülmesiyle emrolunduk." buyurarak kapların ağzını herhangi birşeyle kapatmaya teşvik eder ve nebizi içer.⁴⁴¹

Bir gün ashabın namazda saf tutuşu Hz. Peygamber'in (s.a.v) hoşuna gitmez ve şöyle buyururlar: "Meleklerin Rabbleri indinde saf tutmaları gibi siz de saf tutmaz mısınız?" Ashap: "Melekler nasıl saf tutarlar?" diye karşılık verirler. Resûlullah (s.a.v): "Onlar, ön safları tamamlarlar ve safda muntazam dururlar." buyurarak cemaati ön safları doldurmaya ve safları sık tutmaya teşvik eder.⁴⁴²

Resûlullah (s.a.v) bir gün, ashabının huzuruna çıkar ve Rahman suresini baştan sona okur. Ashap da bir karşılık vermeyerek sükût ederler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v): "Ben bu sureyi cinlere de okudum, onlar sizden daha güzel karşılık verdiler. Şöyle ki: "Cenâb-ı Hakk'ın: 'Rabbimizin hangi nimetini tekzip edersiniz?' kavli-i şeriflerini her okuyuşumda şöyle diyorlardı: 'Ey Rabbimiz, biz nimetlerinden hiçbir şeyi tekzip edemeyiz, bütün hamdler sanadır.' Resûlullah (s.a.v) böylece onları cinlerin yaptığı gibi karşılık vermeye teşvik eder.⁴⁴³

Resûlullah'a (s.a.v) saçı sakalı karmakarışık bir adam gelir. Bu hal Hz. Peygamber'in (s.a.v) hoşuna gitmez ve ona eliyle işaret buyurarak saçını düzeltmesini ister. Adam bunu yaptıktan sonra tekrar geri gelir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "Şu hal, sizden birinizin tıpkı bir şeytan gibi saçları karmakarışık vaziyette gelmesinden daha hayırlı değil mi?" buyurarak ashabı tertipli, temiz ve bakımlı olmaya teşvik eder.⁴⁴⁴

3.14. Farazî Tenkîd

Kur'an-ı Kerim her ne kadar belli bir zamanda belli bir topluma inmiş olsa da hükümleri açısından evrenseldir. Bu yüzdendir ki Kur'an'daki âyetlerin iniş sebepleri şahıslar bazında olsa da âyetlere bakıldığında o dönemdeki şahıslardan bahsedilmediği görülür. Böylece Kur'an olayı şahıslaştırmadan aynı fiili yapan her kişi için aynı şeyi söyleyerek tenkîd eder. Mesela; "*Kendilerine "Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın." denildiği zaman 'Biz ancak ıslah edicileriz.' derler. Dikkat ediniz! Onlar muhakkak bozguncuların ta kendileridir de durumlarının şuurunda değillerdir.*"⁴⁴⁵ âyetinin nüzul sebebi her ne kadar Hz. Peygamber döneminde yaşamış münafıklar olsa da, âyet kıyamete kadar olacak olan bütün münafıkları kapsar ve yeryüzünde bozgunculuk yapan herkesi tenkîd eder.

⁴⁴⁰ Ebû Dâvud, Tereccül 4; Nesâî, Zînet 18.

⁴⁴¹ Ebû Dâvud, Eşribe 22; Canan, a.g.e., VIII, 117.

⁴⁴² Müslim, Salât 119; Ebû Dâvud, Salât 94; Nesâî, İmâmet 28; Canan, a.g.e., IX, 150.

⁴⁴³ Tirmizî, Tefsîr, Rahmân, 3287.

⁴⁴⁴ Muvatta', Şa'ar 7.

⁴⁴⁵ Bakara, 2/11, 12.

En'am suresi 39. âyetinde Yüce Allah "Âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içerisindeki birtakım sağır ve dilsizlerdir." buyurarak isim vermeden âyetlerini yalanlayanları sağır ve dilsizlere benzeterek tenkîd eder. Yine bir başka âyetinde Yüce Allah, "Saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür."⁴⁴⁶ buyurarak savurganlık edenleri genel bir dille tenkîd eder. Yüce Allah'ın aynı yöntemle olumlu tenkîdleri de olmuştur. Mesela: "İman edip salih amellerde bulunanlara ve Rablerine yalvarıp yakaranlara gelince: Onlardır cennet ehli ve onlar, orada ebedî kalırlar."⁴⁴⁷ âyetinde Yüce Allah iman edip salih amellerde bulunanlara cenneti müjdeleyerek onlara olumlu tenkîdde bulunur.

Resûlullah da (s.a.v) Kur'an'ı örnek alarak bazı durumları genel ifadelerle "Her kim şöyle şöyle yaparsa...", "Sizden biri şöyle şöyle olursa..." şeklinde fiili gerçekleştiren muhatap oluşmadan eleştirmiştir. Böylelikle daha önce meydana gelen olumsuzluklara müdahale ettiği gibi henüz meydana gelmemiş ancak gelecekte olması muhtemel olan olumsuzluklardan da ümmetini sakındırmak istemiştir. Resûlullah'ın (s.a.v) hadislerinde bu şekilde tenkîd içeren pek çok örnek vardır.⁴⁴⁸ Rasûlullah'ın bu tarz tenkîdlerinde bir isim veya zümre zikredilmeden "her kim şöyle şöyle yaparsa..." denilerek durum farz edildiği için buna farazî tenkîd adını verdik.

Resûlullah (s.a.v) bir hadisinde, "Kim malını artırmak için insanlardan dilenirse o mutlak surette ateş talep etmiş olur. Öyleyse ister azla yetinsin isterse çoğaltmayı istesin. Artık kendisi bilir."⁴⁴⁹ buyurmaktadır. Böylelikle hadiste eleştirilen fiil kişinin ihtiyacı olduğu için değil de malını artırmak için insanlardan dilenmesi veya birşeyler istemesi Resûlullah'ın (s.a.v) ister döneminde gerçekleşmiş olsun, ister gerçekleşmeyip gelecekte olma ihtimali taşısın, O'nun tarafından tenkîd edilerek insanlar bu tarz davranışlardan caydırılmak istenmiştir.

Farazî tenkîde örnek teşkil eden hadislerin Resûlullah (s.a.v) döneminde muhatapı olmasa bile Resûlullah'dan (s.a.v) sonraki dönemlerde muhatapı olmuş ve O'nun bunları niçin söylediği daha iyi anlaşılmıştır. Mesela: Hz. Peygamber (s.a.v): "İki Müslüman kılıçlarıyla birbirlerinin üzerine yürürlerse öldüren de ölen de ateştedir!" buyurunca "Ey Allah'ın Resûlü! Katili anladık ama maktul niye ateşte?" diye sorulur. Hz. Peygamber (s.a.v): "Çünkü o da kardeşini öldürme hırsı taşıyordu!" cevabını verir.⁴⁵⁰ Bu hadisin Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde muhatapı olmamış olabilir; ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra çıkan fitne savaşlarından sonra niçin söylendiği daha iyi anlaşılmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadislerinde bunun gibi tenkîd içeren başka örnekler de vardır:

Hz. Peygamber (s.a.v) buyurdular ki: "Sizden biri, rükû ve secde başını imamdan önce kaldırdığı zaman Cenâb-ı Hakk'ın kıyamet günü başını, eşekbaşına veya suretine çevirerek dirilteceğinden korkmaz mı?"⁴⁵¹ Namazda rükû ve secde imamın hareketlerine karşılık acele edilmesini Hanbeli, Şafii ve Maliki mezheplerinin âlimleri tahrimen mekruh olarak değerlendirmişler ve terkinin vacip olduğunu söylemişlerdir.⁴⁵²

⁴⁴⁶ İsrâ, 17/27.

⁴⁴⁷ Hud, 11/23.

⁴⁴⁸ Buhârî, Büyû' 104, Ezân 141, Menâkıb 5; Müslim, İtk 19, Salât 233, Libâs 48, 99; Ebû Dâvud, Edeb 66, 119, 121; Salât 47, 158; Tahâret 90, Talâk 1, Büyû' 52; Tirmizî, Fiten 64, Kıyamet 36, Salât 205, Ahkâm 4, Daavat 110; Nesâî, İftitah 140, İmâmet 48, Zekât 83, Zinet 112, Tahâret 168, Sayd 11; Canan, a.g.e., VIII, 444; XVI, 551; XVII, 33, 57, 206, 393, 571, 580.

⁴⁴⁹ Müslim, Zekât 105.

⁴⁵⁰ Buhârî, Diyât 2, Fiten 10; Müslim, Fiten 14; Ebû Dâvud, Fiten 5; Nesâî, Tahrim 29.

⁴⁵¹ Buhârî, Ezân 53; Müslim, Salât 114; Tirmizî, Salât 409; Ebû Dâvud, Salât 76; Nesâî, İmâmet 38; Canan, a.g.e., IX, 154.

⁴⁵² Enver Kesmirî, Şerhu Tirmizî, I, 278; İbn Arabî, Aridatu'l-Ahvezi, II, 77.

Hız. Peygamber (s.a.v) buyurdular ki: "Allah Teâlâ hazretleri buyurdu ki: 'Üç kişi vardır, kıyamet günü ben onların hasmıyım: Benim adıma yemin edip sonra gadreden kimse, hür bir kimseyi satıp parasını yiyen kimse, bir işçiyi ücretle tutup çalıştırdığı halde, ücretini vermeyen kimse.'" ⁴⁵³

Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Her sarhoş edici hamırdır. Ve her sarhoş edici haramdır. Kim dünyada hamır içve ve tevbe etmeden onun tiryakisi olduğı halde ölüıse ahirette şarap içemez." ⁴⁵⁴

Hız. Peygamber (s.a.v) buyurdular ki: "Ümmetimden bir kavim, ferci (zinayı), ipeğı, içkiyi, çalgıyı helal addedecektir. Bir kısım kavimler de bir dağın eteğine inecekler. Onların sürüsünü çoban sabahları yanlarına getirecek. Fakir bir adam da bir ihtiyacı için yanlarına gelecek. Onlar adama: 'Bize yarın gel!' derler. Bunun üzerine Allah onları geceleyin yakalayır ve dağı tepelerine koyarak bir kısmını helâk eder. Geri kalanları da mesh ederek kıyamete kadar maymun ve hıızırlara çevirir." ⁴⁵⁵

Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Biriniz, namaz kılan kardeşinin önünden geçmesinde nasıl bir günah bulunduğunu bilseydi o adımı atmaktansa yüz yıl yerinde kalmak nazarında daha hayırlı olurdu." ⁴⁵⁶

Hız. Peygamber (s.a.v) buyurdular ki: "Kim Müslümanların kadılık hizmetini talep edip elde etse sonra adaleti zulmüne galebe çalsa cennete girer. Zulmü adaletine galebe çalsa ateş onundur". ⁴⁵⁷

3.15. Geçmiş Ümmetleri Tenkîd

Yüce Allah Kur'an'da geçmişte ilahî vahye muhatap olduğı halde işledikleri günahları sebebiyle helâke uğrayan ümmetlerin kıssalarına yer vererek hem onları tenkîd etmiş hem de son ümmet için ibret olmasını istemiştir. Kur'an'da bununla ilgili pek çok kıssa anlatılır. ⁴⁵⁸ Geçmişte yaptıkları olumsuz davranışlarla öne çıkan millet ise İsrailoğulları olmuştur.

Hız. Peygamber'in de (s.a.v) tenkîdde kullandığı yöntemlerden biri geçmiş ümmetleri örnek göstermek olmuştur. Hız. Peygamber (s.a.v) karşılaştığı olumsuz durumla geçmiş ümmetlerin yaptıkları arasında benzerlik kurarak eleştirilen hususu onların helâk sebebi olarak bildirmiş ve böylece kendi ümmetine de aba altından sopa göstermiştir. Hadislerde de olumsuz örnek olan millet ise genellikle İsrailoğulları/Yahudiler olmuştur. ⁴⁵⁹ Konuyla ilgili birkaç örnek şöyledir:

Ebu Vâkîdü'l-Leysî Hâris b. Malik der ki: "Peygamber Aleyhisselamla birlikte Huneyn'e giderken bir gün yolda Zât-ı Envat (İslamiyetten önceki müşriklerin kutsal sayıp altında teberruk ettikleri bir ağaç) denilen büyük yeşil bir ağaç gördük. Yol tarafından bizi örtüyor, bürüyordu! 'Yâ Resûlullah! Zât-ı Envat gibi bize de bir Zât-ı Envat ihdas etsen?' diyerek seslendik. Hız. Peygamber (s.a.v): 'Allahuekber! Varlığım kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki siz de Musa'ya kavminin dedikleri gibi bir söz söylediniz! Onlar: 'Ey Musa! Onların nasıl tanrıları varsa sen de bize öyle bir

⁴⁵³ Buhârî, Büyü' 106.

⁴⁵⁴ Buhârî, Eşribe 1; Müslim, Eşribe 73; Tirmizî, Eşribe 1; Ebû Dâvud, Eşribe 5; Nesâî, Eşribe 22, 46; Muvatta', Eşribe 11; Canan, a.g.e., VIII, 132.

⁴⁵⁵ Buhârî, Eşribe 6.

⁴⁵⁶ Buhârî, Salat 101; Müslim, Salat 261; Tirmizî, Mevakit 134; Nesâî, Kible 8; İbn Mâce, İkame 37; Ebu Dâvud, Salat 108; Canan, a.g.e., XVII, 33.

⁴⁵⁷ Ebû Dâvud, Akdiye 2.

⁴⁵⁸ Bkz. Enfal, 8/50-54; Tevbe, 9/69-70; Ra'd, 13/6, 41; İsrâ, 17/17; Tâhâ, 20/128; Haşır, 59/2, 14-15.

⁴⁵⁹ Ebû Dâvud, Büyü' 66; Canan, a.g.e., III, 28.

tanrı yap!' demişler, Musa da: 'Siz ne kadar cahillik eden bir kavimsiniz!' demişti. O Zât-ı Envat geleneği, sizden öncekilerin geleneği idi. Musa Aleyhisselama kavmi de tıpkı böyle yapmıştı!' buyurdu ve bu davranışı Müslümanlara çok gördü!"⁴⁶⁰

Bir gün ashap kader hususunda münakaşa ederken Hz. Peygamber (s.a.v) çıkagelir. Kader hususunda tartıştığımızı görünce öylesine kızar ki öfkenin hâsıl ettiği kızılıktan yüzünde sanki nar taneleri ortaya çıkar. Onlara şöyle çıkışır: "Bununla mı emredildiniz? Yoksa ben size bunun için mi gönderildim? Bilin ki sizden öncekileri, dinî meselelerdeki münakaşalarının çokluğu ve peygamberleri hakkında düştükleri ihtilâfları helâk etmiştir."⁴⁶¹

Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v) cemaate şöyle hitab eder: "Ey insanlar, size hacc farz kılınmıştır. Şu halde haccı edâ edin!" Cemaatte bulunan bir adam: "Her sene mi, Ey Allah'ın Resûlü?" diye sorar. Resûlullah (s.a.v) cevap vermez. Adam sorusunu üç kere tekrar eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), "Ben sizi bıraktıkça siz de beni bırakın. Mademki sükût ettim, niye sormada ısrar ediyorsunuz? Şâyet sorunuza 'Evet!' deseydim her yıl haccetmek vacip oluverirdi ve buna güç yetiremezsiniz. Şunu bilin ki sizden öncekileri helâk eden şey, çok sual sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilaflarıdır. Size bir iş emrettiğim zaman bunu gücünüz yettiğince îfa edin, bir yasaklamada bulunduğum vakit de ondan kaçının bu emir ve yasakla ilgili olarak aklınıza gelen her şeyi sormaya kalkmayın!"⁴⁶² buyurarak geçmiş ümmetler üzerinden cemaatin çok soru sormasını tenkîd eder.

Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v) elinde kalkan gibi bir şeyle gelir. Sonra onu yere bırakıp onun gerisine çömelip ona doğru küçük abdest bozar. Oradakilerden biri: "Resulullah'a bakın tıpkı kadınlar gibi abdest bozuyor." der. Hz. Peygamber (s.a.v) bu sözü işitince: "Benî İsrail'in arkadaşının başına geleni işitmedin mi" der ve: "Onlara idrar bulaşınca bıçakla idrarın değdiği yeri kazıyorlardı. Arkadaşları onları bu tatbikattan yasakladı. Bu adam, yasaklaması sebebiyle kabrinde azaba uğrâdı."⁴⁶³ buyurur.

⁴⁶⁰ İbn Hişam, a.g.e., IV, 85; Vâkıdî, a.g.e., III, 890-91; Müsned, V, 218; Ezrakî, a.g.e., I, 130.

⁴⁶¹ Tirmizî, Kader 1; İbn Mâce, Mukaddime 10.

⁴⁶² Buhârî, İ'tisam 4; Müslim, Hacc 412; Fezâil 130; Nesâî, Hacc 1.

⁴⁶³ Buhârî, İlmi 8, 9, 10; Müslim, Sükûf 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29; İbn Ebî Şeybe, a.g.e., II, 467; Canan, a.g.e., X, 205, 373-374.

4. NEBEVÎ TENKÎDİN TEŞRÎÎ NETİCELERİ

Hız. Peygamber (s.a.v) tenkîdlerini yaparken bunu sadece tenkîd olarak bırakmamış aynı zamanda tenkîdini bir neticeye de bağlamıştır. Yani Hız. Peygamber'in (s.a.v) tenkîdlerinin birtakım yaptırımları olmuştur. Bunlar: İrşad, te'dib, takrir, ta'dil ve ilgadır. Hız. Peygamber (s.a.v) davranışın durumuna göre tenkîdini, ceza, onay, düzeltme ve yasaklama şeklinde sonuçlandırmıştır.

4.1. İrşad

İrşad, kelime olarak "doğru yolu göstermek" manası taşır.⁴⁶⁴ İrşad kelimesi Kur'an-ı Kerim'de yer almamakla birlikte âyetlerde "rüşd" kökünden türeyen kelimeler geçer. Bir âyette aynı kökten isim olan "yol gösterici" manasındaki "Mürşid" Allah'a izafe edilmiştir.⁴⁶⁵ Bazı âyetlerde "doğru yolda yürüyenler" (raşidun) manasında insanlara izafe edilmiştir.⁴⁶⁶

"İrşad"la ilgili bazı ifadeler hadislerde de geçer. Hız. Peygamber (s.a.v) bir hadisinde "Reşid" (bütün işleri isabetli ve hedefe ulaşıcı) kelimesini Allah'ın isimlerinden biri olarak zikrederken⁴⁶⁷ bir diğer hadisinde Allah'ın kendisini ve Müslümanları "raşidler" (doğru yolu bulanlar)'dan etmesi için dua etmiş,⁴⁶⁸ bir diğer hadisinde ise İslâm'ı yeni kabul eden birisine Allah'ın kendisine rüşd (doğruyu bulma kabiliyeti) vermesi için dua etmesini tavsiye etmiştir.⁴⁶⁹

Hız. Peygamber (s.a.v) Yüce Allah tarafından insanları irşad etmekle vazifelendirilmiştir. Beşikten mezara kadar insanın hayatını tanzim eden İslâm dininin uygulaması Hız. Peygamber'in (s.a.v) hayatında zuhur ettiğinden O Allah'ın dinini yayıp yerleştirirken söylediği her söz ve yaptığı her davranış biz Müslümanlar için yol gösterici olmuştur. Çünkü Hız. Peygamber'in (s.a.v) her tavsiyesi, emri ve nehyi bir hedefe ulaşmak içindir. Bu hedef doğrultusunda kadın-erkek, çocuk-çocuk herkes payına düşeni almıştır. Mesela: Resûlullah (s.a.v) her gün oruç tutmak, her gece uyumadan namaz kılmak ya da hiç evlenmemek üzere uyumadan, evlenmeden, kendilerini ibadete vermek isteyen bir grup sahabiyi yanına çağırıp, "Sizler böyle böyle söylemişsiniz. Halbuki Allah'a yemin olsun Allah'tan en çok korkanınız ve yasaklarından en ziyade kaçınanınız benim. Fakat buna rağmen bazan oruç tutar, bazan yerim; namaz kılarım, uyurum da kadınlarla beraber de olurum. Benim sünnetim budur, kim sünnetimi beğenmezse benden değildir." buyurarak⁴⁷⁰ amelde itidal noktasında doğru yolu göstermiştir. Yine sahabiden Ebu Zer el-Gıfari'nin eşi müşriklerin elinden kaçarken Resûlullah'ın (s.a.v) devesini "Eğer Yüce Allah beni bu devenin üzerinde kurtaracak olursa adıyorum ki onu muhakkak boğazlayacağım!" diye adadığında, Peygamber (s.a.v)'in: "Bu nasıl adak!" buyurarak tepki gösterip⁴⁷¹ "Sen maliki ve sahibi

⁴⁶⁴ Buhârî, Libas 35, Menâkıb 23; Müslim, Fezâil 48, 91-93; Tirmizî, Libas 4, Menâkıb 19, 26.

⁴⁶⁵ Tirmizî, Kıyamet 42; İbn Mâce, İkametu's-Salât 174, Et'ime 1; Dârimî, Salât 156, İsti'zan 4; Müsned, V, 451.

⁴⁶⁶ Ebû Dâvud, Libas 5; Makrizî, el-Hitat, I, 509.

⁴⁶⁷ Ebû Dâvud, Libas 19; Cenâiz 33; Tirmizî, Cenâiz 16; Nesâî, Zinet 31.

⁴⁶⁸ Ahzab, 33/21.

⁴⁶⁹ Hud, 11/112.

⁴⁷⁰ Buhârî, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5; Nesâî, Nikâh 4; Canan, a.g.e., II, 345.

⁴⁷¹ Müslim, Nezir 9.

bulunmadığın bir deveyi boğazlayamazsın!⁴⁷² Ne Allah'a mâsiyet olan şeyde ne maliki bulunmadığın şeyde adamak olur!⁴⁷³ Bu adanan adak değildir!” buyurarak yol göstermesi, Rasûlullah'ın kadın bir sahabiye irşad etmesine örnektir. Hurma ağaçlarını taşıyan küçük bir çocuğa ağaçları taşlamayıp yere düşenleri yemesini söylemesi⁴⁷⁴ ise onun bir çocuğu yeme fiili gibi basit bir eylemde dahi nasıl irşad ettiğini gösteren başka bir örnektir.

4.2.Te'dib

Te'dib bir insanın yaptığı kötü bir fiilden dolayı bir daha aynı şeyi tekrar etmemesi için yapılan bir nevi cezalandırmadır. Daha çok merhameti ve şefkatiyle tanınan Resûlullah (s.a.v) Müslümanların salâhi ve felâhi söz konusu olduğunda “Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız Allah'ın dini konusunda onlara acımayın.”⁴⁷⁵ âyetini ilke edinerek tenkîdlerini, tenkîde sebep olan davranışın sahibi olan kişileri te'dib ederek sonuçlandırmıştır. Mesela: Hz. Peygamber (s.a.v) içki içene “hadd” uygulamış,⁴⁷⁶ şartları oluştuğunda zina edeni “recm” ile cezalandırmış,⁴⁷⁷ livata fiilini işleyenlerin görüldüklerinde öldürülmelerini emretmiş,⁴⁷⁸ borçlarını vermeyenleri, katilleri ya da cinâyet zanlılarını mescidde, dehliz ve kuyularda devamlı bu işe tahsis edilmemiş evlerde hapsedmiş⁴⁷⁹ şartları oluştuğunda hırsızın elini kestirmiş,⁴⁸⁰ Müslümanlarla aralarında olan anlaşmayı bozup Müslümanlara ihanet etmeleri üzerine Kaynukaoğullarını, Beni Kureyzahıları Medine'den sürgün etmiş,⁴⁸¹ Mekke'nin fetih günü, bugünün fetih günü olduğunu söyleyen bir birlik komutanını azletmiş,⁴⁸² kendisinin yürüyüşünü taklid eden Hakem b. Ebi'l-As'ı Taif'e sürgün etmiş,⁴⁸³ Tebük seferine katılmayan Ka'b b. Malik'e Allah'ın müsaade ettiği süreye kadar (yaklaşık 50 gün) kimsenin kendisiyle konuşmaması şeklinde bir ceza vermiş,⁴⁸⁴ Müslüman olduğu halde Uhud Savaşı sırasında müşrik olan babasının katili Mücezzar b. Ziyâd'ı öldüren Hâris b. Süveyd ile kızı Zeyneb'in Medine'ye hicreti sırasında yolunu keserek düşük yapmasına sebep olacak kadar hırpalayan iki Mekkeli'nin de kısasla cezalandırılmalarına hükmetmiştir.⁴⁸⁵

Hz. Peygamber (s.a.v) bu cezaları uygularken müslim-gayr-i müslim, zengin-fakir, güçlü-güçsüz ayrımı yapmamış hepsi için adaletli davranmıştır. Bununla ilgili olarak Mes'ud İbnu'l-Esved'in (r.a) dilinden naklen şu rivâyet meşhurdur: "Fâtıma isimli

⁴⁷² İbn Hişam, a.g.e., III, 297, 298; Vâkıdî, a.g.e., II, 548.

⁴⁷³ Abdurrezzak, a.g.e., VIII, 435.

⁴⁷⁴ Tirmizî, Büyû' 54; Ebû Dâvud, Cihâd 94; İbn Mâce, Ticârât 67.

⁴⁷⁵ Nur, 24/2.

⁴⁷⁶ Buhârî, Hudud 2, 4; Müslim, Hudud 37; Tirmizî, Hudud 14,15; Ebû Dâvud, Hudud 35.

⁴⁷⁷ Buhârî, Hudud 30, 31, 34, 37, 38, 46; Vekâlet 13, Sulh 5, Şurut 9, Eyman 3, Ahkâm 39, Ahbaru'l-Âhad 1; Müslim, Hudud 25; Muvatta', Hudud 6; Tirmizî, Hudud 7, 8; Ebû Dâvud, Hudud, 25; Nesâî, Adâbu'l-Kudat, 22; İbn Mâce, Hudud 7.

⁴⁷⁸ Tirmizî, Hudud 24; Ebû Dâvud, Hudud 28.

⁴⁷⁹ Atar, Fahrettin, İslam Adliye Teşkilatı, s. 217-218.

⁴⁸⁰ Buhârî, Hudud 13; Müslim, Hudud 6; Tirmizî, Hudud 16; Ebû Dâvud, Hudud 12, 16, 19, 20; Nesâî, Sârik 5, 6, 9.

⁴⁸¹ Buhârî, Cihad 68, İstizan 26, Megazi 30, Menakibu'l-Ensar 12; Müslim, Cihad 65; Tirmizî, Siyer 29; Müsned, III, 22,71,350; VI,56,142; Darimî, Siyer 66; Köksal, a.g.e., V, 321.

⁴⁸² İbn Hişam, a.g.e., III-IV, 397-408; Taberî, a.g.e., III, 39-61; Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 170.

⁴⁸³ Kettanî, Teratib, I, 301.

⁴⁸⁴ Buhârî, Meğazi 79.

⁴⁸⁵ İbn Hişam, a.g.e., IX, 480-482.

kadın, Hz. Peygamber'in (s.a.v) evinden kadifeyi çalınca biz bunu büyük bir hadise olarak değerlendirdik. Kadın Kureyş'ten tanınmış birisiydi. Lehide konuşmak üzere Hz. Peygamber'e (s.a.v) geldik: "Biz onun cezasına mukabil kırk okiyyelik fideye verelim." dedik. Hz. Peygamber (s.a.v): "Cezasını çekerek temizlenmesi onun için daha hayırlıdır." buyurdular. Biz Hz. Peygamber'in (s.a.v) sözündeki yumuşaklığı görünce Üsâme'ye geldik ve: "Git, kadın lehine Resûlullah'a konuş da eli kesilmesin." dedik. Hz. peygamber (s.a.v) bu hali görünce sertleşti ve hutbe irad etmek üzere ayağa kalktı, şöyle söyledi: "Aziz ve celil olan Allah'ın cariyelerinden bir cariyeye terettüp eden Allah'ın haddlerinden birini tatbik etmemem için üzerimde niye bu kadar ısrar ediyorsunuz? Muhammed'in nefsinin kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun! Eğer o kadının tenezzül ettiği şeye (hırsızlığa) Muhammed'in kızı Fâtıma tenezzül etseydi Muhammed hiç çekinmeden onun elini mutlaka keserdi."⁴⁸⁶

4.3. Takrir

Sözlükte "bir şeyi bir yere yerleştirmek, istikrar bulmak, sakinleşmek, gerçeği kabul etmek, bir söze açıklık getirmek" anlamlarındaki takrir (ikrâr) kelimesini terim olarak Hâris el-Muhâsibî "Hz. Peygamber'in (s.a.v) sahabeden birini veya birkaçını farz ibadetleri ya da helal-haramlarla ilgili birşeyi yaparken görmesi yahut aynı konularda kendisine bir haber verilmesi durumunda bundan nehyetmemesi" şeklinde tanımlamıştır.⁴⁸⁷ Daha sonraki âlimler kapsamı geniş tutmuş ve takriri, Resûl-i Ekrem'in huzurunda bir sözün söylenmesi veya bir fiilin gerçekleştirilmesi yahut onun görmediği yerde yapılan bir şeyin kendisine bildirilmesi durumunda onun bu sözü veya fiili yahut başka bir yerde yapıp da kendisine aktarılan şeyi onaylaması, yani yasaklamaması yahut bu şeyin başka türlü yapılsa daha güzel olacağını söylememesi diye ifade etmişlerdir.⁴⁸⁸

Nebevî tenkîdin neticelerinden takrire dair bazı örnekler şunlardır:

Hz. Peygamber'in (s.a.v) olmadığı bir seferde Müslim İbnü'l-Hâris (r.a) baskın mahalline vardıkları zaman atını hızlandırıp arkadaşlarını geçer. Köy halkı onu imdât çılgınlıklarıyla karşılayınca o onlara: "Lâ ilâhe illallah" deyip kendinizi koruyun der. Onlar da öyle yaparlar. Arkadaşları onu bu davranışından dolayı "Ganimeti bize haram ettin" diyerek ayıplarlar. Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına dönünce yaptığını ona haber verirler. Hz. Peygamber (s.a.v), İbnü'l-Hâris'i çağırır. Yanına varınca arkadaşlarının ayıplayıp Hz. Peygamber'e (s.a.v) şikâyet ettikleri bu davranışı Hz. Peygamber (s.a.v) onların aksine onaylar. Üstelik bu davranışından dolayı onu takdir eder ve: "Bilesin, Allah (c.c) senin için o kurtardığın insanlardan her birisi sebebiyle şu şu kadar sevab yazmıştır." buyurarak ona ahirette alacağı mükâfatı müjdeler.⁴⁸⁹

Hz. Peygamber'in (s.a.v) takrirlerinde "isabet ettin" ifadesini sıkça kullandığı görülür.⁴⁹⁰ Örneğin Ebu Saîd'den (r.a) gelen bir rivâyette anlatıldığına göre iki kişi bir sefere çıkarlar. Derken namaz vakti girer. Beraberlerinde su olmadığı için temiz toprakla teyemmüm ederler ve namazlarını kılarlar. Sonra vakti içinde su bulurlar. Bunlardan biri abdesti de namazı da iade eder, diğeri iade etmez. Sonra Hz.

⁴⁸⁶ Buhârî, Hudud 12; Müslim, Hudud 8,9; Canan, a.g.e., XVII, 317.

⁴⁸⁷ Zerkeşî, Bûrhân, IV, 201.

⁴⁸⁸ Özkan, Halit, "Takrir", DİA, XXXIX, 469.

⁴⁸⁹ Ebû Dâvud, Edeb 110.

⁴⁹⁰ Tirmizî, Siyer 28; Ebû Dâvud, Tahâret 128, Salât 194; Nesâî Gusl 27, Tahâret 205; Canan, a.g.e., IX, s. 408-409; X, 515, 518.

Peygamber'e (s.a.v) gelince durumu anlatırlar. Hz. Peygamber (s.a.v), iade etmeyene: "Sünnete isabet ettin, namazın sana yeterlidir!" buyurarak yaptığını onaylar. Abdesti ve namazı iade eden zâta da: "Sana iki kat ücret var!" buyurarak onun davranışını da onaylar.⁴⁹¹

Hız. Peygamber (s.a.v) bazı durumlar karşısında onayını susarak göstermiştir.⁴⁹² Mesela: Hız. Âişe (r.anha) sehvesini (odasının içindeki yüklüğümü bir kısım) üzerinde resimler bulunan bir kumaşla örter. Hız. Peygamber (s.a.v) eve gelince onu söker. Hız. Âişe de bunun üzerine o kumaştan iki yastık yapar. Sonra da Hız. Peygamber (s.a.v) hiç bir şey demeden bu yastıklardan birine yaslanarak oturur.⁴⁹³ Görüldüğü gibi Hız. Peygamber (s.a.v) aynı kumaşın yüklüğün üzerine örtülmesine müsaade etmemiş ancak yastık kılıfı yapılarak kullanılmasını onaylamıştır. Yine Hız. Âişe'den gelen bir rivâyet şöyledir: "Resûlullah'ın (s.a.v) yanında bebeklerle oynardım. Arkadaşlarım da oynamak için yanıma gelirlerdi. Resûlullah (s.a.v) eve gelince utanarak saklanırlardı. Ama Hız. Peygamber (s.a.v) onları tekrar bana gönderirdi. Böylece beraber oynamaya devam ederdik."⁴⁹⁴ Görüldüğü gibi Hız. Peygamber (s.a.v) o dönemde put sayılabilecek oyuncak bebeklerle kız çocuklarının oynamasına ses çıkarmadığı gibi Hız. Âişe'nin arkadaşlarını yanına yollayarak birlikte bebeklerle oynamaya da teşvik etmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.v) bazen de takrirlerini gülümseyerek ifade etmiştir. Amr İbnu'l-Âs (r.a)'den naklen gelen şu rivâyeti buna örnek olarak verilebilir: "Zâtu's-Selâsil Gazvesi'nde, soğuk bir gecede ihtilam oldum. Yıkandığım takdirde helâk olacağımdan korktum. Böylece teyemmüm yapıp arkadaşlarıma sabah namazını kıldırđım. Bu hadiseyi Resûlullah'a (s.a.v) anlattılar. Bana: "Ey Amr! Sen cünup olduğun halde arkadaşlarına namaz mı kıldırđın?" diye sordu. Ben de yıkanmama mâni olan durumu haber verdim ve dedim ki: "Ben Allah'ın şöyle söylediğini işittim: 'Kendinizi öldürmeyin, Allah sizlere karşı rahîmdir.'⁴⁹⁵ Resûlullah (s.a.v) güldü ve bir şey söylemedi."⁴⁹⁶ Görüldüğü gibi Hız. Peygamber (s.a.v) Amr'ın davranışına önce şaşırarak tepki verse de meselenin iç yüzünü öğrenince gülümseyerek onun davranışına karşı çıkmadığını belli etmiştir. Hız. Peygamber (s.a.v), Amr b. Âs'ın yaptığını yerinde gördüğünden kıldırđmış olduğu namazı ne iade ettirmiş, ne de kendisinden daha fazla izahat istemiştir.⁴⁹⁷

4.4. Ta'dil

Ta'dil sözlükte "ılımlılık, dürüstlük; gönülde doğru olduğuna dair kanaat beliren şey" anlamına gelen adl veya adalet kelimesinden türemiş bir mastar olup "düzeltmek, doğru hüküm vermek, tezkiye etmek" demektir.⁴⁹⁸

Hız. Peygamber (s.a.v), İslâm'ı yayıp yerleştirenken karşılaştığı İslâm'la bağdaşmayan olumsuz söz, durum ve davranışları ta'dille düzeltme yolunu tercih

⁴⁹¹ Ebû Dâvud, Tahâret 128; Nesâî, Gusl 27; Canan, a.g.e., X, 518.

⁴⁹² Canan, a.g.e., XVII, 359.

⁴⁹³ Buhârî, Libas 91; Canan, a.g.e., XVII, 469.

⁴⁹⁴ Buhârî, Edeb 81; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 81; Ebû Dâvud, Edeb 62.

⁴⁹⁵ Nisâ, 4/29.

⁴⁹⁶ Ebû Dâvud, Tahâret 126; Canan, a.g.e., X, 517.

⁴⁹⁷ Kâsânî, a.g.e., I, 48.

⁴⁹⁸ Aşikkutlu, Emin, "Cerh" ve "Ta'dil", DİA, VII, 394.

etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetinde bununla ilgili pek çok örnek vardır.⁴⁹⁹ Aşağıda bununla ilgili birkaç örnek verilmiştir.

Bir gün sahabeden Ensar b.Ma'zun adındaki bir zât vefat edince zevcesi ona: "Osman b. Maz'un! Cennet sana kutlu olsun!" der. Hz. Peygamber (s.a.v) ona hiddetli bir bakışla bakıp: "Sen bunu nereden biliyorsun?" buyurarak onun biraz önce söylediği sözleri tenkîd eder. Kadın: "Yâ Resûlullah! O senin süvarin ve sahabin ya!" diyerek az önceki söylediklerini savunur. Hz. Peygamber (s.a.v): "Vallahi, ben onun iyiliğinden başka birşey bilmiyorum! Ben Resûlullah olduğum halde bana ne yapılacağını ben bilmem! Onun hakkında 'O Allah'ı ve Resul'ünü severdi.' demen yakışır!" buyurarak kadının sözlerini bu sözleriyle düzeltir.⁵⁰⁰

Hz. Peygamber (s.a.v) ve sahabisi mescidde otururlarken bedevî kisveli bir adam çıkagelir. Namaza durup hafif bir şekilde (yani rükünleri, tesbihleri kısa tutarak) namaz kılar. Sonra namazı tamamlayıp Resûlullah'a (s.a.v) selam verince, Hz. Peygamber (s.a.v): "Üzerine olsun. Ancak git namaz kıl; zira sen namaz kılmadın!" buyururlar. Adam tekrar namaz kılıp gelir, Hz. Peygamber'e (s.a.v) selam verir. Hz. Peygamber (s.a.v) selamına muKâbele eder ve yine: "Dön namaz kıl; zira sen namaz kılmadın!" buyururlar. Adam bu şekilde iki veya üç sefer aynı şeyi yapar, her seferinde Hz. Peygamber (s.a.v): "Dön namaz kıl; zira sen namaz kılmadın!" buyururlar. Bu durum üzerine halk korkar ve namazı hafif kılan kimsenin namaz kılmamış sayılması herkese pek ağır gelir. Adam sonuncu sefer Hz. Peygamber'e (s.a.v): "Ben bir insanım isabet de ederim, hata da yaparım. Bana hatamı göster, doğruyu öğret!" der. Hz. Peygamber (s.a.v) adamın neleri düzeltmesi gerektiğini bu kez şu sözlerle daha detaylı bir şekilde anlatır: "Tamam. Namaza kalkınca önce Allah'ın sana emrettiği şekilde abdest al. Sonra ezan okuyarak şehadet getir. İkâmet getir (namaza dur). Ezberinde Kur'an varsa oku yoksa Allah'a hamdet, tekbir getir, tehlîl getir, sonra rükuya git. Rükû halinde itmi'nâna er (azaların rükûda mûtedil halde bir müddet dursun). Sonra kalk ve kıyam halinde itidale er, sonra secdeye git ve secde halinde itidale er, sonra otur ve bir müddet oturuş vaziyetinde dur, sonra kalk. İşte bu söylenenleri yaparsan namazını mükemmel kılmış olursun. Bundan bir şey eksik bırakırsan namazını eksilttin demektir."⁵⁰¹

Hz. Peygamber (s.a.v) bir gece evinden çıkar. Hz. Ebu Bekr'e (r.a) uğrar. O sırada Hz. Ebu Bekir alçak sesle namaz kılmaktadır. Hz. Ömer'e (r.a) uğrar, o da yüksek sesle namaz kılmaktadır. Her ikisi de Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanında toplanınca Hz. Peygamber (s.a.v) Ebu Bekir'e: "Ey Ebu Bekir sana uğradım sen sessizce namaz kılıyordun." buyurur. Ebu Bekir (r.a) ise: "Ben konuştuğum Zât-ı Zülcelâl'e sesimi işittirdim ey Allah'ın Resûlü!" diyerek kendini savunur. Resûlullah (s.a.v) Hz. Ömer'e de: "Sana da uğradım. Sen de yüksek sesle namaz kılıyordun." buyurur. O da şu cevabı verir: "Ey Allah'ın Resûlü! Uyuklayanı uyandırıyor, şeytanı da uzaklaştırıyordum." Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) Hz. Ebu Bekr'e: "Ey Ebu Bekir

⁴⁹⁹ Buhârî, Zekât 3, İman 53, Eyman 31, Ezân 148, 150; Amel fi's-Salât 4; İstizân 3, 28; Da'avât 17, Tevhid 5, Şehâdât 16, Edeb 54, 95; Müslim, Salât 55-61, 122; Zühd 65, İman 236, Fezâil 150; Tirmizî, Salât 215, Da'avât 117, Büyü' 4; Ebû Dâvud, Edahî 9010, Edeb 10, 70, 85; Eyman 23, Sünnet 14, 16; Salât 96, 182; Menâsik 26; Nesâî, İman 21, 22; Adâbu'l-Kudât 7, İman 7, Sehv 37, İmâmet 26, İftitah 189; İbn Mâce, Menâsik 9, Ticârât 1, 2; Müsned, III, 488; IV, s. 6; Muvatta', Eyman 6, 2, 475; Taberî, a.g.e., III, 147; İbn Sa'd, a.g.e., I, 325-326; Canan, a.g.e., VIII, 473; IX, s. 141; X, 205; XVII, 400.

⁵⁰⁰ İbn Sa'd, a.g.e., III, 398; Müsned, I, 237; Hâkim, a.g.e., III, 190; İbn Abdilberr, İstîâb, III, 1056; İbn Esîr, a.g.e., III, 600.

⁵⁰¹ Tirmizî, Salât 226; Ebû Dâvud, Salât 148; Nesâî, İftitah 105, 167; Canan, a.g.e., VIII, 504-505.

sen sesini biraz yükselt!" Hz. Ömer'e de: "Sen de sesini biraz alçalt!" buyurarak Kur'an okuma konusunda her ikisine de itidali gösterir.⁵⁰²

Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v), Ömer'in (r.a) elinden tutmuştu. Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Resûlü! Sen bana, nefsim hariç herşeyden daha sevgilisin!" dedi. Resûlullah hemen şu cevabı verdi: "Hayır! Nefsimi elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, ben sana nefsimden de sevgili olmadıkça iman eksiktir!" Hz. Ömer (r.a): "Şimdi, sen bana nefsimden de sevgilisin!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v): "İşte şimdi kâmil imana erdin ey Ömer!" buyurdular.⁵⁰³

Kâbe'nin fethedileceği gün Sa'd b. Ubâde Ebu Süfyan'a: "Ey Ebu Süfyan! Bugün, en büyük harp günüdür! Bugün, Kâbe'de kan dökmenin helal kılındığı bir gündür. Allah bugün Kureyş müşriklerini hor ve hakir kılacaktır!" diyerek bağırır.⁵⁰⁴ Ebu Süfyan da bu söylenenleri Hz. Peygamber'e (s.a.v) şikâyet edince, Hz. Peygamber (s.a.v) onun sözlerini şu şekilde düzeltir: "Sa'd, yanlış söylemiş! Bugün, Allah'ın ezan sesleriyle Kâbe'nin şanını yükselteceği bir gündür! Bugün, Kâbe'nin tevhid örtüsüyle örtüneceği bir gündür!" buyurdu.⁵⁰⁵

4.5. İlga

İlga sözlükte "bir şeyin varlığını ortadan kaldırmak" demektir.⁵⁰⁶ Hz. Peygamber (s.a.v) İslamiyetin teşriî süresinde İslamiyet'e ters düşmeyen şeyleri olduğu gibi bırakmış, kimini kısmen değiştirerek düzeltmiş, ters düşenleri ise ilga ederek yasaklamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) bir şeyi ilga etmesi, aynı zamanda İslamiyet'in dolayısıyla kendisinin o şeye karşı bakış açısının da bir yansıması, o şeyi eleştirdiğinin bir göstergesidir. Resûlullah (s.a.v), nübüvveti boyunca pek çok uygulamayı ilga ederek bir nevi "kanun koyma" yetkisiyle tenkîd etmiştir. Hz. Peygamber tarafından uygulamadan kaldırılan hususlara dair bazı örnekler şöyledir:

1. Faizin kaldırılması:

İçki gibi kademeli olarak yasaklanan faiz hakkında Hz. Peygamber (s.a.v) Veda Hutbesi'nde son kez, "Cahiliye devrinden kalma faiz ilga edilmiştir. Allah faizin haram olduğuna hükmetmiştir. Kaldırmaya başladığım ilk faiz de amcam Abbas'ın faizidir."⁵⁰⁷ buyurarak faizi kesin bir dille ilga etmiştir.

2. Kan davasının kaldırılması:

Araplar arasında asabiyet düşüncesinin bir sonucu olarak çok fazla kan davası vardır. Hz. Peygamber (s.a.v) yine Veda Hutbesi'nde "Cahiliyeden kalma kan davası mülgadır. Kaldırmaya başladığım ilk kan da (yeğenim) Amr İbn Rebi'a İbn el-Hâris İbn Abdülmüttalib'in kanıdır."⁵⁰⁸ buyurarak kan davasını yasaklamıştır.

⁵⁰² Tirmizî, Salât 330; Ebû Dâvud, Salât 315.

⁵⁰³ Buhârî, Fezâilu'l-Ashab 6, İsti'zân 27, Eymân 3.

⁵⁰⁴ Buhârî, Bed'u'l-Halk 11; Vâkıdî, a.g.e., II, s. 821; Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, IX, 119; İbn Kayyim, a.g.e., II, 182.

⁵⁰⁵ Buhârî, Bed'u'l-Halk 11; Beyhakî, a.g.e., IX, 119; Delâilü'n-Nübüvve, V, 38; İbn Kesîr, a.g.e., IV, 291; İbn Kayyim, a.g.e., II, 182; Kastallânî, a.g.e., I, 196; Zürcânî, a.g.e., II, 308.

⁵⁰⁶ Doğan, a.g.e., s. 578.

⁵⁰⁷ İbn Hişam, a.g.e., VIII, 1022; Vâkıdî, a.g.e., III, 1103.

⁵⁰⁸ İbn Hişam, a.g.e., VIII, 1022; Vâkıdî, a.g.e., III, 1103.

3. Irkçılık düşüncesinin kaldırılması:

İslâm öncesi Arap cemiyetinde birçok ictimai tabakalar vardır: Köleler, azadlılar (mevlâ) ve hürler. Bunlar aynı haklara sahip değillerdir. Hürler kendilerini diğerlerinden üstün saymakta ve azadlı ve kölelerle asla evlenmemektedirler. İslâm'ın temel prensiplerine uygun gelmeyen bu düşüncenin yıkılması gerekmektedir. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.v) halasının kızı Zeyneb'i azadlı kölesi Zeyd b. Hârise ile evlendirmiştir. Böylece köle ile hür arasında bir farkın olmadığını göstermiş oldu.⁵⁰⁹

4. Bir evlenme yasağının ilgası:

Cahiliye Arapları, evlatlığı öz evlat gibi kabul etmekte, biriyle ilgili hükümleri diğeri hakkında da aynen uygulamaktaydılar. Mesela evlatlığın hanımı, boşanma veya ölüm hallerinde bu kadının kayınpederine ebediyen haramdı. İslâm bu sadedde bir reform yapmak isteyince Hz. Peygamber (s.a.v), evlatlığı Zeyd'den boşanan Zeyneb'le evlendi. Bu evlilikten maksadı Kur'an bizzât şöyle açıklar: “(Habibim) Biz onu sana zevce yaptık. Ta ki oğulluklarının kendilerinden ilişkilerini kestikleri zevcelerini almakta müminler üzerine günah olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.”⁵¹⁰ Böylece Arapların uzun zamandır sürdürdükleri bu uygulama kaldırılmış olur.

5. Takvimde reform

Hz. Peygamber (s.a.v), bidâyetinde takvim hususunda çevrenin geleneğine uymaktaydı. Taberî'nin bir rivâyetine göre hicretten hemen sonra hatta hicret yılı içerisinde mektupları ve akitleri bir çağın hareket noktası olarak o yıldan başlatarak tarihlemeyi emretmiştir.⁵¹¹ Buna göre bazıları hicrî takvimi Hz. Ömer'in vazettiğini, bazıları da Hz. Ebu Bekir'in vazettiğini söylemiştir. Taberî'nin bu rivâyeti münakaşalı olsa da şu husus kesinlikle bilinmektedir: Gerçek takvim reformu hicretin onuncu yılında gerçekleşmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v) bunu, Veda Haccı sırasında vefatından üç ay kadar önce ilân etmiştir: “Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında Allah'a göre ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. Bu dosdoğru bir nizamdır. Öyleyse o aylar içinde kendinize yazık etmeyin. Topyekün sizinle savaşan putperestlerle siz de topyekün savaşın, Allah'ın sakınanlarla beraber olduğunu bilin. Sapıtmak için haram ayların yerlerini değiştirmek, küfürde gerçekten ileri gitmektir. İnkâr edenler, Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uydurmak için onu bir yıl haram, bir yıl helal sayıyor. Böylece Allah'ın haram kıldığını helal kılıyorlar. Kötü işleri kendilerine güzel göründü...”⁵¹² Yani Hz. Peygamber, bu vahiy gelinceye kadar takvim işinde görüldüğü üzere âyet-i kerime küfürde ileri gitmek olarak tavsif edilen neşî takvime (hac mevsimini ticarete elverişli aylara rastlatmak için hesaplamada bazı oyunlar yapılan bir takvim) uymuştur.⁵¹³

6. İçkinin yasaklanması:

⁵⁰⁹ Taberî, a.g.e., II, 563.

⁵¹⁰ Ahzab, 33/37.

⁵¹¹ Taberî, a.g.e., II, 452.

⁵¹² Nahl, 16/67.

⁵¹³ Canan, İbrahim, Tebliğ Metotları, s. 96.

O devrin Arapları çok şarap tüketmekteydiler. Onu bir hamlede yasaklamak hemen hemen imkânsızdır. Bu yüzden Hz. Peygamber onu yasaklama işini dört safhada gerçekleştirmiştir:

1. Safha: Konuyla ilgili ilk vahiy Mekkîdir. Bunda alkol yasaklanmış değildir, sadece o meseleye dikkat çekme mevzubahistir: *“Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden şerbet, sıra ve güzel rızık elde edersiniz. Düşünen millet için bunda ibret vardır.”*⁵¹⁴

2. Safha: Medine’de Hz. Ömer’in alkolle ilgili bir sorusu üzerine şu âyet cevap verir: *“(İnananlar) sana alkollü içkiler ve kumar oyunu hakkında soruyorlar. (Onlara) şöyle cevap ver: Her ikisinde de insanlar için hem büyük günah ve hem de fayda var. (Fakat) günahı faydasından daha büyüktür.”*⁵¹⁵

3. Safha: Dikkat edilirse burada da mutlak bir yasaklama yoktur. Birçoğu “günah var” diyerek içmeyi terk etmektr, bir kısmı da: “Faydası var” diyerek içmeye devam etmektedir. Fakat bir gün Abdurrahman İbn Avf (r.a), dostlarına bir ziyafet verir. Yemekten sonra namazda imamlık yapar. Namaz esnasında sarhoşluğun tesiriyle Kur’an tilâvetinde hata yapar. Hz. Ömer başta, ashaptan bazıları içki hakkında kesin bir açıklık dilerler.⁵¹⁶ Bu hadise üzerine şu müteakip âyet nazil olur: *“Ey iman edenler! Sarhoş olduğunuz zaman söyledığınızı anlar hale gelmezden önce namaza yaklaşmayın.”*⁵¹⁷ Böylece hiçbir tereddüde mahal kalmadan namaz vakitlerinde içki yasaklanmış olur. Fiilen de bu ancak yatsı namazından sonra mümkündür.⁵¹⁸

4. Safha: İçenlerin sayısı iyice azalmıştır; ama yine de geceleyin içenler vardır. Gerçi bunlar da az içmeye alışmışlardır. Bir gün, Utban ibn Malik’in düğün yemeği sırasında asalet üzerine muhacirlerle ensar arasında çıkan bir münakaşa, sarhoşluğun tesiriyle tartışma ve ağız kavgasına dönüşür. Çıkan arbedede yaralananlar bile olur.⁵¹⁹ Bu hadise üzerine sarhoş edici içkiler mutlak şekilde haram edilir: *“Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki saadete eresiniz. Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah’ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister, artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?”*⁵²⁰ Böylece sarhoş edici bütün içkiler hammadde ne olursa olsun (üzüm, arpa, mısır, bal, vs.) yasaklanmış olur.⁵²¹ Hz. Peygamber’in (s.a.v) bundan sonra her çeşit sarhoş ediciyi (hamr’ı), kötülüklerin anası (ümmü’l-habâis) ilan ederek İslâm’ın bu mevzudaki tavizsiz siyasetini belirleyip meseleye nihâi noktayı koymuştur.⁵²²

7. Ganimetle ilgili yasaklar

Resûlullah (s.a.v) ganimetlerle ilgili olarak da bazı yasaklamalar getirerek daha önce yapılan uygulamalara son vermek istemiştir. Bu yasaklar şunlardır:

⁵¹⁴ Bakara, 2/219.

⁵¹⁵ Bakara, 2/219; İbn Kesîr, Tefsîr, II, 292.

⁵¹⁶ Nisâ, 4/43.

⁵¹⁷ İbn Kesîr, a.g.e., II, 293.

⁵¹⁸ Müslim, Fezâilu’s-Sahâbe 43.

⁵¹⁹ Mâide, 5/90-91.

⁵²⁰ Müslim, Eşribe 70-71.

⁵²¹ İçkinin yasaklanmasında Hz. Peygamberin takip ettiği siyasetin teferruatlı olarak tahlilini için bkz. Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, VIII, 157-173.

⁵²² Canan, a.g.e, s.98.

1. Hamile olan veya hamile olup olmadığından emin olunmayan esirle ile cinsî münasebet,

2. Taksimden önce ganimetten satış yapmak,

3. Ganimet olan bir bineği veya onu iyice yıpratıncaya kadar kullandıktan sonra ganimet malları arasına koymak⁵²³

Bunların dışında Hz. Peygamber İslâm öncesi dönemde ticari mallardan alınan öşür vergisini kaldırarak piyasayı bu yükten kurtarmış, yine daha önce alınan gümrük vergilerini kaldırarak her nevi malın, mahsulün ülkedeki akışını ve mübadelelerini arttırmıştır.⁵²⁴ Ayrıca müt'a nikâhı denen muvakkat nikâhın yasaklanması,⁵²⁵ bir kısım hayvanların: ehli eşek, katır ve kesici diş taşıyan yırtıcı hayvanların, pençeli kuşların vs. etlerinin yasaklanması,⁵²⁶ altın mukabilinde altının alınıp satılması, gümüş mukabilinde gümüşün alınıp satılmasının yasaklanması,⁵²⁷ Müslüman bir gruba karşı, kendi grubuna mensup kimseleri yardıma çağırmanın yasaklanması,⁵²⁸ içki, ölmüş hayvan (iç yağı dâhil), domuz ve putun âlim satımının yasaklanması⁵²⁹... zikredilebilir.

⁵²³ İbn Hişam, a.g.e., X, 795; İbn Sa'd, a.g.e., II, 183.

⁵²⁴ Hamidullah, a.g.e., II, 958-959.

⁵²⁵ Müslim, Nikâh 21.

⁵²⁶ İbn Sa'd, a.g.e., I, 282.

⁵²⁷ İbn Hişam, a.g.e., X, 795.

⁵²⁸ Müslim, Birr 72.

⁵²⁹ Buhârî, Büyû' 112, Meğâzî 50; Müslim, Mûsâkât 71; Ebû Dâvud, Büyû' 66; Tirmizî, Büyû' 61; Nesâî, Büyû' 93; İbn Mâce, Ticarât 11; Canan, İbrahim, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, III, 26.

5. SONUÇ

Hayatın hiçbir alanını boş bırakmayan İslâm dini “tenkîd” konusunda da belirlediği ölçüleri canlı Kur’an olan Hz. Muhammed (s.a.v) vasıtasıyla uygulamalı olarak bizlere sunmuştur. Bu araştırmada, kaynaklardan taranarak elde edilen bu uygulamalı örnekler tek tek ele alınarak incelenmiştir.

Araştırma sonucunda elde ettiğimiz tespitlere göre yaşanan dönem itibarıyla Hz. Muhammed’in (s.a.v) tenkîdine muhatap olmuş dört dinî grup vardır. Bunlar; müminler, müşrikler, münafıklar ve Ehl-i Kitaptır. Nübüvveti süresince gerektiği zaman ve noktada Hz. Muhammed (s.a.v) bu grupları tenkîd ederek davranışlarına yön vermek istemiş; onlardan bir kısmı Hz. Peygamber’in (s.a.v) tenkîdlerini değerlendirerek davranışlarını düzeltmiş bir kısmı ise yanlışlarında devam etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) insanları ihtiyaca binaen çok çeşitli konularda tenkîd etmiştir. Örneğin müminleri ibadet ve muamelat yönleri eksik olduğu için ibadet ve muamelat hususlarında, müşrikleri sapık bir inanca sahip olmaları, akıllarını kullanmamaları ve cahiliyeden kalma adetleri hususunda, münafıkları ikiyüzlü olmaları noktasında, Ehl-i Kitap ise dinlerine verdikleri zararlar konusunda tenkîd etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) genel kanaatin aksine tenkîdlerini yaparken yumuşak üslûbun yanında gerektiği zaman sert üslûp da kullanmıştır.

Hz. Peygamber tenkîdlerini muhatapın durumuna göre bizim tespit ettiğimiz dört çeşit üslûpla yapmıştır. Bunlar; yapıcı dil, kavî-i leyyin, güzel söz ve sert üslûptur.

Hz. Peygamber (s.a.v) tenkîd yaparken çeşitli yöntemler kullanmıştır. Bunlar; bilgilendirme, nasihat, ikaz, takbih, tasvib, takdir, terhib, terğib, tahzir, zemmetme, medhetme, reddetme ve tavır koymadır.

Hz. Peygamber’in (s.a.v) tenkîdleri şu neticeleri vermiştir: İrşad, te’dib, takrir, ta’dil ve ilga. Hz. Peygamber (s.a.v) davranışın durumuna göre tenkîdini, ceza, onay, düzeltme ve yasaklama şeklinde sonuçlandırmıştır.

Bu bilgiler ışığında şunları söylemek mümkündür. Hz. Peygamber’in (s.a.v) tenkîdleri daima insanları ıslah etme amacına yönelik olmuştur. Bu yüzden yapılacak tenkîdlerde daima mevcut olumsuzluğu düzeltmeye yönelik bir amacın olması gerekir.

Hz. Peygamber (s.a.v) tenkîdlerinde şahsi çıkarlarını yahut egosunu tatmin etmeyi düşünmemiş tamamında Allah rızasını gözetmiştir. Öyleyse yapılacak tenkîdler Allah rızası adına yapılmalıdır.

Hz. Peygamber (s.a.v) tenkîd yaparken olayları kişiselleştirmeden davranış üzerinde durmuştur. Böylece duyguyu geri plana atarak akılcı yaklaşımı öne çıkarmıştır. Biz de tenkîd yaparken olayları kişiselleştirmemeli, muhatapta olumsuz yönde bir duygu değişimi meydana getirmemeliyiz.

Hz. Peygamber (s.a.v) birini tenkîd ederken onun bilgi ve akıl seviyesini ve ruh halini, zamanı ve mekânı da göz önünde bulundurmuştur. Öyleyse bir tenkîd yapılırken bu hususlara dikkat edilmesi gerekir.

Hz. Peygamber’in (s.a.v) tenkîdleri daima olumsuz olmamıştır. Takdir, medh ve taltif gibi yöntemlerle olumlu tenkîdler de yapmıştır. Bu durumda sadece olumsuz tenkîd değil yerince olumlu tenkîd de yapılmalıdır.

Hz. Peygamber (s.a.v) birini tenkîd ederken sadece onu tenkîd etmekle kalmamış aynı zamanda onun durumuna bir çözüm üretmek alternatif de üretmiştir.

Öyleyse çözümsüz konuları tenkîd etmek yerine çözümü olan konularda çözümü de göstererek birlikte tenkîd yapılmadılır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) tenkîdlerine muhatapları kayıtsız kalmadığından onun tenkîdleri daima bir sonuca ulaşmıştır. Bu yüzden bir tenkîd yapıldığında tenkîd edilen kişiye etki edip etmediğini veya nasıl bir etkide bulunduğunu takip etmek de yerinde bir davranış olacaktır.

KAYNAKLAR

- ABDURREZZAK, 2013, Musannef, Çev: Hüseyin Yıldız, Ocak Yay, c.I-XII.
- ADEVÎ, A., ts., İhdâu'd-Dîbâce bi Şerhi İbn Mâce, Dârü'l-Yakin, Bahreyn, c.I-V.
- ÂLÛSÎ, M., ts., Rûhu'l-Meânî, Beyrut, c.I-XXX.
- AŞIKKUTLU, E., 1988, "Cerh" ve "Ta'dil", Diyanet İslam Ansiklopedisi, VII, s.394.
- ATAR, F., 1979, İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi, DİB Yay., Yayın no:184, Ankara, s.246.
- AYDINLI, A., 1987, Hadis İstılahları Sözlüğü, Timaş Yay., 5. Baskı, İstanbul, s.191.
- BAĞDADÎ, A., ts., Tefsiru'l-Hazin Lübabu't-Te'vil fi Maa'nîl Te'vil, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, c.IV.
- BEĞAVÎ, M., ts., Mesâbihu's-Sünne, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, c.I-II.
- BEYHAKÎ, A., 1969, Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvali Sahibi's-Şeria, Dârü'n-Nasr, Kahire, c.I-V.
- _____, 1999, es-Sünenü'l-Kubrâ, Darü'l Fikr, Beyrut, c.I-XVII.
- BOLAY, S. H., 1999, Felesefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, Akçağ Yay., 8. Baskı, Ankara, s. 136-137.
- BUHÂRÎ, M., 1981, Câmiu's-Sahih, Çağrı Yay., İstanbul, c.I-III.
- CANAN, İ., 1984, Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik, Cihan Yay., İstanbul, s.208.
- _____, 2007, Peygamberimizin Tebliğ Metotları, Yeni Akademi Yay., İzmir, s.572.
- _____, 2012, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yay., 5. Baskı, İstanbul, c.I-XVIII.
- ÇETİNER, B., 2002, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yay., 3. Baskı, İstanbul, s.1007.
- DÂREKUTNÎ, A., 2001, Sünen-i Dârekutnî, Daru'l-Marife, Beyrut, c.I-III.
- DÂRİMÎ, A., 1981, Sünenü'd-Dârimî, Çağrı Yay., İstanbul, s.924.
- DEVELLİOĞLU, F. ve GÜNEYÇAL, A. S. (Ed.), 2007, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, 24. Baskı, Ankara, s.1195.
- DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı), 2006, Kur'an-ı Kerim Meali, 2. Baskı, Ankara, s.604.
- DİYARBEKRÎ, H., ts., Tarîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs, Müessesetu Şa'ban, Beyrut, c.I-II.
- DOĞAN, M., 2001, Büyük Türkçe Sözlük, Vadi Yay., 15. Baskı, Ankara, s.1452.
- EBU DÂVUD, S., 1981, Sünen-i Ebu Dâvud, Çağrı Yay., İstanbul, c.I-V.
- EBUSSUUD, M., 2007, Ebussuud Tefsîri, Çev:Ali Akın, Boğaziçi Yay., 1. Baskı, İstanbul, c.I-XII.
- ER, R., 1988, "Tenkit", Diyanet İslam Ansiklopedisi, XLI, s.458.
- ERTÜRK, M., 2011, Metin Tenkîdi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği), Fecr Yay., Ankara, s.346.
- EZRAKÎ, M., 1352, Ahbâru Mekke, Matbaatül Macidiyye, Mekke, c.I-II.
- GÜRSES, İ. ve KILAVUZ, M. A., 2011, "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20 (2), s.153-166.
- HALEBÎ, N., 2006, İnsânü'l-Uyûn fî Sireti'l Emini'l-Ma'mun, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, c.I-III.
- HALKIN, L.-E., 2014, Tarih Tenkîdinin Unsurları, Çev: Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara, s.175.
- HAMİDULLAH, M., 1990, İslam Peygamberi, Çev: Salih Tuğ, Beyan Yay., 2. Baskı, İstanbul, s.975

- HAMİDULLAH, M., 1991, Kur'an Tarihi – Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi ve Tefsirleri Bibliyografyası, Çev.: Mehmet Sait Mutlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 12-13.
- HANBELÎ, A., 1987, Şerhu İleli't-Tirmizî, Ürdün, c.I-II.
- HAZİN, A., 1312, Lubâbu't-Te'vîl fî Ma'ânî't-Tenzîl, el-Matbaatü'l-Meymeniyye, Mısır, c.I-IV.
- HEYSEMÎ, N., 2015, Mecmau'z-Zevâid ve Menba'u'l-Favâid, Çev:Hasan Yıldız vd., Ocak Yay., Ankara, c.I-XX.
- HİNDÎ, A., 1945, Kenzu'l-Ummal, Haydarâbâd, c.I-VI.
- İBN ABDİLBERR, C., 1992, el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab, Dâru'l-Ciyl, 1. Baskı, Beyrut, c. I-IV.
- İBN ARABÎ, M. A., ts., Aridatu'l-Ahvezî bi Şerh-i Sahihî't-Tirmizî, Dâru'l-Kütübî'l - İlmiyye, Lübnan-Beyrut, c.I-XIII.
- İBN ESİR, A.,1985, el-Kâmil fi't-Tarih, Çev: Ahmet Ağırakça vd., Bahar Yay., İstanbul, c.I-XII.
- _____,2012, Usdü'l-Ğabe fî Ma'rifeti's-Sahabe, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, c.I-VIII.
- İBN HACER, A., ts. Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahih-i Buhârî, Dâru'l-Ma'rife, Lübnan-Beyrut, c.I-XIII.
- İBN HANBEL, A., 1982, Müsnedü'l-İmam Ahmed b.Hanbel, Çağrı Yay., İstanbul, c.I-VI.
- İBN HAZM, A., 2004, Cevâmiu's-Sîre (Siyer'in Özü), Çev: M. Salih Arı, Çıra Yay., İstanbul, s.352.
- İBN HİŞAM, 1992, Sîretü'n-Nebevîyye, Çev: İzzet Hasan-Neşet Çağatay, A.Ü.İ.F Yay., Ankara, c. I-XVIII.
- İBN KAYYIM CEVZİYYE, Ş., 2008, Zâdü'l-Mead, Çev:Şükrü Özen, Sağlam Yay., İstanbul, 1. Baskı, c.I-VI.
- İBN KESİR, İ., 1995, el-Bidaye ve'n-Nihaye (Büyük İslam Tarihi) Çev: Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul, c.I-XV.
- _____,2009, Muhtasar İbn-i Kesir Tefsiri, Çev: Arif Erkan, Sağlam Yay., İstanbul, c.I-VI.
- İBN MÂCE, M., 1981, Sünen-i İbn Mâce, Çağrı Yay., İstanbul, c.I-II.
- İBN MANZUR, M., 1119, Lisanü'l-Arap, Dâru'l-Meârif, Kâhire.
- İBN SA'D, M., 1957, et-Tabakâtu'l-Kübra, Dâru's-Sâdır, Lübnan-Beyrut, c.I-VIII.
- İBN SEYYİD,M., 1356, Uyunu'l-Eser fi Fünunî'l-Megazi ve's-Şemail ve's-Siyer, Mektebetü'l Kutsi, Kahire, c.I-II.
- İBN EBÎ ŞEYBE, A., 2010, Musannef, Çev: Fikret Güneş-Yaşar Güngör,Ocak Yay., İstanbul, c.I-XVI.
- İBN CEVZÎ, C., 2012, el-Vefâ bi Ahvali'l Mustafa, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, s.872.
- _____,2010, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, Çev: Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yay., s.3600.
- İMAM MÂLİK, M.,1981, el-Muvatta', Çağrı Yay., İstanbul, c.I-II.
- İMAM MUHAMMED, 1980, Siyeru'l-Kebir, Çev: M. Said Şimşek, İbrahim Sarmış, Evs Dağıtım Yayıncılık, İstanbul, c.I.
- İMAM NESÂÎ, ts., Sünen-i Nesâî bi Şerhi Hafız Celaledin es-Suyûtî ve Haşiyeti'l İmam es-Sindî, Dâru'l-Ma'rife, Lübnan-Beyrut, c.I-V.
- İMAM NEVEVÎ, ts., Riyâzu's-Salihin, Çev: Abdullah Feyzi Kocaer, Sabah Yay., s.703.
- İSBEHANÎ, A., 1369, Delâilü'n-Nübüvve, Matbaatü'n-Nizamiye, Haydarabad, c.I-II.

- İSFEHANÎ, R., 2012, Müfredat, Çev: Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, Çıra Yay., 3. Baskı, İstanbul, s.1195.
- KÂDÎ, A., 1996, Esbâbu'n-Nuzûl anî's-Sahâbe ve'l-Mufessirîn, Çev: Salih Akdemir, Fecr Yay., 3. Baskı, Ankara, s.452.
- KARAARSLAN, N. Ü., 1988, “Şair”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, XXXVIII, s.299.
- KÂRÎ, ts., Mirkât'ül-Mefâtiḥ Şerhi Mişkati'l-Mesabih, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan-Beyrut, c.I-XII.
- KASÂNÎ, 2003, Bedâiu's-Sanai' fî Tertibi'ş-Şerai', Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, c.I-X.
- KASTÂLÂNÎ, A., 1281, Mevâhibü'l-Ledünniye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye, el-Kübra-i Emiriyye, Mısır, c.I-II.
- _____, 1363, İrşâdu's-Sârî Şerhi Sahih-i Buhârî, el-Kübra-i Emiriyye, 7. Baskı, Mısır, c.I-X.
- KAYA, O., 2004, “Kuran Bağlamında İslam Öncesi Arap Yarımadası'nda Dini Hayat, Putperestlik/Paganizm Örneği”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KEŞMİRÎ, M.E.Ş., ts., El-Arfü'ş-Şezî Şerhu Sünen-i't-Tirmizî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan-Beyrut, c.I-V.
- KETTANÎ, M. A., ts. et-Terâfîbu'l-İdâriye, Daru'l-Erkam, 2. Baskı, Beyrut, c.I-II.
- KÖKSAL, A., 1987, İslam Tarihi, Şamil Yay., İstanbul, c.I-XVIII.
- KURTUBÎ, 2000, el- Camiu li Ahkâmî'l Kur'an, Çev: M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yay., İstanbul, c.I-X.
- LAŞİN, M.Ş., 2002, Fethü'l Mün'im Şerh-i Sahih-i Müslim, Dârü'ş-Şuruk, Kahire, c.I-X.
- MAKRİZÎ, A., 1325, el-Hitat, Nil Matbaası, Kahire, c.I-IV.
- MUALLİM NACÎ, ts., Lügat-i Naci, Asır Matbaası, İstanbul, s.819.
- MUSTAFA, İ. vd., ts., Mu'cemu'l-Vasît, M.Ü.İ.F Yay., Tahran, 6. Baskı, s. 1067.
- MÜBÂREKFÛRÎ, M.A., 1963, Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmî'i't-Tirmizî, Mektebetü's-Selefiyye, 2. Baskı, Kâhire, c.I-XI.
- MÜNAVÎ, A., 1356, Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Cami'us-Sağır, Mektebetü't-Ticariyye el-Kübra, Mısır, c.I-VI.
- MÜNZİRÎ, A., 2005, et-Terğib ve't-Terhîb, Çev: Ahmet Muhtar Büyükçınar-Durak Pasmaz, Huzur Yay., 3. Baskı, İstanbul, c.I-VII.
- MÜSLİM, E. H., 1981, Câmîu's-Sahih, Çağrı Yay., İstanbul, c.I-III.
- NESÂÎ, A., 1981, Sünen-i Nesâî, Çağrı Yay., İstanbul, c.I-VIII.
- NESEFÎ, H., t.s., Medârikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vîl, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, c. I-IV.
- NİSABURÎ, M., 1990, Müstedrek, Beyrut, c.I-IV.
- ÖZKAN, H., 1988, “Takrir”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, XXXIX, s. 469.
- ÖZÖN, M. N., 2012, Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İnkılab ve Aka Kitabevleri, 11. Baskı, İstanbul, s.744
- RÂZÎ, F., 2013, Mefâtîhu'l-Ğayb, Huzur Yay., İstanbul, c.I-XXIII.
- RIZA, R., 2014, Tefsîrü'l Menâr, Çev: Mehmet Erdoğan vd., Ekin Yay., İstanbul, c.I-XIV.
- SAN'ANÎ, A., 1970, el-Musannef, el-Meclisü'l-İlmi, Beyrut, c.I-XI.
- SAKALLI, T., 2014, Hadis Tenkîdi, Araştırma Yay., 1. Baskı, Ankara, s.456.
- SUYÛTÎ, C., 1387, Hasâisü'l-Kübrâ, Mısır, c.I-III.
- _____, 2012, Ed-Dürrü'l-Mensur Fi't-Tefsîr Bi'l Me'sur, Çev: Hüseyin Yıldız vd., Ocak Yay., İstanbul, c.I-VI.

- _____,2015, Lübabü'n-Nükûl fî Esbabî'n-Nüzul, Çev: Abdulcelil Alpkıray, Semerkand Yay., İstanbul, s. 604.
- TARAKÇI, M., 1988, "Tahrif", Diyanet İslam Ansiklopedisi, XXXIX, s.422.
- TDV (Türkiye Diyanet Vakfı), 1988, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, I-XLIV.
- TABERÎ, Y., 1969, Câmiu'l-Beyan An Te'vili Âyi'l-Kur'an Darü'l-Maarif, 2. Baskı, Kahire, c.I-XVI.
- _____, ts., Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk, Daru Suveydan, Beyrut, c.I-XI.
- TEBRİZÎ, M., 2015, Mişkâtü'l-Mesâbih, Çev: Hüseyin Yıldız vd., Ocak Yay., İstanbul, c.I-V.
- TİRMİZÎ, M., 1981, Sünenü't-Tirmizî, Çağrı Yay., İstanbul, c.I-V.
- TOGAN, A., Z., V., 1985, Tarihte Usûl, Enderun Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, s.350.
- UÇMAN, A., 1988, "Tenkit", Diyanet İslam Ansiklopedisi, XLI, s.462.
- VÂHİDÎ, A., 1997, Esbâb-ı Nüzûl, Çev: Necati Tetik ve Necdet Çağıl, İhtar Yay., Erzurum, 2. Baskı, s.400.
- VÂKİDÎ, M., 2014, Kitâbü'l-Meğâzî (Hz. Peygamber'in Savaşları), Çev: Musa K. Yılmaz, İlk Harf Yay., İstanbul, c.I-III.
- www.bilgesözleri.com 22.06.2016.
- www.reitix.com 22.06.2016.
- YAKUBÎ, A., 1960, Tarihu'l-Yakubî, Dâru's-Sadîr, Beyrut, c.I-II.
- YAZIR, E. H., 2013, Hak Dini Kur'an Dili, Akçağ Yay., 4. Baskı, Ankara, c.I-X.
- YEGİN, A. vd., 1981, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Türdav Yay., İstanbul, c.I-II.
- YILDIRIM, E., 2014, Hadiste Metin Tenkîdi Tarihi Süreç Yeni Yaklaşımlar, Rağbet Yay., 2. Baskı, İstanbul, s.752.
- ZEHEBÎ, Ş., 1369, Tarihu'l İslam ve Tabakatü'l Meşahir ve'l A'lam, Matbaatü's-Saadet, Mısır, s.320.
- _____,2010, Siyeru Â'lâmi'n-Nübelâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Lübnan-Beyrut, c.I-III.
- ZEMAHŞERÎ, M., 2003, Keşşaf, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, c.I-IV.
- ZERKEŞÎ, B., 1957, el-Burhân fî Ulumi'l-Kur'an, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, c.I-IV.
- ZÜRKÂNÎ, M., 1973, Mevâhibü'l-Ledünniye Şerhi, Beyrut , c.I-VIII.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Fatma ÇİMEN
Doğum Yeri ve Tarihi : K.Maraş/1990

EĞİTİM

- İlkokul (2004-İstanbul/Beyoğlu İhsan Şerif İ.Ö.O)
- Lise (2008-İstanbul/Eyüp Anadolu İHL)
- Üniversite (2012-Marmara Üniversitesi/İlahiyat)

İŞ TECRÜBESİ

- İstanbul/Sancaktepe İlçe Müftülüğü (K.K. Öğreticiliği/2011)
- İstanbul/Beyoğlu İlçe Müftülüğü (K.K. Öğreticiliği/2012)
- İstanbul/Eyüp Anadolu İHL (Öğretmenlik Stajyerliği/2011-2012)
- K.Maraş/Önsen Çok Programlı Lisesi (Öğretmen/2012-2014)
- K.Maraş/Sütçü İmam Anadolu İHL (Öğretmen/2012-2014)
- K.Maraş/100.Yıl Ortaokulu (Öğretmen/2014- halen devam etmekte)

SERTİFİKALAR

- Bilgisayar İşletmenliği
- Arapça

BİLGİSAYAR ve DİL BİLGİSİ

MS Windows (İyi)
MS Office (İyi)
Arapça (İyi)
İngilizce (İyi)

SEMİNER ve KURSLAR

British English Dil Kursu-İstanbul (2001-2002)
İSMEK Arapça Kursu-İstanbul (2005-2006)
İSMEK Bilgisayar İşletmenliği Kursu-İstanbul (2006-2007)
İlader (İlahiyat Araştırmaları Derneği) Arapça Seminerleri-İstanbul (2008-2010)
Özel Eğitim Hizmetleri Semineri –K. Maraş (2016)
Kuran-ı Kerim Tilaveti ve Tashih-i Huruf Kursu-K.Maraş (2017)